

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

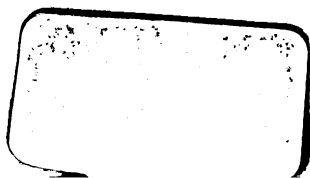
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

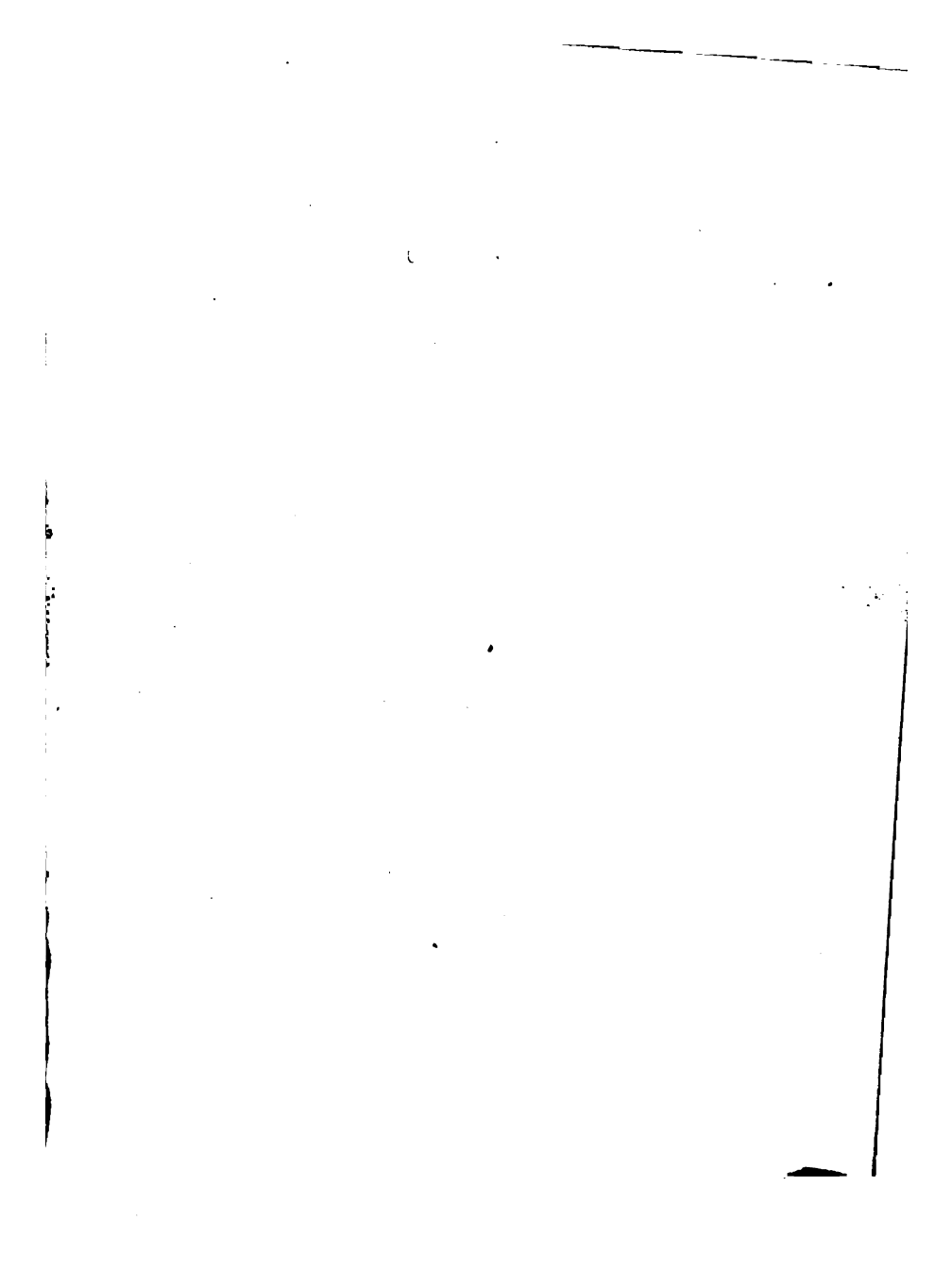
About Google Book Search

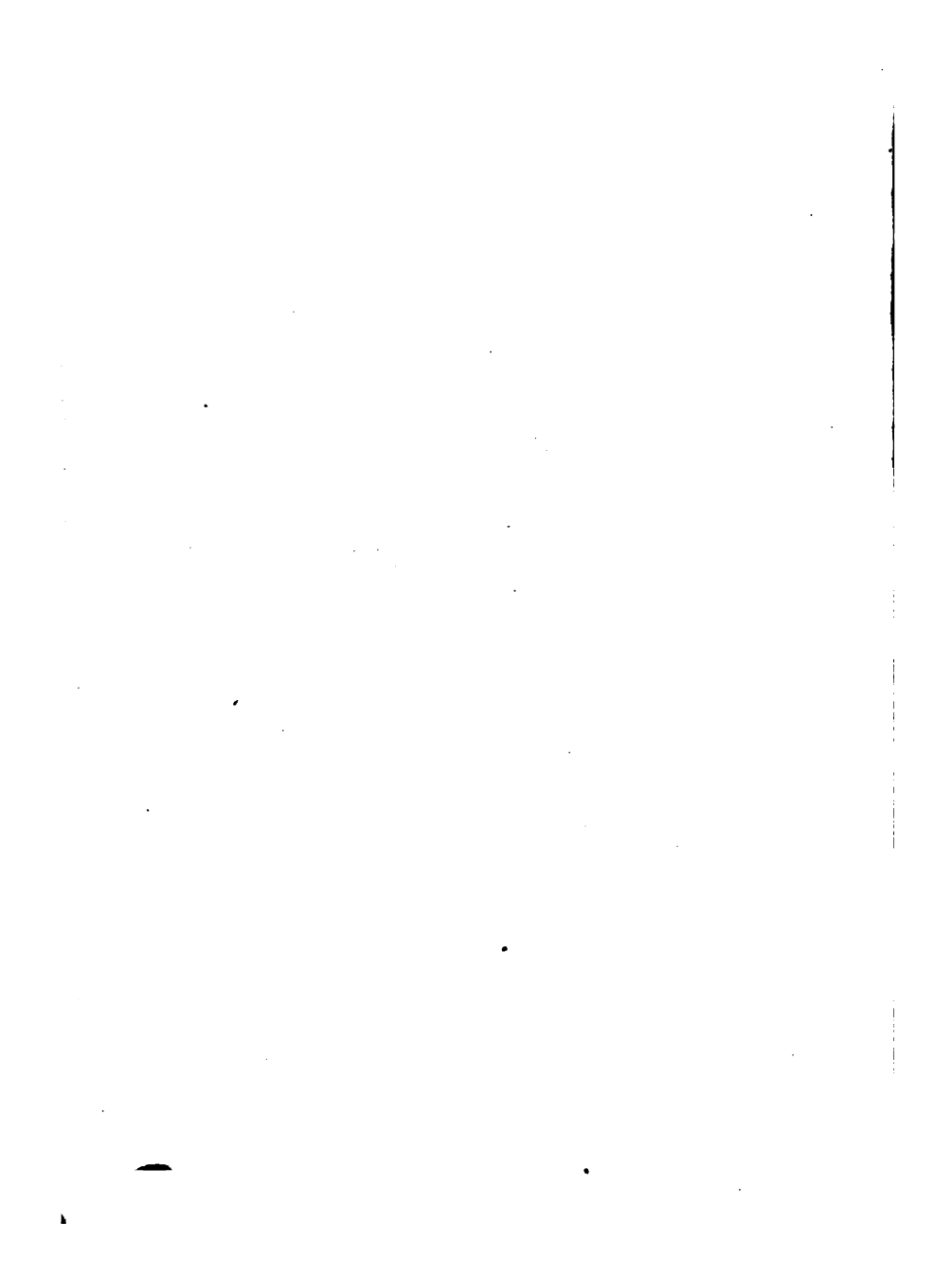
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

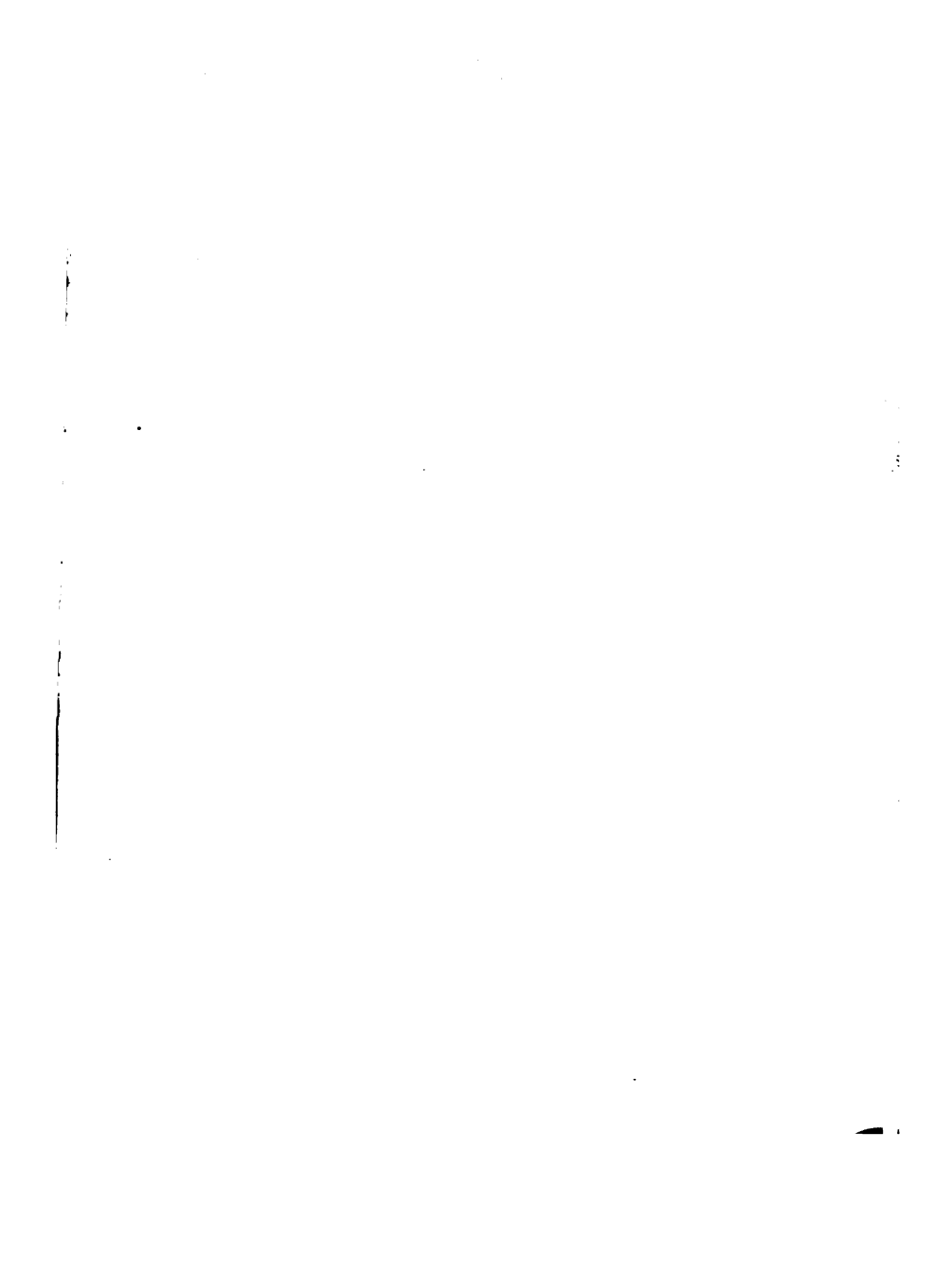
Sansk

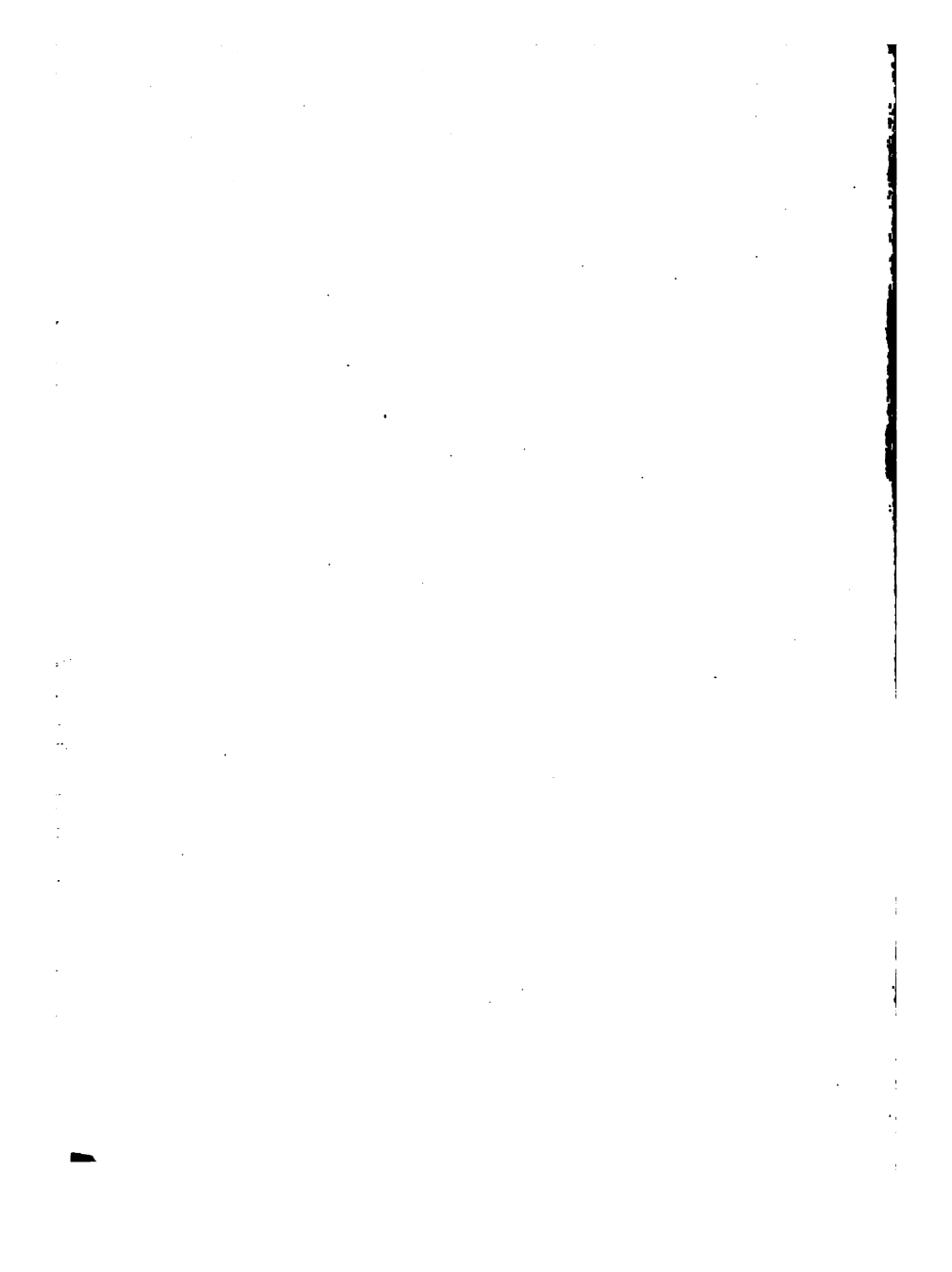
5.178a

Jan 5. 1780

THE SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

Vol. I. January 1884. No 1.

CONTENTS.

Part I. EXERCISES. PAGE.

Section 1. Exercise 1. 1

Section 2. Exercise 1. 1

Section 3. Exercise 1. 1

Part II. CHOICE EXPRESSIONS, IDIOMS &c. 1

Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS. 1

1. Sriharsha's Ratnavali. 1

Part IV. ELEGANT EXTRACTS. 1

1. The Himalaya. 1

2. A Moon-light Night. 4

BOMBAY:

PRINTED AND PUBLISHED BY THE PROPRIETOR

OF THE "NIPUNYA SAGWA" PRESS.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhândárkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kâvyas, Nâtakas, Kathâs &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhândárkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

THE SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

A MONTHLY MAGAZINE OF SANSKRIT LITERATURE.

DESIGNED FOR THE USE OF STUDENTS OF SANSKRIT LITERATURE
studying Anglo-Vernacular Standards IV.-VII.
at the High Schools.

Vol. I.

PRINTED AND PUBLISHED
BY THE PROPRIETOR OF
THE "NIRNAYA-SÂGARA" PRESS.

Bombay.

1884.

Price 12 Annas.

(Registered according to Act XXV of 1867).
(All rights reserved.)

CONTENTS.

Part I. EXERCISES.							PAGES.
Section 1. Exercise	1	1- 2
"	2	3- 4
"	3	5- 6
"	4	7- 8
"	5	9-10
"	6	11-12
"	7	13-14
"	8	15-16
"	9	17-18
"	10	19-20
Section 2. Exercise	1	1- 2
"	2	3- 4
"	3	5- 6
"	4	7- 8
"	5	9-10
"	6	11-12
"	7	13-14
"	8	15-16
"	9	17-18
"	10	19-20
Section 3. Exercise	1	1- 2
"	2	3- 4
"	3	5- 6
"	4	7- 8
"	5	9-10
"	6	11-12

Section 3. Exercise	7	13-14
„	8	15-16
„	9	17-18
„	10	19-20
Part II. CHOICE EXPRESSIONS, IDIOMS &c.	...	1-20
Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS.		
1. S'riharsha's Ratnâvalî...	1- 8
2. „ Priyadars'ikâ...	9-19
3. „ Nâgânanda	20-35
4. S'ûdraka's Mrichchhakatika..	35-71
Part IV. ELEGANT EXTRACTS.		
1. The Himâlaya. (Kâlidâsa's Kumârasambhava)...	1- 3
2. A Moon-light Night. (Bâna's Kâdambarî).	4- 5
3. Aja's Lamentation. (Kâlidâsa's Raguvams'a)	5- 9
4. The River Kâveri. (Venkatâdhvari's Vis'vaguṇâdars'a)	9-13
5. The Spring (Mâgha's S'is'upâlavadhâ.)	13-18
6. An Excellent House-wife (Daṇḍin's Das'akumâracharita)	18-23
7. A Prospect (Bhavabhûti's Mâlatimâdhava)	24-26
8. Love-smitten Damayantî (S'riharsha's Naishadhacharita)	26-36

THE SANSKRIT READER.

PART I.

Section 1.

Exercise I.

अश्वः कृषति ।	अश्वौ तिष्ठतः ।	अश्वा विशान्ति ।
कूर्मो गच्छति ।	कूर्मौ लुब्धतः ।	कूर्मा अटन्ति ।
वृक्षो रोहति ।	वृक्षौ पततः ।	वृक्षा दहन्ति ।
जनः पश्यति ।	जनौ स्पृहयतः ।	जनाः प्रथयन्ति ।
नरो नृत्यति ।	नरावुच्छतः ।	नराः सिञ्चन्ति ।
नृपो रक्षति ।	नृपौ पृच्छतः ।	नृपा घोषयन्ति ।
समुद्रो वहति ।	समुद्रौ घोषयतः ।	समुद्राः क्षालयन्ति ।
पुत्रो गणयति ।	पुत्रौ नृत्यतः ।	पुत्रा इच्छन्ति ।
सूद इच्छति ।	सूदौ श्राम्यतः ।	सूदाः कथयन्ति ।
बालो लुभ्यति ।	बालौ स्पृशतः ।	बालाः प्रीणयन्ति ।
बुधो न माद्यति ।	बुधौ चिन्तयतः ।	बुधाः शाम्यन्ति ।
मेघः सरति ।	मेघौ सिञ्चतः ।	मेघाः क्षिपन्ति ।
मूर्खो निन्दति ।	मूर्खौ जल्पतः ।	मूर्खाः क्षुभ्यन्ति ।
हस्तः स्फुरति ।	हस्तौ त्यजतः ।	हस्ता मुञ्चन्ति ।
पर्णं शुष्यति ।	पर्णे चलतः ।	पर्णानि नश्यान्ति ।

फलमस्ति ।	फले स्तः ।	फलानि सन्ति ।
जीवो नश्यति ।	जीवाविच्छतः ।	जीवा बोधन्ति ।
पवनः क्षिपति ।	पवनावस्यतः ।	पवनाः कुस्यन्ति ।
मित्रं विशति ।	मित्रे तोलयतः ।	मित्राणि श्लिष्यन्ति ।
मुखं वदति ।	मुखे पुष्यतः ।	मुखानि वर्णयन्ति ।
मुखं भवति ।	मुखे त्यजतः ।	मुखानि पुष्यन्ति ।
हृदयं कुप्यति ।	हृदये क्षुभ्यतः ।	हृदयानि तुष्यन्ति ।
गृहं रक्षति ।	गृहे दहतः ।	गृहाणि पतन्ति ।
अन्नं पुष्यति ।	अन्ने भवतः ।	अन्नानि विशन्ति ।
कमलं रक्षति ।	कमले जयतः ।	कमलानि नृत्यन्ति ।
जलं वहति ।	जले कथयतः ।	जलानि शुष्यन्ति ।
नेत्रं स्फुरति ।	नेत्रे शंसतः ।	नेत्राणि कथयन्ति ।
अरण्यं दहति ।	अरण्ये नश्यतः ।	अरण्यानि दिशन्ति ।
सूर्यश्चलति ।	सूर्यो हरतः ।	सूर्या मुञ्चन्ति ।
विषं हरति ।	विषे दहतः ।	विषाणि शाम्यन्ति ।
गजो धावति ।	गजौ दारयतः ।	गजाश्चलन्ति ।

Synonyms of अन्व.

घोटके वीतितुरगतुरङ्गाश्वतुरङ्गमाः ।

वाजिवाहार्धगन्धर्वहयसैन्धवसप्तयः ॥

घोटक-अकारान्तः; वीति-इकारान्तः; तुरग, तुरङ्ग, अश्व, तुरङ्गम-
अकारान्ताः; वाजिन्-इन्नन्तः; वाह-अकारान्तः; अर्धन्-नकारान्तः; गन्धर्व,
हय, सैन्धव-अकारान्ताः; सप्ति-इकारान्तः.

Section 2.

Exercise 1.

एकादश्यां न भुञ्जीत । फलान्येवाश्नीयात् ।

ह्यः क्रीतानां वस्त्राणां किं मूल्यम् ।

श्वो मदर्थं वाससोर्द्वयं क्रीणीहि ।

कन्यायाः शुल्कं मा गृहाण । तस्य ग्रहणे शास्त्रप्रतिषेधोऽस्ति ।

रे गोविन्द, मध्याह्न इमां शालां संशुद्धि । ततश्च शुष्कायां भूमौ
सायमस्यां कटान्स्तृणीहि ।

तव गैदस्यादिहेतुं मे ब्रूहि । ततः प्रैतीकारो मया चिन्त्यते ।

एवं भिषेजो वचः श्रुत्वा स आदितो गदस्वरूपं लक्षणानि च
कात्स्न्येन वर्णयितुं प्रैचक्रमे ।

पैत्रं च मेषीपात्रं च लेखनीं चेहोपनय ।

अस्मिन्वर्षे वृष्टिरर्थथाकालमभवदतस्तण्डुला गोधूमा अन्या-
न्यपि धान्यानि महार्घाणि स्युः ।

स्थैविरै, का त्वमिति स ब्राह्मणस्तामष्टच्छत् ।

कस्या एषा शीटिका ।

यमश्वं ह्योऽरोहं तमेवाद्यारोहामि नान्यम् ।

1. Dry. 2. Distemper, illness. 3. Remedy. 4. Gen. Sing. of भिषज् 'physician'. 5. Entirely, in detail, at full length. 6. Perf. of कृम् with प्र 'to begin'. 7. Paper. 8. Inkstand. 9. Pen. 10. Adv. Not at proper time, untimely. 11. Wheat. 12. Of high price, dear. 13. Voc. Sing. of स्थविरा fem. 'old'. 14. Wearing apparel (साढी &c.).

एतेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां किं न ददासि ।
 यस्मान्नगरादयं दूत आगतस्तस्य किं नामधेयम् ।
 तेषां यद्यदिष्टं तत्कुरुत ।
 पुराणानि श्रूयन्तां यतस्तेषु रम्याः कथाः सन्ति ।
 किमिति त्वं रात्रौ नाभुङ्क्थाः । क्षुत्त्वां न बाधते किम् ।
 लक्ष्मणस्य सकाशात्पुस्तकमानयेति शंकरेणाहमादिष्टः । तत्ते-
 नापेक्षितं पुस्तकं देहि ।
 ममाद्य क्षुद्धोषो नास्ति ।
 अयं पैथिकोऽतीव श्रान्तो दृश्यते । तस्माद्द्वैचजनं गृहाण तं
 च वीक्ष्य ।
 निद्रा परिजनस्य नेत्राण्यलेट् ।
 सुदक्षिणा यदा दौर्द्धैर्दक्षिणमदघातदा शरीरसादाच्छरीरे भू-
 षणानि न धारयितुमशक्नोत् । दिनेदिने च तस्या मुखं पाण्डुत्वमयात् ।
 इयं मे प्रिया किञ्चिदीप्सितं ह्रिया न मे शंसति । तदस्याः क-
 स्मिन्वस्तुनि स्पृहेर्त्यनुवेलर्मुत्तरकोसलेश्वरो दिलीपः प्रियासखीः प्र-
 च्छति स्म ।

Golden rule of Sanskrit Syntax.

वल्लिङ्गं यद्वचनं या च विभक्तिर्विशेष्यस्य ।

तल्लिङ्गं तद्वचनं सा च विभक्तिर्विशेषणस्यापि ॥

1. The same as नामन्. 2. Nom. Sing. of श्रुय् 'hunger'. 3. Craving of appetite, keenness. 4. A traveller. 5. A fan. 6. To fan. 7. Symptom of longing in a state of pregnancy. 8. Leanness of body. 9. Paleness. 10. Often, now and then. 11. The king of the Uttara (north) Kosalas.

Section 3.

Exercise 1.

मन्दः केवियशःप्रार्थी प्रौशुलभ्ये फले मोहार्दुद्वाहुर्वाभैर्न इवो-
र्षहास्यतां गमिष्यामि ।

तैनुवाग्विभवोऽपि सन्नहं रघूणार्मन्वयं वक्ष्ये इति कालिदासो
रघुवंशे प्रौस्तौत् ।

धार्तराष्ट्राः कौरवा द्यूते पाण्डवाञ्जिग्युः ।

ततः सानुजः सभार्यो युधिष्ठिरो “द्वादश वत्सरान्वने वत्स्याम
एकं वत्सरं चाज्ञाताः कुत्रार्थ्युषित्वा निवत्स्याम” इति संभयं कृत्वा
वनं प्रतस्थे ।

ततः कुरूणामैधिपस्य दुर्योधनस्य श्रियः पालनीं प्रजासु’र्दृष्टि
वेदितुं कमपि वनेचरमयुङ्क्ते ।

स वनेचरो’वैणिलिङ्गी विदितः सन्द्वैर्तवने युधिष्ठिरं समाययी ।

महीभुजे महीं सर्पत्नेन जितां निवेदयिष्यतः कृतप्रणामस्य
तस्य मनो न विव्यथे ।

-
1. Dull, dull-witted. 2. Solicitous of the fame of a poet. 3. Which can be got by a tall man. 4. That has raised up his hands. 5. A dwarf, a short man. 6. Shall go to censure, ridicule, shall be laughed at &c. Mark this use of the accus. with गम्. 7. Of little power of speech. 8. Family. 9. Shall say, describe. 10. Said by way of preface. 11. Having lived. 12. Having made an agreement. 13. Lord. 14. Conduct, attitude. 15. Disguised as a Brahmachârin. 16. A proper name. 17. Dat. Sing. of महीभुज् ‘king’. 18. Enemy.

हितैषिणो हि मृषा प्रियं वक्तुं नेच्छन्ति ।

अजिनरत्नमुद्गारकान्मुषित्वा तुभ्यं दास्यामि यदि प्रतिदानं तव स्वसा रौगमञ्जरी ।

षडृतव इति भारतवर्षीयाणां मतं चत्वार इत्याङ्गुमौमानाम् ।

कस्यचिद्दृक्षस्य सप्त पर्णानि विद्यन्तेऽतः स सप्तपर्ण इति व्याह्रियते ।

सूर्यस्य रथे सप्ताश्वा युक्ता इति पुराणेषु कथ्यते ।

स्त्रीणां नासालंकारे सप्त स्तूला मुक्ता प्रथिताः सन्ति ।

भार्याया यद्यदिष्टं तस्य भूपतेस्त्रिदिवेऽप्यनासाद्यमभवत् ।

य एतदखिलं जगन्निरमिमीत तस्मै नम ईश्वराय ।

या महिषासुरमहंस्तस्यै दुर्गायै नमः ।

जैगन्निवासः श्रियः पतिर्हरिर्जगच्छासितुं श्रीमति वसुदेवमर्म-
णि वसन्नम्बरादवतरन्तं हिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिमेकदा ददर्श ।

ततो वीणयोपवीतेनाच्छस्फटिकाक्षमालया च चकासतं तं दृ-
ष्ट्वाच्युतो जवेन पीठादुदतिष्ठत् ।

Alliterations, puns, &c.

पथ्ये सति गदार्तस्य किमौषधनिषेवणम् ।

पथ्येऽसति गदार्तस्य किमौषधनिषेवणम् ॥

1. False, untrue. 2. A rich leather bag (of mysterious power).
3. A proper name. 4. The nose-ring. 5. Big pearls. 6. The
resting place of the world. 7. The son of Brahmā. 8. If there is
good and wholesome food and diet, what is the need of medicine
to one if he is at all indisposed? If there is no good and whole-
some food, what if a sick person takes medicine? It is quite useless.

THE SANSKRIT READER.

PART II.

Choice Expressions, Idioms &c.

- छया तृषा च क्लिश्यन्— Tormented with hunger and thirst.
अष्टवर्षदेशीयः— Nearly eight years old; who has not quite entered on the eighth year of his age.
महाभागः=महापुरुषः— Fortunate man. This word is very often used in the sense of 'Sir'.
पिपासां प्रतिकर्तुम्— To quench thirst.
उदकमुदञ्चन्कूपात्— Drawing water from a well.
उदञ्चन— A bucket for drawing water.
उपहास्तिका— A bag for keeping betlenut, leaves and other sundry things in. (बँची, बटवा).
निष्कलः— Old.
तं वृद्धमलमस्मि नाहमुद्धर्तुम्— I am not able to take that old man out.
शरक्षेपोच्छित्तो वृक्षः— A tree as tall as the point which an arrow discharged from a bow would go to if discharged up in the air.
गौरतान्तरमतिक्रम्य— Traversing a distance where the lowing of a cow would be heard.
प्राण्य पुरुषायुषम्— Living the full life of man (a hundred years).
अगण्यतामरेषु— Was reckoned as one of the immortals (gods); went to the other world; was dead.
पुरंदरातिथिषु पितृषु— When [their] fathers became the guests of Indra (asked hospitality of Indra); went to the other world; died.

सा राक्षसी जीवितेऽवसति जगाम— That female demon went to the abode of Yama; breathed her last; expired.

स पिता विष्णुना यमनगरातिथिरकारि— That [my] father was made by Vishṇu a guest of the capital of Yama (God of death); died.

तदायति:— His son.

कारणम्— This word is sometimes used for 'father.' As,

न कारणात्स्वाङ्घ्रिभिदे कुमारः— *Raghuvams'a V. 37.*

उपधानम्— A pillow. As,

रामबाहुपधानमेष ते— *Uttarardmacharita. I.*

घा with उप— To take a pillow or make as a pillow. As,

उपधाय वामभुजमशयिषि— *Das'akumāracharita.*

प्रतिहतेक्षण or प्रतिहतदृष्टि— Dazzled.

अट्टिः— The nut of a fruit.

दण्डनीत्यां नात्यादतोऽभूत्— Had no deep insight into Daṇḍa-Nīti.

आत्मसंपत्— Personal qualifications.

अभिजन or अभिजात्य— Noble birth.

संस्कारः— Developing, polishing.

योगक्षेम— अलब्धस्य प्राप्तियोगः लब्धस्य रक्षणं क्षेमम्.

अतिक्रान्तज्ञासन— Unruly, disobedient.

विधेय— Obedient, dutiful.

यथाकथंचिद्गतित्यः प्रजाः— People, subjects acting as each one likes (without rule or restraint).

घर्घरिका— Small bells. (घन-या).

कौश्लेयक— A sword.

फेन— Foam.

ऊर्णा— Wool, also hair or down just over the nose connecting the eyebrows. The existence of this hair is considered a good sign and an auspicious mark.

THE SANSKRIT READER.

PART III.

Tales from Sanskrit Authors.

1. Sriharsha's Ratnâvalî.

अस्तीह भारते वर्षे कौशाम्बी नाम नगरी । तत्रोदयनेत्य-
परनामधेयो वत्स इति राजासीत् । तस्य यौगन्धरायणनामा मन्त्री
बभूव । तस्मिन्राज्ञि महीं शासति केनचित्सिद्धेनादिष्टम् । यथा—
“सिंहलेश्वरस्य विक्रमबाहोर्दुहितू रत्नावल्याः पाणि यो ग्रहीष्यति
स सार्वभौमो राजा भविष्यति” इति । ततस्तत्प्रत्ययात्तेन मन्त्रिणा
वत्सस्यार्थे बहुशः सिंहलेश्वरः प्रार्थितः । सिंहलेश्वरस्तु वत्सस्य
महिष्या वासवदत्तायाः संबन्धित्वेन तस्याश्रित्तखेदं परिहर-
न् रत्नावलीं न ददौ । तदा लावणिकेन वह्निना वासवदत्ता दग्धेति
प्रेसिद्धिमुत्पाद्य यौगन्धरायणः सिंहलेश्वरान्तिकं बाध्व्यं कञ्चुकि-
न् रत्नावलीं पुनः प्रार्थयितुं प्रजिघाय । पुनः प्रार्थितेन सिंहलेश्वरेण
चिन्तितम्—“वत्सेन सहास्माकं संबन्धलोपो मा भूत्” इति । ततस्तेन
दत्ता रत्नावली वत्साय प्रतिपादयितुं सिंहलेश्वरामात्येन वसुभू-
तिना बाध्व्येण चानीक्षमाना समुद्रे यानभङ्गान्निमग्ना । निमग्ना
तया किमपि फलकमासादितम् । सिंहलेभ्यः प्रत्यागच्छता केन-
चित्कौशाम्बीयेन वणिजा तदवस्था सा संभ्राविता । रत्नमालाचि-

हायास्तस्याः प्रत्यभिज्ञानात्कौशार्म्बी प्रापिता च । तदा यौगन्ध-
रायणः “इयं दारिका सागरतः प्राप्ता” इति भणित्वा तां सागरि-
केति नाम विभ्रतीं सगौरवं देवीहस्ते निचिक्षेप ।

एकदा प्रवृत्ते वसन्तोत्सवे वासवदत्ता चेटीमुखेन राजानं वि-
ज्ञापयामास । यथा खलु— “प्रवृत्ते वसन्तोत्सवेऽद्य मया मकरन्दो-
द्याने रक्ताशोकपादपतलस्थितस्य भगवतः कुसुमायुधस्य पूजा नि-
र्वर्तयितव्या । तत्रार्यपुत्रेण संनिहितेन भवितव्यम्” इति । तद्विज्ञ-
स्यनुरोधेन महीषो यावत्तत्र गच्छति तावद्वासवदत्तापि तत्र प्राप ।
ततः परिजनमध्यगतामद्भुतलावण्यां सागरिकां दृष्ट्वा “राज्ञो दर्शनप-
थात्सा रक्षितव्या” इति तामन्यकार्यसंपादननिमित्तेन राश्यन्यत्र प्र-
स्थापयामास । सागरिका तु तत्रैव प्रच्छन्ना भूत्वा तस्थौ । वत्सं दृष्ट्वा
तस्मिन्बद्धमनोभावा बभूव । अनन्तरं वैतालिकेन यदृच्छयोदीरितं
तस्योदयनेति नाम श्रुत्वा “अस्याहं तातेन दत्ता” इति लब्धपरितोषा-
भवत् । “परप्रेषणदूषितशरीरया मया कथमयं दुर्लभो जनः प्राप्यते”
इति सचिन्ता समदनावस्था च बभूव । ततः सागरिकानङ्गशरविद्धा
रहः सेवमाना कदलीगृहं गत्वा चित्रफलकं गृहीत्वा सैमुद्रकोद्धृत-
वैतिकया राजानं लिलेख । अत्रान्तरे तस्याः सखी सुसंगता तत्र प्राप्ता
यावत्पश्यति तावच्चित्रफलके राज्ञः प्रतिकृतिं ददर्श । दृष्ट्वा तस्या
अभिलाषं प्रत्यनन्दत् । ततः प्रकाशं सागरिकामाह— “सखि, क एष
त्वया लिखितः” इति । सागरिकोत्तरयति— “सखि, प्रवृत्तमदनोत्सवे

1. A bard. 2. A board for painting a picture. 3. A casket
box. 4. Drawing pencil. 5. Portrait.

भगवाननङ्कः” इति । ततस्तस्या हस्ताच्चित्रफलकमाक्षिप्य “शून्यमे-
 तच्चित्रं तदहमेनमनङ्कं रतिसनाथं करोमि” इति गदित्वा रतिव्यपदेशेन
 तत्र सागरिकामलिखत् । आत्मानं तत्र लिखितं दृष्ट्वा सागरिका सखीं
 सकोपमाह—“सुसंगते, कस्मात्त्वयाहमत्रालिखिता” इति । साप्याह—
 “सखि, किमकारणे कुप्यसि । यादृशस्त्वया कामदेव आलिखित-
 स्तादृशी मया रतिरालिखिता” इति । तस्याः प्रतिवाक्यं श्रुत्वा
 “कामं विदितास्मि प्रियसख्या” इति मनसि कृत्वा “सखि, न
 कोऽप्येनं दृत्तान्तं यथा ज्ञास्यति तथा कुरु” इति सखीमभ्यर्थ्य सर्वं
 दृत्तान्तं तस्या आचख्यौ । मिथो मन्त्रयमाणयोस्तयोरालापस्य
 गृहीताक्षरा पञ्जरस्था सारिका बभूव । यदा सागरिका मदनशरपी-
 ङिता सखीविरचिते कुसुमशयनेऽशेत तदा कोऽपि दुष्टवानरो म-
 न्दुरायाः प्रभ्रष्टस्तथैव दिशाजगाम । तमागच्छन्तमुपलभ्य चि-
 त्रफलकमुज्झित्वाभे अपि तं छेदङ्कमतिवाहयितुं तमालविटपा-
 न्धकारं प्रविविशतुः । ततः स शोखामृग आगत्य पञ्जरमुद्रात्त्या-
 तिक्रान्तः । अतिक्रान्ते तस्मिन्कीशे सा मेधाविनी सारिकोद्वा-
 टितद्वारात्पञ्जराद्गुडिभ्ये । तामुडीनां दृष्ट्वा ते अनुसन्नतुः । परं
 न सा लेभे । अत्रान्तरे श्रीपर्वतादागताच्छ्रीखण्डदासनान्नः
 कस्माच्चिद्दामिकाच्छब्धेन दोहैदेनाकालकुसुमितामुद्यानगतां न-
 वमालिकां द्रष्टुमागतौ राजा बकुलपादपे स्थितायाः सारि-
 काया अनिहाद्यपि स्पष्टाक्षरं मन्त्रणं शुश्राव । श्रुत्वा राज्ञा

तदभिप्रायोऽपि बुबुधे— “ कयापि श्लाघ्ययौवनया प्रियतममनासादयन्त्या जीवितनिरपेक्षयैतदुक्तम्” इति । एतस्मिन्नन्तरे राज्ञो वयस्येन वसन्तकेनोच्चैर्विहसता त्रासिता सारिकोद्गीयोद्याने कदलीगृहाभिमुखं जगाम । तामनुसरन्तौ द्वावपि तत्र कदलीगृहे सारिकापञ्जरं चित्रफलकं च दृष्टवन्तौ । राजा चित्रफलके लिखितां सागरिकां दृष्ट्वा तत्र च कुसुमशयनं मृणालान्गलपितनलिनीदलान्यन्यानि च कुसुमशरबाधापिशुनानि वस्तूनि निरीक्ष्यातीव विव्यथे । ततः सागरिकासखी सुसंगतापि चित्रफलकग्रहणमिषेण तत्रागत्य नर्मभाषितै राजानं प्रसाद्य “ सागरिका मे प्रियसखी रुष्टा प्रसाद्यताम् । अयमेव मे गुरुः प्रसादः” इति याचितवती । तत उभयोः (राज्ञः सागरिकायाश्च) एकासनपरिग्रहे जाते तामत्यन्तकोपनां दृष्ट्वा राजसुहृद्भ्रसन्तक आह— “ एषा खल्वपरा देवी वासवदत्ता” इति । तद्वचः श्रुत्वा वासवदत्तागतेति बुद्ध्वा दाक्षिण्यविच्छेदभीतेन राज्ञा सागरिकाया हस्तः कण्ठाश्लेषाय धृतः सद्यो मुमुचे । सागरिका सुसंगताद्वितीया गूढपथेन निश्चक्राम । अत्रान्तरे तत्त्वतो वासवदत्ताजगाम । ततस्तद्विया प्रच्छादितोऽपि चित्रफलको वसन्तकस्य कक्षात्पपात । तं पतितं दृष्ट्वा “ किं तत्” इति जिज्ञासमाना वासवदत्ता तं जग्राह । तत्र चालिखिते राजसागरिके दृष्ट्वा क्रुद्धा सा राजानं पप्रच्छ—“ आर्यपुत्र, किमेतत्” इति । ततो वसन्तकः प्रत्युत्पन्नमतिः प्राह—“ भवति, मान्यथा संभावय । आत्मा किल दुःखेनालिख्यत इति मम वचनं

THE SANSKRIT READER.

PART IV.

Elegant Extracts.

1. The Himālaya.

अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवेतात्मा हिमालयो नाम नैगाधिराजः ।
पूर्वापरौ तोर्येनिधी र्वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव भानदण्डः ॥
यं सर्वशैलाः परिकल्प्य क्तसं मेरौ स्थिते दोग्धरि दोहदसे ।
भास्वन्ति रत्नानि महौषधीश्च पृथूपदिष्टां दुंदुहुर्धरित्रीर्म् ॥
अनन्तरत्नप्रभवस्य यस्य हिमं न सौभैग्यविलोपि जातम् ।
एको हि दोषो गुणसंनिपाते निर्मज्जेजतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः ॥
यश्चाप्सरोविभ्रममण्डनानां संपादयित्रीं शिखरैर्बिभर्ति ।

1. Mark the declension of उत्तर. 2. Having a deity for its motive power, and standing energy. 3. King of mountains. 4. The Eastern and the Western. 5. Oceans. 6. Ind. past part. of गाह् with अव. The अ of the prepositions अव and अपि is optionally lost; as अपिधान, also पिधान. 7. A measuring rod. 8. Making, using in the place of. 9. The mountain Meru. 10. Pointed out by Prithu to contain gems &c.. 11. The root दुह् governs two accusatives. 12. The Earth. 13. The marrer of its beauty. 14. In a collection of merits, qualifications. 15. Sinks, passes unobserved. 16. Spot, stain. 17. Of the graceful decorations of heavenly nymphs.

बैलाहकच्छेदविभेक्तरागामैकालसंध्यामिव धातुमत्ताम् ॥
 आमेखलं संचरतां घनानां छायाभैषःसानुगतां निषेव्य ।
 उद्वेजिता वृष्टिभिराश्रयन्ते शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति सिंहाः ॥
 पदं तुषारस्रुतिधौतरक्तं यस्मिन्नदृष्ट्वापि हतद्विपानाम् ।
 विदन्ति मार्गं नैखरन्ध्रमुक्तैर्मुक्तौफलैः केसरिणां किरिताः ॥
 न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जराबिन्दुशोणाः ।
 व्रजन्ति विद्याधरसुन्दरीणामनेङ्गलेखाक्रियद्योपयोगम् ॥
 यः पूरयन्कीर्चिकंरन्ध्रभागान्देरीमुखोत्थेन सैमीरणेन ।
 उद्वेजास्यतामिच्छति किन्नराणां तौनप्रदायित्वमिवोपगन्तुम् ॥
 कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विधौष्टितानां सरलद्दुमाणाम् ।
 यत्र स्रुतक्षीरतया प्रसूतः सानूनि गन्धः सुरभीकरोति ॥

1. Clouds. This word has a curious formation. It is a compound of वारि and वाह. 2. The redness of which is transferred to the pieces of clouds. 3. Untimely twilight. 4. The possession of minerals, red lead &c. 5. Near the waist, middle. 6. The lower peaks. 7. Troubled. 8. Exposed to sunshine. 9. A class of demigods. 10. The blood of which is washed away by the liquefaction of snow. 11. Dropped from the cavities of the nails. 12. Pearls. 13. Lions. 14. Foresters. 15. Written. 16. Barks. 17. Red as spots on the body of an elephant. 18. A class of demigods. 19. Love letters. 20. The holes in the bamboos. 21. Caves. 22. The wind. 23. About, ready to sing. 24. The following of the singer in all his notes, high and low kinds as अलाप. 25. Rubbed. 26. In consequence of milk or gum oozing from them. 27. Produced. 28. Fills with fragrance.

उद्वेजयत्यङ्गुलिपाष्णिमागान्मार्गे शैलीभूतहिमेऽपि यत्र ।
 न दुर्वहश्रोणिपयोधरार्ता भिन्दन्ति मन्दां गतिमैश्वमुख्यः ॥
 दिवाकराद्द्रक्षति यो गुहासु लीनं दिक्क्रीतीतमिवान्धकारम् ।
 क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने मेमत्वमुच्चैःशिरसां सतीव ॥
 लाङ्गूलविक्षेपविसर्पिशीभैरितस्ततश्चन्द्रमैराचिगौरैः ।
 यस्यार्थयुक्तं मिरिराजशब्दं कुर्वन्ति बालव्यजनैश्चर्मैर्यः ॥
 भागीरथोनिर्झरैर्शीकराणां वोर्दी मुहुः कम्पितदेवदारुः ।
 यद्वायुरन्विष्टमृगैः किरातैरासेव्यते भिन्नशिखण्डिबर्हः ॥
 सप्तर्षिहस्तावचितावशेषाण्यधो विवेस्वान्परिवर्तमानः ।
 पद्मानि यस्थौग्रसरोरुहाणि प्रेक्षीधयत्यूर्ध्वमुखैर्मयूखैः ॥
 येज्ञाङ्गुयोनित्वमवेक्ष्य यस्य सैरं धरित्रीधरणक्षमं च ॥
 प्रेजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वैयमन्वतिष्ठत् ॥

KĀLIDĀSA—*Kumārasambhava*. Canto. I.

1. Troubling. 2. The parts of the heels and the toes. The whole means that although the road by the extreme cold chilblained the feet, yet, &c. 3. Intense, solidified. 4. Finding difficulty to bear fat hips &c. 5. A class of female demigods. They continue to walk as gracefully and as slowly as before. 6. The Sun. 7. Hidden, concealed. 8. An owl. 9. Saying "one is mine" and thus affording him protection. 10. The great. 11. Tossing. 12. Rays. 13. Real fitting the great name. 14. Chowrie. 15. A kind of deer. 16. A current, torrent. 17. Spray. 18. The waffer. 19. The peacock's feathers. 20. The Sun. 21. Revolving. 22. The lotuses that grow in ponds high up. 23. Opens. 24. With rays shooting up. 25. The birth place of (Soma plant and other) things required for sacrificial purposes. 26. Strength. 27. The god Brahmā. 28. Giving him a share in the sacrifice. 29. Himself gave him the sovereignty of mountains.

2. A Moon-light Night.

ततः शीशिकेसरिकेरविदार्यमाणतैमःकरिकुम्भसंभवेन मुक्ताफल-
 सोदिनेव धवलतामुपनीयमानम्, उदयगिरिसिद्धसुन्दरीकुचच्युतेन च-
 न्दनचूर्णराशिनेव पाण्डुरीक्रियमाणं, चलितजलधिजलकँडोलानिलो-
 र्छासितेन वेलौपुलिर्नसिकतोद्गमेनेव पाण्डुतामापाद्यमानं, 'पश्चिमेतर-
 दिन्दुधाम्ना दिगन्तरमदृश्यत । रानैः रानैश्चन्द्रदर्शनान्मन्दमन्दैस्मि-
 ताया दर्शनप्रभेव ज्योत्स्ना निष्पतन्ती निशाया मुखशोभामकरोत् ।

1. The moon is compared to a lion. 2. This is used in double sense of ray and hand or paw. 3. Darkness is compared to an elephant. 4. It is supposed or rather was supposed that there was a pearl in the head of an elephant. Comp. the verse पदं तुषार &c. above. Mallinātha while commenting on the verse says—"करीन्द्र-
 जीमूतवराहशङ्खमत्स्याहिशुत्तयुद्धवनेषुजानि । मुक्ताफलानि प्रथितानि लोके तेषां तु
 शुत्तयुद्धवमेव भूरि". 'Pearls are known to be obtained from the best of
 elephants, cloud, boar, conch, fish, serpent, shell, bamboo. Of these
 that produced from the shell is obtained in large quantities. The
 idea is that when the moon-lion tore or broke open the head of
 the darkness-elephant the pearl that was there was broken into
 pieces and thus the quarter was as it were rendered white and
 bright. 5. It was supposed that there were two mountains ;—one
 to the East and another to the West, whence and where the sun
 and moon rose and set. 6. A class of demi-gods. 7 Big and high
 waves. 8. Thrown up. 9. Shore. 10. Sand from the sandy shore
 &c. 11. Other than the West (i. e. the East). 12. The light of
 the moon. 13. Who was smiling. An adj. qualifying निशा which
 is personified and compared to a lady. 14. The light shed by
 the teeth.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. The *Tarkasāgraha* of Ananabhāta with his own gloss (the *Dīpikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumbrasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*, 1-8 *Sargas*) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.
4. The *Raghuvamsa* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Rs. 2.
5. The *Subhāshitaratnabhāndāgāra* or the *Gems of Sanskrit Poetry*, being a collection (of about 12,000 *ślokas*) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors, Rs. 3 Ans. 8.
6. The *Hitopadesa* of Vishnusarma. Ans. 9.
7. The *Ratnāvalī* of Śrīharshaḍeva with explanatory English Notes. Ans. 8.
8. The *Dasakumāracharita* of Dandin with its *Pūrvapīthikā* and *Uttarapīthikā* and an *Uttarapīthikā* by Padmanābha; also with the commentaries (the *Padachandrikā*) of Kāvindra Sarasvatī and (the *Bhūṣaṇā*) of Śivarāma on the *Dasakumāracharita* and the *Padadīpikā* on the *Pūrvapīthikā* and various readings. Rs. 2.
9. The *Abhijñānasakuntala* of Kālidāsa with the commentary (the *Arthadyotaniakā*) of Rāghayabhatta and explanatory English Notes. Rs. 2.
10. The *Bhagavadgītā* (in very small type). Ans. 5.
11. The *Pancharatnagītā* (" ") Ans. 7.
12. The *Adhyātmarāmāyana* (" ") Re. 1 Ans. 4.
13. The *Saptas'atī* (" ") Ans. 5.
14. The *Anubhūtiprakāśa* of Viḍyāsārasvāmin. Rs. 2 Ans. 4.
15. The *Ramachandrikā* (Declensions of nouns). Ans. 4.
16. The *Śivalāndava Stotra*. Ana. 1.
17. The *Ratnasamucchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 3.
18. The *Pras'anttara-Payonidhi*. Ans. 4.
19. *Aesop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.
20. The *Abhinavakādambari* by Dhundirāja (An abstract of Bāna's *Kādambari*). Ans. 8.
21. The *Dharmasindhu* (with Marāṭhī translation). Rs. 6.
22. The *Sūdrakamalākara* (" ") Rs. 4.
23. The *Matriculation Examination Papers in Sanskrit* with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

OBJECT.

The Study of Sanskrit has been greatly facilitated by the introduction of the two books of Prof. R. G. Bhāṇḍārkar. But the main object in preparing those excellent books was, we think, to simplify the intricacies of grammar and present the subject in an easily intelligible form. They, therefore, contain rather too much of Grammar and too little of Reading. Sanskrit forms an important part of the studies taught at the High Schools and Colleges and the majority of students who present themselves at the University Examinations select Sanskrit as their Second Language. But though Sanskrit has been so largely studied, it is not uncommon to find that students who are very clever at making by heart a string of grammatical forms, however recondite and difficult, are hardly able to construe a simple sentence and speak in a way in which ordinary people spoke Sanskrit when it was a living language. In fact they have no command over the language. The reason is not far to seek. The standard works—the Kāvya and the Nāṭakas—are high for beginners and cannot be much utilized without the help of a teacher—a procedure not within the reach of many students. This attempt has, therefore, been made to meet the desiderata of a good Reading Book which the students can read and understand by themselves.

RATES OF SUBSCRIPTION.

	Rs.	Ans.
Per Annum (in advance).....	0	12
" " (in arrears)....	1	0
Single Copy.....	0	2
Postage for Mofussilites.....	0	6

Intending subscribers should send their names and subscriptions to the Proprietor of the Narmada Press, Bombay.

THE
SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

Vol I.

February 1884.

No 2.

CONTENTS.

Part I. EXERCISES.	PAGE.
Section 1. Exercise 2.	3
„ 2. „ 2.	3
„ 3. „ 2.	3
Part II. CHOICE EXPRESSIONS, IDIOMS &c....	3
Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS.	
1. Sriharsha's Ratnâvali.	5
Part IV. ELEGANT EXTRACTS.	
2. A Moon-light Night... ..	5
3. Aja's Lamentation.	5

BOMBAY :

PRINTED AND PUBLISHED BY THE PROPRIETOR
OF THE "NIRNAYA-SĀGARA" PRESS.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhândârkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kāvya, Nātakas, Kathās &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhândârkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

NOTICE.

Subscribers are requested to send in their subscriptions on receipt of this number, as the time for paying it in advance will expire by the end of this month.

THE SANSKRIT READER.

OPINIONS.

“ I find the book very useful. I am sure the book will have a large sale.” *A. Führer. Ph.D. Professor of Sanskrit. St. Xavier's College. Bombay.*

“ I am of opinion that this monthly publication will be useful to those students of our Schools and Colleges who take up Sanskrit as their second language.” *Ādityarām Bhattāchārya. M.A. Professor of Sanskrit. Muir's Central College. Allahabad.*

“ I have found your Sanskrit Reader very useful to the boys.” *Vāman Prabhākar Bhāve. Head Master. Poona Native Institute. Poona.*

“ I find and admire the excellence which runs through the paging (both in arrangement and in selection of the passages.) It needs no recommendation to any of the Sanskrit students who have been in want of such a journal.” *S. Rāmaswāmy Iyre. Civi Court Amin. Pudukotā.*

“ This work, as its name implies, is intended for the use of Sanskrit scholars, and, as far as we are able to judge, it is a very excellent medium of instruction.” *The Times of India (3-1-84), Bombay.*

“ This publication is designed as an aid to students of Sanskrit.” *The Bombay Guardian (5-1-84), Bombay.*

“संस्कृत भाषेत ज्यांचा नुकताच प्रवेश झाला आहे त्यांस या पुस्तकाचा फार उपयोग होईल.”
विविधज्ञानविस्तार (आगष्ट १८८३), मुंबई.

“हैं पुस्तक संस्कृत शिक्षणान्यांस फार उपयोगी पढेल, असें आम्हांस वाटतें. विद्यार्थ्यांनीं तर ह्याचा संग्रह अवश्य करावा.” **बालबोध** (जानेवारी १८८४), **मुंबई.**

“संस्कृत शिक्षणान्यांस या पाठावलीचा वराच उपयोग व्हावा अशाविषयी सदर-चे पुस्तककर्त्यांनीं यत्न केला आहे व तो त्यांचा यत्न बहुतेक अंशीं सफलही झाला आहे असें झणण्यास हरकत नाही. एकंदरीत हें पाठावलीचें पुस्तक संस्कृत शिक्षणान्यांस उपयोगी व संग्रहणीय आहे. असलीं कामें केवळ लोकाश्रयावर अवलंबून असतात करितां सर्व लोकांनीं या पुस्तकास आश्रय द्यावा अशी आम्ही शिफारस करितों.”

सुबोधपत्रिका (६-१-८४), **मुंबई.**

लहानापासून थोरापर्यंत सर्वास या पुस्तकाचा लाभ व्हावा, अशी व्यवस्था या पुस्तकाची केलेली आहे. संस्कृत भाषेत प्रथम प्रवेश करणारांपासून तों तिच्या शिरोभागाच्या रत्नसमुच्चयाचा आस्वाद घेण्यास ह्यांचे आंगीं योग्यता आली आहे, अशांसही हें पुस्तक वाचण्यासारखें होणार आहे, तेव्हां त्याच्या उपयुक्ततेबद्दल कोणास शंका नसेल, असें आम्हांस वाटत नाही. या पुस्तकाची किंमत फारच अल्प असून शिवाय तें संस्कृतभाषाध्ययनाचें एक चांगलें साधन होत आहे, यामुळें तें विद्यार्थी व इतर रसिकजन यांच्या आदरास पात्र आहे, असें आम्हीं समजतो.”

चक्रल (६-१-८४), **रत्नागिरी.**

“पुस्तकाचा सांचा लहान असून किंमतही बेताचीच ठेविली आहे, यामुळें ह्या पुस्तकाचा प्रसार होण्यास फारसी कुरकुर राहिली नाही. हें पुस्तक आम्हीं साद्यंत वाचून पाहिलें. आमच्या मतें प्रकाशकांचा, संस्कृत भाषा सुलभ व सुबोध करण्याचा जो मुख्य हेतु, तो बऱ्याच अंशीं सिद्धीस गेला आहे. हें पुस्तक संस्कृत भाषेचा अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांस फारच उपयोगाचें आहे व त्यांनीं ह्या पुस्तकाचा अवश्य संग्रह करावा. अशा पुस्तकांची आपल्या देशांत पुष्कळ उणीव आहे.”

महाराष्ट्राहितेच्छु (७-१-८४), **मुंबई.**

“ह्या पुस्तकाची रचना चांगली असून तें नवीन संस्कृत शिक्षणारांस फार उपयोगी पडण्याजोगें आहे.”

सन्मार्गदीपिका (१३-१-८४), **मुंबई.**

“संस्कृत भाषेचा अभ्यास करणाऱ्या नूतन विद्यार्थ्यांस हें मासिक पुस्तक उपयुक्त होईल असें आमचें मत आहे. ह्याची किंमत नेमस्त आहे झणून त्यास सर्व लोक आपला उदार आश्रय देतील अशी आशा करितों.”

न्यायसुधा (१-१-८४), हरदा.

“हें पुस्तक लहानापासून थोरापर्यंत सर्वांस उपयुक्त व्हावें अशाबद्दल सदर पुस्तककर्त्यांनीं यत्न केला आहे व तो पुष्कळ अंशीं सफलही झाला आहे. एकंदरीत हें मासिक पुस्तक संस्कृत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांस उपयोगी व संग्रहणीय असून आश्रयास पात्र आहे, यांत शंका नाही. या पुस्तकाची किंमत फारच अल्प असून पुष्कळ आश्रय मिळाल्यास ती याहूनही कमी करण्याचा प्रकाशकांचा मानस आहे. असलीं कामें केवळ लोकाश्रयावरच अवलंबून असतात तेव्हां संस्कृतभाषाज्ञानेच्छु जनांहीं या पुस्तकास आपला उदार आश्रय द्यावा अशी आमची शिफारस आहे.”

शुभसूचक (११-१-८४), सातारा.

“संस्कृत शिकणाऱ्यांस या पाठावलीचा बराच उपयोग व्हावा अशाविषयी सदरचे पुस्तककर्त्यांनीं यत्न केला आहे व तो त्यांचा यत्न बहुतेक अंशीं सफलही झाला आहे असें झणण्यास हरकत नाही. एकंदरीत हें पाठावलीचें पुस्तक संस्कृत शिकणाऱ्यांस उपयोगी व संग्रहणीय आहे. असलीं कामें केवळ लोकाश्रयावर अवलंबून असतात करितां सर्व लोकांनीं या पुस्तकास आश्रय द्यावा अशी आझी शिफारस करितों.”

नागपुरसमाचार (१४-१-८४), नागपुर.

“ह्या पुस्तकाची, त्याचे कर्त्यांनीं दिलेल्या उद्देशाप्रमाणें प्रो० भांडारकर ह्यांच्या पुस्तकांस, उत्तम प्रकारची मदत होईल ह्यांत विलकुल संशय नाही. प्रो० भांडारकर ह्यांच्या ह्या दोन पुस्तकांच्या अभ्यासानें विद्यार्थ्यांस प्रवेशपरिक्षेपर्यंत लागणारें व्याकरणाचें ज्ञान खचित चांगलें होतें, परंतु भाषेच्या संबधानें पूर्णता होत नाही. ती ह्या पुस्तकाच्या योगानें होईल. ह्यांत दिलेल्या इंग्लिश टिपा तर फारच अमोलिक आहेत. श्रमाच्या मानानें ह्याची किंमतही अगदीं थोडी ठेविली आहे. वर्तमानकाळीं अशा पुस्तकाची फारच जरूरी आहे.”

जगन्मित्र (१४-१-८४), रत्नागिरी.

“આપણું ફેલવણીખાતાના ચોપાથી સાતમા ધોરણ સુધીના સંસ્કૃત શિખનારા વિદ્યારથીઓને તેમના અભ્યાસમાં સમવડ કરી આપવાનો તેનો હેતુ જણાવવામાં આવે છે. મુનંદ સંસ્કૃત લખાણારાઓનાં અસલ લખાણામાંથી ફેટલાક ઉતારાઓ, તથા બીજા પરચુટણ વાંચણા તેમાં સમાવવાં છે. એ ચોપાન્યાનો નેમ પસંદ કરવા જોગ છે, અને તેમાં તે પાર પડે એમ અમે ઈચ્છીશું.”

મુંબઈ સમાચાર (૧-૧-૮૪), મુંબઈ.

“સરવેથી સસ્તુ” અને સરવેથી વધુ અગત્યું એક ચોપાન્યુ. સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસિઓ માટે તે અતીધણું અગત્યું છે. સંસ્કૃત જેવી રસીલી પણ એક માન પામેલી ભાષાન્ય ખુબી તેનાં અભ્યાસિઓ શિવાએ બીજા કોઈને ખબર પડતી નથી અને એ ભાષાનાં શહેલી પુસ્તકોની ખુટ પુરી પાડવા અને વગર શિક્ષકે ચોતાવું કામ કાઢાડી લેવાને વિદ્યારથીઓના મદદમાર તરીકે આ ચોપાન્યુ ખાહાર પાડીઉ છે તે માતર એટલાજ માટે કે તેનો બાહોળી રીતે ફેલાવો થાએ જેમ થવા વિના તે માતર બાર આના જેવી નજવી સરખી કોમતે તેના પ્રગટ કરનારને કદીબી પોશાએ નહી, માટે આશા છે કે એ ભાષાના અભ્યાસિઓ તેનો પુરતો લાલ લેઈને તેમની શહેલાઈઓ વધારી આપનારાઓને પુરતું ઉતેજન આપશે.”

અખખારે સોદાગર (૧-૧-૮૪), મુંબઈ.

આ નવું માર્સીક સંસ્કૃત ચોપાન્યુ સંસ્કૃત શિખનાર વિદ્યારથીઓને અતિ ઉપચોગી છે. એ ચોપાન્યામાં જે ગોઠવણ રાખી છે તેથી સાધારણ પ્રકારના નવા શિખનારાઓને સાધારણ જ્ઞાન મેળવવા તથા તે પછી સાદું જ્ઞાન મેળવવાને માહેના સાહિત્ય મળી શકે છે. તેથી નવા શિખનાર વિદ્યારથીને ધણું સવળ કરી આપ્યું છે.”

ગુજરાતી (૧૩-૧-૮૪), મુંબઈ.

Exercise 2.

योधः पश्यति ।	योधौ प्रहरतः ।	योधा घावन्ति ।
ग्रामो दिशति ।	ग्रामौ घोषयतः ।	ग्रामाः संसन्ति ।
प्रज्ञाश्चिन्तयति ।	प्रज्ञौ सान्त्वयतः ।	प्रज्ञा न माद्यन्ति ।
बिडालः कुप्यति ।	बिडालौ पततः ।	बिडाला दारयन्ति ।
सुवर्णं प्रीणयति ।	सुवर्णे भूषयतः ।	सुवर्णानि हरन्ति ।
गोत्रं प्रथयति ।	गोत्रे दिशतः ।	गोत्राणि पुष्यन्ति ।
रथो धावति ।	रथौ तिष्ठतः ।	रथा आनयन्ति ।
सूदः पचति ।	सूदौ निन्दतः ।	सूदा इच्छन्ति ।
सिंहो दारयति ।	सिंहौ भक्षयतः ।	सिंहाः पीडयन्ति ।
स्तेनश्चोरयति ।	स्तेनौ नयतः ।	स्तेना हरन्ति ।
पुस्तकं वदति ।	पुस्तके प्रीणयतः ।	पुस्तकानि दिशन्ति ।
पुण्यं नयति ।	पुण्ये भवतः ।	पुण्यानि रक्षन्ति ।
शरीरं नश्यति ।	शरीरे चलतः ।	शरीराण्यधिगच्छन्ति ।
शीर्षं नमति ।	शीर्षे रूजतः ।	शीर्षाणि वहन्ति ।
तारकमुद्गच्छति ।	तारके चरतः ।	तारकाणि पतन्ति ।
याचकोऽस्मि ।	याचकौ स्वः ।	याचकाः स्मः ।
मित्रमसि ।	मित्रे स्थः ।	मित्राणि स्थः ।
वनमस्ति ।	वने स्तः ।	वनानि सन्ति ।
उद्यानं स्मरति ।	उद्याने त्यजतः ।	उद्यानानि मुञ्चन्ति ।

अग्निस्त्वृष्यति ।	अग्नी ज्वलतः ।	अग्नयो नयन्ति ।
अरिर्जयति ।	अरी पीडयतः ।	अरयश्चिन्तयन्ति ।
ऋषिः शाम्यति ।	ऋषी इच्छतः ।	ऋषयस्त्यजन्ति ।
कपिरुत्पतति ।	कपी प्रहरतः ।	कपयोऽस्यन्ति ।
गिरिर्वदति ।	गिरी वहतः ।	गिरयः कृषन्ति ।
पाणिर्हरति ।	पाणी शुष्यतः ।	पाणयः स्फुरन्ति ।
नृपतिः पूजयति ।	नृपती दण्डयतः ।	नृपतयो जयन्ति ।
कविर्वर्णयति ।	कवी श्राम्यतः ।	कवयो वदन्ति ।
व्याधिः पीडयति ।	व्याधी भवतः ।	व्याधयः क्षयन्ति ।
मणिर्भूषयति ।	मणी सृजतः ।	मणयो ज्वलन्ति ।
विधिर्यच्छति ।	विधी कथयतः ।	विधयो दिशन्ति ।
सारथिराह्वयति ।	सारथी नुदतः ।	सारथयोऽटन्ति ।
राशिर्नेश्यति ।	राशी धारयतः ।	राशयो वहन्ति ।
अतिथिरागच्छति ।	अतिथी कुप्यतः ।	अतिथयः प्रीणयन्ति ।
सेनापतिर्नयति ।	सेनापती आगच्छतः ।	सेनापतय आनयन्ति ।

Synonyms of वृक्ष.

वृक्षो महीरुहः शाखी विटपी पादपरतरुः ।

अनोकहः कुटः शालः पलाशी द्रुद्रुमागमाः ॥

वृक्ष, महीरुह-अकारान्तौ; शाखिन्, विटपिन्-इभन्तौ; पादप-अकारान्तः; तरु-उकारान्तः; अनोकह, कुट, शाल-अकारान्ताः; पलाशिन्-इभन्तः; द्रु-उकारान्तः; द्रुम, अगम-अकारान्तौ।

1. To be satisfied. 2. To burn bright. 3. To drive, urge on.

Exercise 2.

भीमो दुर्योधनं प्रहर्तुं गदामुदयच्छत् ।

कैतिपयान्यहानि तस्य कलकत्तापुरं गतस्य । यदा स तत्र ग-
न्तुं प्रातिष्ठत तदा मासेन मासद्वयेन वा निवर्त इत्यब्रवीत् ।
सोऽद्यापि न निवर्तते, लेखेमात्रमपि न विर्सर्जयति । ततः पौर्याकुला
तस्य गृहिणी, सर्वं च कुटम्बम् ।

कथयतु सोऽखिलं वृत्तान्तम् । मैनमन्तरा 'प्रतिबधान । तस्य
कथयितव्यात्कदाचित्कोऽपराधीति व्यक्तिर्भवेत् । व्यवहारदर्शने
च सौकर्यमुत्पद्येत ।

चौराः शठा ये चान्ये प्रजा उषद्ववन्ति, तानराजा दण्डयेत् ।
प्रजानां पालनमुपपद्येभ्यस्तासां रक्षणं च राज्ञः प्रथमं कर्तव्यम् ।

छात्रैः सर्वदौर्द्धत्यं 'परिहरणीयम् । विनययुतैर्भूत्वा गुरोरर्द्धये-
तव्यम् ।

“सर्वतो जयमन्विच्छेच्छिष्यादिच्छेत्पराजयम्” इति स्मरञ्शि-
ष्यो गुरुमतिशयीत । परं गुरुर्मया जित इति न स उर्त्सेकी भवेत् ।

1. To lift up. 2. Some, many. A pron. 3. Days. Nom. Plur.
See Lesson XV. Sans. Sec. Book. 4. A month. 5. A letter,
note. 6. Sends. 7. Troubled, full of anxiety. 8. Wife. 9. In the
middle. 10. Interrupt. 11. That which is to be told. Pot. Part.
of कथ्. See Lesson XXVI. Sans. Sec. Book. 12. व्यवहार 'a case',
दर्शन 'trial'. In the trial of the case. 13. Tease, torment, &c.
14. Injury, trouble. 15. Students, pupils. 16. Impudence, in-
solence. 17. To avoid. From हृ with परि. 18. To learn. From इ
with अधि. 19. Proud, arrogant.

न कोऽप्यन्यमधिकिषेत् । वैस्तुराक्तिर्नियैता ।

गुरुर्विद्यां यथैव प्राज्ञे तथैव जडेऽपि शिष्ये विर्तेरति । न तु तयोर्ज्ञाने शक्तिं करोति तामुपहन्ति वा । तथापि फले भूयान्नेदो दृश्यते । हेतुस्त्वयम् । विम्बोद्ग्राहे यथा शुचिर्मणिः प्रभवति न तथा मृदां चैवः ।

कश्चित्कुक्कुरो मार्जारमनुधावंस्तस्य गृहं प्राविशत् । स्वस्वकार्येषु व्यौष्यता नरा न तं प्रविशन्तमविदुः । स क्षुञ्चीसमीपं प्राप्नोत्तदा तत्र संनिहिता काचित्स्थविरा काष्ठं गृहीत्वा तदुद्यम्य तं प्रहर्तुमधावत् । भीतः स प्रौढ्रवत् ।

भ्रातुर्मरणेन ^१निर्वेदं प्राप्तः स रम्यं द्वेष्टि, दिवा न कमपि किञ्चिदपि ब्रवीति, निखिलं दिनं शेते, रात्रौ न स्वपिति, रात्रिं चाखिलां जागर्ति, आत्मनैव किमपि मन्त्रयमाणस्तिष्ठति । कथमसौ प्रकृतिमापद्येतेति चिन्तया तस्य माताकुलास्ति ।

Alliterations, puns, &c.

बलेन तपसा लब्धे ^१बलेत्यतिबलेति च ।

विद्ये ते ^१मयि कौकुत्स्थ विद्येते वितरामि ते ॥

1 Abuse, deprecate. 2. Power, capability. 3. Restricted, confined. 4. Gives, imparts. 5. In receiving the rays, reflections. 6. A heap or lump of earth. 7. Engaged, busy. 8. Fire-place. 9. Who was near. 10. Having raised. 11. Ran. 12. Grief, aversion to every thing connected with the world. 13. Muttering something to himself. 14. Come to himself. 15. These are the names of Vidyās or lores got by Vis'vāmītra. 16. This is said by Vis'vāmītra to Rāma. 17. O descendant of Kakutstha, a distant ancestor of Rāma.

Exercise 2.

हरिर्भुनिना कमण्डलोः पाणौ निषायाम्युदीरिता अशेषतीर्थो-
पहृता अघौघविध्वंसविधौ पैटीयसीरपो नतेन मूर्ध्नाग्रहीत् ।

पूष्णे नमः ।

वायुः पित्तं कफश्चेति त्रयो दोषाः समासतः ।

विकृताविकृता देहं घ्नन्ति ते वर्तयन्ति च ॥

दक्षस्तीर्थोत्तशास्त्रार्थो दृष्टकर्मा शुचिर्भिषक् ॥

भवानपि परवानिदमवैति । रक्ष्यं विनाश्य स्वयमक्षतेन नियो-
क्तुरग्रे स्थातुं नैव शक्यम् ।

अंप्रजा दिलीपो हस्तौ सैमानीय प्रसन्नां कामदुघां धेनुं वंशस्य
कर्तारमनन्तकीर्तिं तनयं स्वपत्न्यां सुदक्षिणायां ययाचे ।

अन्येद्युरात्मानुचरस्य दिलीपस्य भौवं जिज्ञासमाना मुनिहोम-
घनुर्गङ्गार्मपैतान्तनिरूढशष्पं 'गौरीगुरोर्गङ्गेरेमाविवेश ।

1. Sprinkled, thrown. 2. In the act of destroying the current (heap) of sins. 3. (More) very clever, efficacious. 4. विकृत+अविकृत. The word विकृत means, that which has undergone a change, disorganised, thrown into disorder. 5. Keep in proper functions. 6. One who has studied the science from a तीर्थ, 'a good guru'. 7. One that has tried experiments. 8. That which is given in one's charge and which therefore he has to care for and protect. 9. Master, one who appoints or sets. 10. Childless. 11. Folding, joining together. 12. Attachment. 13. A water-fall, cataract, precipice. 14. The father of Pārvati (the Himālaya). 15. A cave, a valley.

रामरावणयोः संप्रहारे रामं पैदातिमालोक्य लङ्केशं च राधिनं
हैरियुग्यं रथं तस्मै पुरंदरः प्रजिघाय । ततस्तं जैत्रं रथं राघवो-
ऽध्यास्त ।

प्रोचेतस आरब्धाध्वराय रामाय रामायणं गायन्तौ तदात्मजौ
मैथिलैथावारूयाय सीतायाः सर्परिग्रहं वज्रे । तस्य वचः श्रुत्वा
राघवोऽवोचत्—“ भगवन्, रक्षसो दौरात्म्यार्ज्जातवेदसि शुद्धां
ते स्नुषां नीत्रत्याः प्रजाः श्रेद्दधुः । ताः स्वचारित्रमुद्दिश्य मैथिली
भैर्याययतु । ततः पुत्रवतीभेनां त्वदाज्ञया 'प्रेतिपत्स्ये ’ इति ।

Alliterations, puns, &c.

सौलिङ्गपुंलिङ्गनपुंसकेऽपि पञ्चादिरूपं समभाववति ।

समत्वमादाय गुणं तदीयं लोकोऽपि पञ्चादिकृतं प्रतीते ॥

1. A fight. 2. Walking (fighting) on foot. 3. Having green horses yoked to it. 4. Indra. 5. The sage Vālmiki. 6. One that had commenced a sacrifice. 7. the sons of मैथिली (Sītā). 8. Acceptance. 9. The fire. 10. Your daughter-in-law i. e. Sītā. When the husband mentions his wife before one older in years he often mentions his wife as the old man's daughter-in-law. When mention is made to a friend, she is mentioned as his friend (ति सखी). 11. Of this place, belonging to this place. The termination त्य is added to adverbs of time and place to give the sense of 'belonging to'. In the same sense तन् is added. 12. Believed. 13. Referring to her conduct, character. 14. Causal of ह् with प्रति. 'To trust, believe'. The causal means 'to convince'. 15. I shall accept. 16. There is a pun on the word पञ्च which means 'five' as well as 'an arbitrator'. पञ्चादि therefore means 'five and others' that follow, i. e. six, seven, &c. People are in the habit of referring their disputes for decision to arbitration. Arbitrators should be, impartial, unbiassed, even, पञ्च and the other numerals that follow are so. They have the same forms for the masculine, feminine and neuter. समत्व 'evenness' therefore is the qualification of पञ्च.

हिंगडीर— Foam.

परिवेष— Halo.

कानीन— One born of a virgin.

मातुल— A maternal uncle.

भागिनेय— Son of a sister, nephew.

अगदंकार— A physician, doctor.

पुरीतत्— Entrails.

वितस्ति— A span.

प्रसाधन— Decoration, toilet.

अये विवेकविश्रान्तमभिहितम्— O, you have uttered nonsense, spoken without thought.

मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः— A foolish man bases his belief on the conviction of another (other than himself), has no judgment of his own.

स्निग्धम्— Closely, attentively.

अथै with नि— To examine. As,

अङ्गुलीयकं स्निग्धं निध्यायन्ती— *Mālavikāgnimitra*. Act I.

उपचार— Formality, paying of respect.

आकृतविशेषेष्वादरः पदं करोति— Handsome forms do command respect, attention. *Lit*: Respect, attention steps forward, places its foot in persons of singular make.

निर्बन्ध— Pressing.

वर्णापर— Lower in caste.

शुक्ति— A shell.

दीर्घिका— A well having flights of steps to the surface of the water.

प्रवातमासेवमाना— Enjoying the breeze.

शुभ्रक्षय— Free, one that has leisure.

पत्रपुट— A vessel made of leaves either by folding or stitching them together (द्रोण).

अभिसन्धि— A condition.

कदलीपत्राणि— Plantain-leaves.

परिधान— Clothes, wearing apparel, garment.

विभूष— Ornaments.

समाह— Requisites.

भाद्रमान्— The Sun. The word भाद्र means 'the Sun' as well as 'rays'.

मध्यमोपल— The middle stone or gem. In necklaces the number of gems, pearls, corals, gold leaves of various forms is generally odd. The gem that is put in the middle is comparatively bigger than the others which are of the same size.

परिवृत्ति— Revolution, turning over and over again.

रस— 10th Conj. To taste.

क्षीब— Intoxicated.

सामि— The same as *semi*, half.

विश्लथम्— Without any restraint.

अक्षिगत— Disliked.

लोकयात्रा— The general run, the ordinary course.

स्तनंधय— An infant; properly a child sucking, not weaned.

दृषल— A man of the S'udra caste.

मालाकार— A gardener (माळी).

कुलाल— A potter.

सौधिक— A tailor.

चर्मकार— A cobbler, shoemaker.

स्वर्णकार— A goldsmith.

रजक— A washerman.

शौण्डिक— A tavern keeper.

नापित— A barber.

लोहकारक— A blacksmith.

भृतिभुक्— A menial servant (paid), a day labourer &c.

श्रुत्वा प्रियवयस्येनैतदालिख्यविज्ञानं दर्शितम्” इति। श्रुत्वेदं पुनरपि फलकं निर्दिश्य राज्ञ्याह—“आर्यपुत्र, एषापि यापरा तव समीप आलिखिता तत्किमर्थवसन्तकस्य विज्ञानम्” इति। ततो महीभृदाह—“देवि, इयं हि स्वचेतसैव परिकल्प्य लिखिता, न कदापि दृष्टपूर्वा” इति। ततो घुणाक्षरविसंवादे विस्मयमानोत्कण्ठितेन भर्त्रा सागरिकैव तत्रालिखितेति निश्चिन्वाना शीर्षवेदना समुत्पन्नेति सापदेशं वव्राज।

गच्छति काले राजानमस्वस्थं दृष्ट्वा तस्य वयस्यः सुसंगतामेकान्ते प्राह—“सुसंगते, न हि सागरिकां वर्जयित्वा प्रियवयस्यस्यान्यत्किमप्यस्वस्थतायाः कारणम्। तदत्र प्रतीकारश्चिन्त्यताम्” इति। ततः सुसंगतया प्रतिज्ञातम्—“आर्य, विरचितभट्टिनीवेशां सागरिकां गृहीत्वा देव्याश्चेत्याः काश्चनमालाया वेशधारिण्या मया च प्रदोषे माधवीलतामण्डपे भर्तुर्मे मनोरथाः सागरिकासमागमेनावश्यं पूरयितव्याः” इति।

ततो भगवति सँहस्वरश्मावस्तमिते तिमिरैसंघातस्थगितासु दिक्षु वसन्तकादधिगतसंकेतैर्वृत्तान्तो राजा तेनोपचर्यमाणो माधवीलतामण्डपं प्राप। ततो राज्ञाध्यासिते माधवीलतामण्डपान्तर्गते शि-

1. Skill in drawing. 2. Happy coincidence, resemblance. घुण is an insect. This insect in boring a hole in wood accidentally chances to carve a letter. घुणाक्षरन्याय therefore means 'accidental, happy'. 3. Under a pretext. 4. The sun. 5. Covered by a mass of darkness. 6. Appointment.

लताले वसन्तके च संकेतस्थानावस्थिते, सागरिका राजानमभिस-
रिष्यतीत्युदन्तमुपलभ्य काश्चनमालया सह कृतावगुण्ठना वासव-
दत्ता तत्रोडुढौके । ततो वासवदत्तां सागरिकां मन्यमानो वसन्त-
को राजानमुपसृत्य तस्या आगमनं तस्मै निवेदयामास । राजाप्यु-
पसृत्य सागरिकाधिया तां प्रेणयमधुरैर्वेचोभिरनुनेतुं प्रसादयितुं च
येते । तानि वचांसि श्रुत्वा वासवदत्ता सरोषमवगुण्ठनपटमपनी-
यात्मानं दर्शयामास । तां दृष्ट्वा विलक्षो राजा तत्प्रसादनपरो
बभूव । सा त्वकृत्वैव प्रसादं गतवती । गतायां तस्यां वासवदत्ता-
वेषधारिणी सागरिकैकाकिनी तमेवोद्देशं प्राप । तस्याः पदशब्दं
श्रुत्वा पुनः प्रसादं कर्तुं देव्यागतेति मत्वा निरूपयितुं गतो वस-
न्तको लतापाशं विरच्यात्मानमुद्ब्रूय व्यापादयितुकामां सागरिकां
ददर्श । वेषसादृश्याद्विप्रलब्धश्च तां वासवदत्तां मन्यमानः “ व-
यस्य, परित्रायस्व” इत्युच्चैराचक्रन्द । राजाक्रन्दं श्रुत्वोपसृत्य च
निपुणं यावत्पश्यति तावत्सा सागरिका, न वासवदत्तेति तत्त्वतो
जज्ञौ ।

अत्रान्तरे चरणपतितमार्यपुत्रमप्रसाद्यागच्छन्त्या मयातिनि-
ष्टुरं कृतमित्यनुशयवती वासवदत्ता तमनुनेतुं प्रत्याययौ । सा तु
“सागरिके, सहजाभिजात्यजनिता सेवैव देव्याः, परं प्रेमाबन्धवि-

-
1. To go to meet a lover by appointment. 2. News. 3. En-
veloped in a cloak. 4. Approached. 5. Love. 6. Abashed,
put to shame, taken by surprise. 7. Hanging. 8. Deceived.
9. Repenting.

वर्धिताधिकरसा प्रीतिस्तु या सा त्वयि ” इति सागरिकामुद्दिश्य चदन्तं भर्तारमुपससार । तां पुनरागतां दृष्ट्वा तस्याः प्रसादनमशक्यमिति मत्वा “ देवि, वेषसादृश्येन वञ्चिता वयम् । तत्क्षम्यताम् ” इत्युक्त्वा पादयोः पपात । ततस्तत्रगतेन तेनैव लतापाशेन कुटिलमर्त्रिं सागरिकासमागमरूपस्य भर्तुर्मनोरथस्यापादकं तं ब्राह्मणं बद्ध्वा सागरिकामग्रतः कृत्वा वासवदत्ता गता । ततः सागरिको-ञ्जयिनीं प्रेषितेति लोकप्रवादं कृत्वार्धरात्रे कुत्र सा नीता दे-व्येति न जज्ञे । सागरिकागतोत्कण्ठया पर्याकुलो वत्सो यावत्तिष्ठति तावत्कोसलोच्छित्तये गतवता रुमण्वता जिताः कोसला इति वा-र्तामधिगम्य समाहितान्तःकरणो बभूव ।

एतस्मिन्नेवान्तरे सम्बरसिद्धिर्नाम कश्चिदैन्द्रजालिको यौग-न्धरायणप्रयुक्त आगत्य “ देव, मम खेलनं द्रष्टव्यम् ” इति प्रार्थ-यामास । राज्ञानुज्ञातः स पिच्छिकां भ्रमयन्ब्रह्माणमिन्द्रं विष्णुं दिव्यनारीः सिद्धचारणांश्च क्षणेन दर्शयामास । दृष्ट्वा तद्वन्धना-न्मुक्तो वसन्तकस्तमपवार्याह— “ अरे, यद्यमुना परितुष्टेन कार्यं तर्हि दर्शय सागरिकाम् ” इति । अत्रान्तरे सिंहलेश्वरेण प्रहितो वसुभूतिर्वत्सस्य कञ्चुकिना बाध्रव्येण सह द्रष्टुमागतः । ततो “ विश्रम्यतामिदानीम् ” इति निर्दिष्ट ऐन्द्रजालिकः पिच्छिकां भ्रमयित्वा “ एकं खेलनं मेऽवश्यं दर्शनीयम् ” इति संप्राथ्यं

1. Circulating. 2. A magician, juggler. 3. Feat, sleight. 4. Bundle of peacock feathers.

निश्चक्राम । आगतयोस्तयोरुपचारकुशलप्रश्नानन्तरं वसुभूतिर्विज्ञापयामास—“ देवाय प्रतिपादयितुमानीयमाना स्वामिनो दुहिता रत्नावली यानभङ्गात्सागरे निमग्ना ” इति । संकथाव्याप्त्येषु सर्वेषु “ अन्तःपुरेऽग्निरुत्थितः ” इति महान्कोलाहल उद्बभूव । ततो वासवदत्ता “निर्घृणया मया निगडसंयमिता सागरिका विपद्यते । तत्परित्रायतामार्यपुत्रः ” इत्युज्ज्वार । श्रुत्वैतद्वत्सः पैतृकवृत्तिर्भूत्वाग्निं प्रविवेश । तं वासवदत्तान्वगच्छत् । ततो वसुभूतिबाभ्रव्यौ राज्ञो वयस्यश्च सर्वेऽपि वह्निप्रवेशं चक्रुः । राज्ञावलम्ब्य बहिरानीतायां सागरिकायां वह्निः प्रशशाम । ततः किं न्विदमिन्द्रजालमिति सर्वे शशङ्किरे । यदा च सागरिका बहिरानिन्ये तदा वसुभूतिबाभ्रव्याभ्यां प्रत्यभिज्ञाता सा । या सागरिका सैव रत्नावली स्वभगिनीति ज्ञात्वा वासवदत्ता तस्या बन्धनान्यपानाययत् । यदा सर्वे सुखमुपाविशंस्तदा यौगन्धरायणस्तत्र प्राप्तः स्वामिनोऽभ्युदयहेतुकं सर्वं तेनानिवेद्य यत्कृतं तदाचरुयौ । ततो वासवदत्ता स्वकीयैराभ्ररणैरलंकृत्य सागरिकां हस्ते गृहीत्वा देवीशब्दभाजं च तां कृत्वा “ आर्यपुत्र, प्रैतीच्छेमां रत्नावलीम् ” इति तामापादयामास । एवं सर्वेऽपि कृतिना बभूवुः ॥

1. Dies. 2. A butterfly. 3. Magic. 4. Conferring on her the title of देवी. 5. Receive, accept.

तदनु रसातलादवनीमवदार्योर्द्रच्छता शेषैफणामण्डलेनेव रजनी-
कराबिम्बेनाराजत रजनी । क्रमेण च सकलजीवलोकानन्दकेन कामि-
नीजनवच्छमेन किंचिदुन्मुक्तबालभावेन मैकरध्वजबन्धुभूतेन समुपा-
पारूढरागेणारोहता शशिना रमणीयतामनीयत यामिनी ॥

BĀNA—*Kādambarī*. Part I.

3. Aja's Lamentation.

विलैलाप स बैष्पगद्रदं सैहजामप्यपहाय धीरताम् ।
अभितप्तमयोऽपि मीर्दवं भजते कैव' कथा शरीरिषु ॥
कुसुमान्यपि गात्रसंगमात्प्रभवन्नयार्युरपोहितुं यदि ।
न अविष्यति हन्त साधनं किमिवान्यत्रहरिष्यतो 'विधेः ॥
अथवा मृदु वस्तु हिंसितुं मृदुनैवारभते प्रजान्तकः ।
हिर्मसेकेविपत्तिरत्र मे नलिनी 'पूर्वनिदर्शनं मता ॥
स्त्रीगियं यदि जीवितापहा हृदये किं निहिता न हन्ति माम् ।
विषमप्यमृतं क्वचिद्भवेदमृतं वा विषमीश्वरेच्छया ॥

1. पाताल, the nether world. 2. As if rising or issuing up the earth. 3. The head of the serpent S'esha. 4. The god of love. 5. लप् with वि means 'to lament, wail'. 6. An adv. With faltering accents, faltering because of the throat being choked with tears. 7. Natural. 8. Fortitude, patience, courage. 9. अयस् n. Iron. 10. Softness. 11. What then in the case of men? 12. To take away. 13. Fortune, fate. 14. That is destroyed by the sprinkling of water, snow, dew &c. 15. First example. 16. Aja's wife, Indumatī, died from a garland having fallen on her breast from the Vinā of Nārada. She had a curse to that effect.

अथवा मम भाग्यविच्छवाद्देशानिः कल्पित एष वेधसा ।
 यदनेन तैरुर्न पातितः क्षापिता तद्विद्वेषाश्रिता लता ॥
 कृतवत्यासि नावधीरणामपराद्धेऽपि यदा चिरं मयि ।
 कथमेकैपदे निर्ऱागसं जनमौभाष्यमिमं न मन्यसे ॥
 ध्रुवमस्मि शठः शुचिस्मिते विदितः कैतववत्सलस्तव ।
 परलोकर्मसंनिवृत्तये यदनाष्टच्छय गतासि मामितः ॥
 दयितां यदि तावदन्वगाद्विनिवृत्तं किमिदं तथा विना ।
 सहतां हंतंजीवितं मम प्रबलामात्मकृतेन वेदनाम् ॥
 मनसापि न विप्रियं मया कृतपूर्वं तव किं जहासि माम् ।
 ननु शब्दपतिः क्षितेरहं त्वयि मे भौवनिवन्धना रतिः ॥
 कुसुमोर्वैचिंतान्वलीभृतश्चलयन्भृङ्गरुचस्तवालकान् ।
 कर्कशोरु करोति मारुतस्त्वदुपावर्तनशङ्कि मे मनः ॥
 तदपोहितुमर्हसि प्रिये प्रतिबोधेन विर्षादमांशु मे ।

1. Adversity of fortune. 2. वज्र, Indra's thunderbolt. 3. Himself compared to a tree. 4. Branch. 5. All at once. 6. Not faulty, guilty. आग or आगस 'fault'. 7. Fit to be conversed with. 8. Fraud. 9. Not to return. 10. This wretched life. The words दग्ध and हत are used in this sense. These words are prefixed, but हतक is added. 11. Anything disagreeable, not liked, offensive. 12. Husband, पति by name, word. 13. Having attachment for its tie. 14. Decorated, dressed. 15. Curled. 16. Having beautiful thighs (tapering), fat at one end and becoming slender and slender at the other. 17. Coming back, restoration to life. 18. Grief. 19. At once, soon.

ॐवालितेन गुहागतं तमस्तुहिनाद्वेरिव नैकमोर्षधिः ॥
 इदमुच्छ्वसितौलकं मुखं तव विश्रान्तकथं दुनोति माम् ।
 निशि सुप्तमिवैकपङ्कजं विर्रताभ्यन्तरषट्पदस्वनम् ॥
 शशिनं पुनरेति शर्वरी दंयिता द्वन्द्वचरं पतेत्रिणम् ।
 इति तौ विर्रहान्तरक्षमौ कथर्मत्यन्तगता न मां दहेः ॥
 नवपल्लवसंस्तेरेऽपि ते मृदु दूयेत यदङ्गमर्षितम् ।
 तदिदं विशहिष्यते कथं वद वामोरु चिर्त्ताधिरोहणम् ॥
 इयमप्रतिबोधशायिनीं रंशना त्वां प्रथमा रंहैःसखी ।
 गतिविभ्रमसादनीरवा न शुचा नानुमृतेव लक्ष्यते ॥
 कलमन्यभृतासु भाषितं कलहंसीषु मदालसं गैतम् ।
 पृषतीषु विलोलमीक्षितं पवनाधूतलासु विभ्रमाः ॥
 २६ त्रिदिनोत्सुकयाप्यवेक्ष्य मां निहिताः सत्यममी गुणास्त्वया ।

1. Light. 2. The snow-mountain, the Himālaya. 3. An adv. At night. 4. A drug, herb. 5. Moving, waving. 6. Curled hair. 7. That has ceased to talk, speak. 8. The humming of the bees in the side of which has ceased. 9. The night. 10. Mate, the female (chakravāka) bird. 11. Walking in pair, always passing time in each other's company, (the male of the female, the female of the male.) 12. Bird. 13. Able to endure the time of separation. 14. Gone for good, for ever, never to return, come back. 15. Bed. 16. Placing on the funeral pile. 17. Lying with no chance of rising. 18. Girdle. 19. Thy companion even in privacy. 20. Not making a sound in consequence of a cessation of gracefulness in walking. 21. By or with grief. 22. Dying after you, followed you in death. 23. The cuckoos. 24. Gait. 25. The female deer. 26. Heaven.

विरहे तव मे गुरुव्यथं हृदयं न त्ववलम्बितुं क्षमाः ॥
 मिथुनं परिकल्पितं त्वया सैहकारः फौलिनी च नन्विमी ।
 अविधाय विवाहसत्क्रियामनयोर्गम्यत इत्थिसंप्रतम् ॥
 कुसुमं कृतदोहदस्त्वया यदशोकोऽयमुदीरयिष्यति ।
 अलकाभरणं कथं नु तत्तव नेष्यामि निषापमाल्यताम् ॥
 स्मरतेव सशब्दनूपुरं चरणानुग्रहमन्यदुर्लभम् ।
 अमुना कुसुमाश्रुवर्षिणा त्वमशोकेन सुगात्रि शोच्यसे ॥
 तव निःश्वसितानुकारिभिर्बकुलैर्रेचितां समं मया ।
 असमाप्य विलासमेखलां किमिदं किं नैरकण्ठ सुप्यते ॥
 संभेदुःखसुखः सखीजनः प्रतिपच्चन्द्रनिभोऽयमात्मजः ।
 अहमेर्करसस्तथापि ते व्यैवसायः प्रतिपत्तिनिर्धुरः ॥
 धृतिरस्तमिता रतिश्च्युता विरतं गेयमृतुर्निरुत्सवः ।
 गतमाभरणप्रयोजनं परिशून्यं शैयनीयमद्य मे ॥

-
1. To give courage, comfort, soothe. 2. A pair, couple to be married or married, husband and wife. 3. A mango-tree. 4. A creeper. 5. The auspicious ceremony of marriage, joining them in wedlock. 6. Not proper. 7. Whose longing has been granted. The As'oka longs to be kicked by a beauty. This done it blossoms. 8. Put forth. 9. The state of flowers to be offered to you (now) dead. 10. Breath. 11. Imitating, resembling. 12. Half-woven, incomplete. 13. Girdle. 14. A demi-god, heavenly chorister known for the sweetness of voice and skill in singing. 15. Sympathising. 16. Devoted, constant. 17. The act of going away and leaving us &c. 18. Very cruel, unkind. 19. Fortitude. 20. Bedding.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. The *Tarkasangraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dīpikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.
4. The *Raghuvams'a* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Rs. 2.
5. The *Subhāshitaratnabhāndāgāra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.
6. The *Hitopades'a* of Vishṇus'arman. Ans. 9.
7. The *Ratnāvalī* of S'riharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.
8. The *Das'akumāracharita* of Daṇḍin with its *Pūrvapīthikā* and *Uttarapīthikā* and an *Uttarapīthikā* by Padmanābha; also with the commentaries (the *Padachandrikā*) of Kavindra Sarasvatī and (the *Bhāṣaṇā*) of S'ivarāma on the *Das'akumāracharita* and the *Padadīpikā* on the *Pūrvapīthikā* and various readings. Rs. 2.
9. The *Abhijñānas'akuntala* of Kālidāsa with the commentary (the *Arthadyotānikā*) of Rāghavabhatta and explanatory English Notes. Rs. 2.
10. The *Bhagavadgītā* (in very small type). Ans. 5.
11. The *Pancharatnī gītā* ("). Ans. 7.
12. The *Adhyātmarāmāyana* ("). Re. 1 Ans. 4.
13. The *Saptas'atī* ("). Ans. 5.
14. The *Anubhūtiprakāś'a* of Vidyāranyasvāmin. Rs. 2 Ans. 4.
15. The *Rāmachandrikā* (Declensions of nouns). Ans. 4.
16. The *S'ivatāṇḍava Stotra*. Ana. 1.
17. The *Ratnasamuchchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.
18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.
19. The *Ashtādhyāyī* of Pāpini. Ans. 5.
20. *Aesop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.
21. The *Abhinavakādambārī* by Dhunḍirāja (An abstract of Bāṇa's *Kādambārī*). Ans. 8.
22. The *Dharmasindhu* (with Marāṭhī translation). Rs. 6.
23. The *S'ūdrakamalākara* ("). Rs. 4.
24. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

OBJECT.

The Study of Sanskrit has been greatly facilitated by the introduction of the two books of Prof. R. G. Bhândárkar. But the main object in preparing those excellent books was, we think, to simplify the intricacies of grammar and present the subject in an easily intelligible form. They, therefore, contain rather too much of Grammar and too little of Reading. Sanskrit forms an important part of the studies taught at the High Schools and Colleges and the majority of students who present themselves at the University Examinations select Sanskrit as their Second Language. But though Sanskrit has been so largely studied, it is not uncommon to find that students who are very clever at making by heart a string of grammatical forms, however recondite and difficult, are hardly able to construe a simple sentence and speak in a way in which ordinary people spoke Sanskrit when it was a living language. In fact they have no command over the language. The reason is not far to seek. The standard works—the Kāvya and the Nātakas—are high for beginners and cannot be much utilized without the help of a teacher—a procedure not within the reach of many students. This attempt has, therefore, been made to meet the desiderata of a good Reading Book which the students can read and understand by themselves.

RATES OF SUBSCRIPTION.

	Rs.	Ans.
Per Annum (in advance)...	...	0—12.
” ” (in arrears)....	...	1— 0.
Single Copy.	0— 2.
Postage for Mofussilites.	0— 6.

Intending subscribers should send their names and subscriptions to the Proprietor of the Nirṇaya-sāgara Press, Bombay.

THE
SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

Vol. I.

March 1884.

No. 3.

CONTENTS.

Part I. EXERCISES.	PAGE.
Section 1. Exercise 3.	5
" 2. " 3.	5
" 3. " 3.	5
Part II. CHOICE EXPRESSIONS, IDIOMS &c....	5
Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS.	
2. S'riharsha's Priyadars'ikâ... ..	9
Part IV. ELEGANT EXTRACTS.	
3. Aja's Lamentation.	9
4. The River Kâverî.	9

BOMBAY:

PRINTED AND PUBLISHED BY THE PROPRIETOR
OF THE "NIRNAYA-SÂGARA" PRESS.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhândârkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kāvya, Nātakas, Kathās &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhândârkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

NOTICE TO CORRESPONDENTS.

We have received several communications from kind friends suggesting improvement both in the manner and matter of the Sanskrit Reader. The suggestions are welcome, but sufficient time must elapse before we can judge which of them are absolutely needed. In the meanwhile we shall be happy to receive more suggestions.

THE SANSKRIT READER.

OPINIONS.

“I think it is a very useful little publication and ought to help beginners to a considerable extent. I believe it is calculated to popularize the study of Sanskrit with young students with whom nothing succeeds so well as that which interests them.”—*Shankar Pândurang Pandit. M. A., Oriental Translator to Government, Bombay.*

“The object you have in view is decidedly good and if the work is carried on in the way in which it has been begun, I believe that it will in the course of time become a valuable supplement to Prof. R. G. Bhândârkar's Sanskrit Readers.”—*Dwârkanâth Râghobâ Tarkhadkar, Head Master, High School, Hyderabad.*

“विद्यावृद्धीचा खरा अरंभ करावयाचा झटला झणजे तो अप्रौढवाचकांपासूनच झाला पाहिजे, व तो तसा झाला तरच अल्पकाळानें प्रौढवाचकांची संख्या आपले देशी पुष्कळ निपजण्याचा संभव आहे. ह्या गोष्टी “संस्कृतपाठावलि” या पुस्तकापासून खचित सिद्धीस जातील अशी आम्हांस उमेद वाटते. या पुस्तकासंबंधानें आमचा अनुकूल अभिप्राय झाला आहे. हें पुस्तक नामरूपावलि अगर धातुरूपावलि शिकू लागणाऱ्या विद्यार्थ्यांपासून तहत म्याट्रिक्युलेशनच्या परीक्षेस जाणाऱ्या विद्यार्थ्यांपर्यंत सर्वास उपयोगी पडण्याजोगें आहे. यांत येणाऱ्या विषयांचें अर्थपरिज्ञान सुकर होण्याकरितां इंग्रजी भाषेंत उत्कृष्ट टीपाही दिल्या असतात, ह्या योगानें या पुस्तकाचें उपयोगित्व फारच ठरतें यांत संशय नाहीं. पुस्तकाची छपाई उत्तम असून यांत अशुद्धें न राहूं देण्याविषयीं यत्न केलेला आढळतो, व तो पुस्तककारांस अत्यंत भूषणावह आहे.”

नेटिव ओपिनियन, (१७ । २ । ८४) खंवर.

“हैं पुस्तक संस्कृतभाषेचा अभ्यास करणारांस फारच उपयुक्त झालें आहे. या पुस्तकापासून म्याट्रिक्युलेशन परीक्षेस जाणाऱ्या उमेदवारांस अतिशय साध्य होईल. या मासिकपुस्तकाच्या मालकांस उच्चेजन दिल्यानें ते यांत विशेष फेरफार करून उपयुक्त करितील यांत संदेह धरणें नरुगे. या तऱ्हेचीं जर नवीन पुस्तके वारंवार प्रकट होऊं लागलीं तर आमची जीर्ण झालेली संस्कृतभाषा उदयास येईल यांत काय नवल !”

द्वैतज्ञसमाचार, (१ । २ । ८४) खंचई.

“मुंबई इलाख्यांत संस्कृत मासिक पुस्तक हें पहिलेंच असावें असें आझांस वाटतें. आजपर्यंत संस्कृत मासिक पुस्तक काढण्याचा प्रयत्न थोड्यांनींच केला असेल झणून ही गोष्ट ह्या पुस्तकाचे प्रकाशकांस भूषणार्ह आहे. ह्याची छपाई फार स्वच्छ व शुद्ध आहे. ह्या मासिक पुस्तकाचा उपयोग इंग्रजी शाळेंतील संस्कृत शिकणाऱ्या सर्व विद्यार्थ्यांस होण्यासारखा आहे. झणजे हें मासिक पुस्तक केवळ विद्यार्थ्यांचें संस्कृत भाषेचें ज्ञान वाढविण्याकरितांच काढलें आहे, असें द्यालें असतां चालेल. अशा पुस्तकाची उणीव फार दिवस होती ती यांनीं भरून काढली, हें योग्यच केलें. प्राचीनकाळापासून आपल्या लोकांत संस्कृत भाषेनें गद्यात्मक ग्रंथ लिहिण्याची चाल फारच थोडी होती ती चाल कांहीं अंशीं ह्या मासिक पुस्तकानें जास्त सुरू होण्याचा रंग चांगला दिसत आहे. एकंदरीनें ह्या मासिक पुस्तकाविषयीं आमचा अभिप्राय बरा आहे. हल्लीं इंग्रजी शाळेंतील मुलांस संस्कृत शिकण्याचीं जीं साधनें आहेत त्या सर्वांत हें साधन उत्तम आहे. यास्तव हें मासिक पुस्तक चिरकाल चालो असें आझी इच्छितों.”

जगदादर्श, (२४ । २ । ८४) अहमदनगर.

“जिसके आशयोंकी अपूर्वताको अवलोक कर चित्तको बडी प्रसन्नता हुई कि संपादकने थोडे आशयके साथ बडी चतुरता प्रकट की है.”

सज्जनकीर्तिसुधाकर, (२८ । १ । ८४) उदयपुर.

Exercise 3.

शठा नृपं नमन्ति । जना नृपौ पृच्छन्ति । कोशो नृपान् रक्षति ।
 प्रज्ञः शठं न वदति । पुरुषः शठौ प्रहरति । शठांस्ताडयति हरिः ।
 शठो जनकं त्यजति । मूर्खो जनकौ ताडयति । जनकान्नमन्ति पुत्राः ।
 व्याघ्रौ गजमत्तः । सिंहो गजौ पीडयति । गजान्मक्षयन्ति
 सिंहाः ।

आदं स्पृशति किंकरः । पादौ निर्पीडयति । ऋषयः पादान्क्षाल-
 यन्ति ।

स्तेनः किंकरं न गेणयति । स्तेनौ किंकरौ मुञ्चतः । किंकरान्प्र-
 हरन्ति स्तेनाः ।

विडालं किंकरः पश्यति । विडालौ किंकरौ प्रहरतः । विडा-
 लान्गच्छन्ति किंकराः ।

पुरुषौ ग्रामं विशतः । ग्रामाविच्छति नृपः । बाला ग्रामान् टन्ति ।
 विडालौ मांसं हरतः । वायसा मांसे अदन्ति । वैको मांसानि
 मार्गयते ।

गजौ भारं वहतः । भृत्यौ भारौ क्षिपतः । अश्वा भारान्वहन्ति ।
 योधाः कोशं नयन्ति । रामः कोशौ रक्षति । स्तेनाः कोशान्हरन्ति ।
 ओदनो देहं पुष्यति । इन्द्रो देहौ पैरामृशति । यतयो देहान्दण्ड-
 यन्ति ।

1. Press, shampoo, (दाबणें, चेपणें). 2. Regard, think much of. 3.
 A wolf. 4. To touch (6th Conj.).

वेदं शंसावः । वेदौ बुध्यते नरः । वेदान्पठन्ति विप्राः ।
गजास्तृणं नादन्ति । तृणे प्रक्षयतोऽश्वौ । तृणानि पवनो नोन्मूल-
यति ।

जनं पश्यन्ति नृपाः । जनौ ष्याहरसि । ईश्वरो जनान्मृजति ।
प्रज्ञं पूजयति जनः । प्रज्ञौ वदति नृपः । प्रज्ञानोराधयन्ति
नृपतयः ।

योधं नृप आदिशति । योधौ वर्णयति नृपतिः । योधान्प्रहरत्यरिः ॥
भूषः शरमुद्धरति । शरौ क्षिपति किरातः । शरान्मुञ्चसि ।
सिंहमनुसरन्ति जम्बुकाः । सिंहौ भूषयन्ति केशाः । सिंहान्प्रहर-
न्ति ष्याधाः ।

घृतं पिबामि । घृते त्यजति । घृतानि विलीपयन्ति ।
मूर्खं निन्दन्ति जनाः । मूर्खो पुत्रो शोचति जनकः । मूर्खान्निर्धेके ॥
नेत्रं सुवर्णेन स्पृशति । नेत्रे मूषयति कज्जलम् । नेत्राणि वि-
शति चूर्णम् ।

Synonyms of नर.

मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः ।

स्युः पुमांसः पञ्चजनाः पुरुषाः पूरुषा नरः ॥

मनुष्य, मानुष, मर्त्य, मनुज, मानव, नर, पञ्चजन, पुरुष, पूरुष-अकारा-
न्ताः; एस्-सकारान्तः; वृ-क्कारान्तः.

1. Know (4th Conj.) 2. Repeat (1st Conj.) 3. Tear by the root.
(10th Conj.). 4. To speak. 5. To worship, respect. 6. To lift up,
draw out. 7. A forester. 8. Jackals. 9. Hair. 10. Hunters. 11.
Liquefy. 12. Fie (on). 13. Collyrium (काजळ). 14. Dust, powder.

Exercise 3.

कस्मात्स्थलाद्युयमागताः, किं भवतां नाम, कुत्र यूयं गच्छथ,
किमर्थमिह प्राप्ता इति स तान्सविनयमन्वयुक्क ।

किं पलायसे । कस्माद्विभेषि । भीत इव च वेपसे ।

राजन्, प्रस्थितायां प्रतिष्ठेथाः, स्थितायां स्थितिमाचरेः ।

निर्षण्णायां निषीदोस्यां, पीतौम्भसि पिबेरपः ॥

तव वधूर्भक्तिमती चैनार्मिचितामां तपोवनात् ।

प्रथता प्रातरन्वेतु, सायं प्रेत्युद्भजेदपि ॥

सिानुबन्धाः कथं न स्युः संपदो मे निरीपदः ।

ततो वसिष्ठनिदेशं शिरसोद्गृह्य सम्राड् दिलीपस्तस्याः संभा-
राघने तैपरोऽभवत् ।

स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीर्मांसनबन्धधीरः ।

जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत् ॥

-
1. Past Pass. Part. of सद् with नि. 2. This refers to the celestial cow (सौरभेयी) or Kāmadhenu. King Dilpa was ordered by his family priest Vasishtha to serve and propitiate the cow that he might get a son. 3. पीत 'drunk' अम्भस् 'water'. When she has drunk water. 4. Accus. plu. of अप् 'water'. This word is always declined in the plural. See Lesson XV. Second Book. 5. Full of devotion. 6. Worshipped. 7. आ 'to, as far as, up to' तपोवन 'a forest suited for religious austerity'. 8. One who is engaged in a vow. 9. To go to receive when one comes to visit &c. 10. Without interruption, uninterrupted. 11. Adj. qualifying मे. One whose difficulty is gone, has no difficulties. 12. Pro. pitiation. 13. Bent, devoted, given to. 14. One who was sitting. 15. Firm in his seat.

देव, बाह्यविद्यार्थभिषङ्गं विहाय देण्डनीतिं कुलविद्यामागमय-
स्व । तदर्थानुष्ठानेन चास्खलितशासनः शाधि चिरमैदधिमेखला-
मुर्वाम् ।

अस्य विशरणस्य राजमूनोस्त्वमेव शरणमेधीत्यैर्जलिं सोऽवधात् ।
भवति, भिक्षां देहि । भवान्भिक्षां ददातु ।

दर्शनस्पर्शनप्रश्नैः परीक्षेताथ रोगिणम् ।

ब्राह्मे भूहूर्त उत्तिष्ठेत्स्वस्थो रक्षार्थमायुषः ॥

अभ्यङ्गमाचरेन्नित्यं स जराश्रमवातहा ।

लौघवं कर्मसामर्थ्यं दीप्तोऽग्निर्भेदसः क्षयः ॥

विभक्तघनगात्रत्वं व्यायामादुपजायते ॥

A Grammatical Note.

सैत्तायां विद्यते, ज्ञाने वेत्ति, विन्दते विचारणे ।

विन्दते विन्दति प्राप्ता, इयन्लुक्श्रमशेष्विदं क्रमात् ॥

1. Taste, liking. 2. Politics. 3. Having the sea for its girdle, sea-girt. 4. Without help, helpless, with none to assist. 5. Cavity made or formed by folding the hands in token of respect or submission. 6. Voc. sing. fem. of भवत् 'your honour'. 7. Early morning time some two hours before sunrise is so called. 8. One in sound, good and perfect health. 9. The anointing of the body, applying unguents to it, rubbing it with oil and other things. 10. One that kills, removes जरा &c. 11. Lightness. 12. Fat. मेदस् n. 13. The state of one whose limbs become proportionate and strong. 14. This verse gives the conjugational classes to which the root विद् in its different senses belongs, the words इयन्, लुक्, श्रम्, श् respectively standing for the 4th, 2nd, 7th and 6th classes.

Exercise 3.

तौ रामलक्ष्मणौ विश्वामित्रमनुगच्छन्तौ पथि तेन प्रदिष्टयोर्ब-
लातिबलयोर्विद्ययोः प्रभावतो न मम्लतुः ।

रावणः सीताजिहीर्षया रक्षसा मारीचेन हेममृगरूपेण राघवौ
वद्धयित्वा स्वयं भिक्षुवेषधारी भूत्वा तां जहार ।

स तस्माद्विलाडुदैत् । निरगमयच्च कुमारम् ।

व्यायामान्मेर्दश्छेदकृशोदरं लघूत्थानयोग्यं च वपुर्भवति ।

उशाना यच्छास्त्रं वेद यच्चापि बृहस्पतिस्तत्स्त्रियो विदुः ।

प्राचेतसः कविः स्वौपज्ञं रामायणं मैथिलेयौ कुशलवावध्या-
पयत् ।

सर्वगात्रेषु विन्यस्तै रैक्तचन्दनहस्तकैः ।

पिष्टचूर्णावकीर्णश्च पुरुषोऽहं पशुकृतः ॥

परोऽपि सैमसंस्थितस्य बन्धुर्भवति । विषमंस्थितस्य न कश्चि-
न्मित्रम् ।

मित्रस्येव स्वरसंयोगं श्रुत्वा समाश्वासितः स तर्पस्वी ।

1. Fat. 2. Active, nimble. 3. Of which he had the first knowledge, he was the author. 4. Given, made. 5. Marks of the hand dipped in red sandal paste. 6. Cakes. 7. Fragrant powder. 8. Made like a beast (victim to be offered as a sacrifice to some god or goddess) turned, changed into a beast &c. 9. Of one who is in easy circumstances. 10. One in straits. 11. Similarity in voice. 12. Poor fellow. This word and its feminine form तृप्स्विनी is very often used in Sanskrit Literature in this sense.

Alliterations, puns, &c.

पतिश्वशुरता ज्येष्ठे पतिदेवरतानुजे ।

इतरेषु च पाञ्चाल्यान्नितयं त्रितयं त्रिषु ॥

1. This is an example of what is known in Sanskrit as *समस्यापूर्ति*, which means that if the last line is given the other man to whom it is recited and proposed supplies the remaining three lines which will make up the verse and will give a good meaning and context. The last line of this is *त्रितयं त्रितयं त्रिषु* 'all the three in the case of three'. There is a very curious legend told about this *समस्या*. Once Kâlidâsa on a pilgrimage to Benares accidentally went to visit the image of Vyâsa. Kâlidâsa being a very good poet and not liking Vyâsa's having good many चs and other particles in his Purâṇs patted the image on the belly and addressed it thus :— 'चकार जठरे नमः'. His hand however stuck fast to the image and could not be taken away. When in this plight Vyâsa himself came to him in the disguise of an old Brâhmana and asked him what he was doing there. Kâlidâsa told him all that had happened. Whereupon the Brâhmana advised him, 'Son, although you are a great poet, indeed you should not thus slight men who are decidedly objects of reverence'. He then told him that he could get his hand off if he would supply the three charaṇas of a line which he himself would propose and then he proposed the last line of this verse. Kâlidâsa then produced this verse with only one च in it. Vyâsa was then pleased and he sent Kâlidâsa away with his blessings. The meaning of the verse is that the eldest of the five brothers, i.e. Dharma stood in the relation of husband and father-in-law to Draupadî, husband when it was his turn to exercise his right as husband for the space of 2 months 12 days out of the whole year as was agreed among the brothers. When this right was exercised by any of his younger brothers he being the eldest brother stood in the relation of father-in-law. The youngest brother Sahadeva stood in the relation of husband and husband's brother, while in the case of the other three i. e. Bhîma, Arjuna and Nakula, all the three relations i.e. of husband, father-in-law, and husband's brother obtained.

- वाहीकः, भारवाहः— A cooly (हमाल, पांटीवाला, ओझेकरी).
दिनेदिने परिहीयतेऽहैः— Day by day you are becoming thinner,
leaner, emaciated. You are wasting away.
आस्ति मे विशेवः— I feel a little better.
स्वं नियोगमशन्यं कुरु— Do as you are bid.
परिषद्— Assembly, audience.
आर्यमिश्र— Gentlemen, reverend men.
व्यवहार— A case civil or criminal tried in a court of justice.
उत्तमर्ण— A creditor (घनको).
अधमर्ण— A debtor (रिणको).
वार्धुविकः— A money-lender, a *Savakāra* lending money at
interest.
ऋसीद्— Interest.
प्रातराश्र— Breakfast.
संविधान— Preparation, arrangement (तयारी, थाट).
वर्णक— An unguent substance (उरणें).
पिष्टात, पटवासक— A fragrant powder (बुका, अरयज्ज, अवीर).
दर्पण, झुकर, आदर्श— A looking glass, a mirror.
नियोग— Order, command.
इस्र with परि— To jest, to joke, to be merry. As,
परिहसिष्यामि तावत्— *Mrickchakatika I.*
चतुःशाल— A square (सोपा, चौक).
वास— A maiden, girl.
जात— Son, *m.* जाता. Daughter. *f.*
रसना, रश्मना— A girdle (कंवरपट्ट).
श्रीपनिर्वापण— Extinguishing, putting out a lamp. As,
पटान्तेन दीपं निर्वापय.
- कियानपि कालो भवतोऽहस्य गतः— What a long time has elapsed
without our being able to see you. We have not seen you
for a long time &c.

टङ्क—A chisel. (टांकी).

कविका, खलीन—Bridle, bit.

पर्याण—Saddle.

हेर—*1st. Conj.* To neigh.

नाहारमभिनन्दाति—Does not relish, hates food &c.

पीह or the same with निम्—To press and extract as oil juice &c. As,

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्— *Nīti's ataka.*

चन्दनपञ्चानादाय निष्पीडय रसं मलयवत्या इदमे ददाति— *Nāgānanda. I.*

पीह with नि—To press, shampoo, as feet &c. As,

गुरोः सदारस्य निपीडय पादौ— *Raghuvams'a IF.*

अलर्क—A mad dog.

झना—A butcher's shop, a slaughter-house.

झोनिक—A butcher.

गृहसकुन्त—A domesticated, tamed bird.

क्राडिनक—A toy, a plaything.

विभीषिका—A scare-crow. An image or likeness of man &c. made to stand up in fields to scare away birds injuring the crop. The word is also used in the sense of a bugbear.

क्षुधा ममाक्षिणी खटखटायेते—My eyes make a peculiar sound: (खटखटणे).

सिभिसिमायन्ते मेऽङ्गानि—My limbs shiver, quake, are convulsed (शिवशिवणे).

फुरफुरायते वातेन प्रदीपः—The lamp (flame) flickers because of the wind and makes a noise (फुरफुरणे).

व्याध. मृगयु. लुब्धक—A hunter, fowler.

विश्वकटु—A hunting dog, hound.

मृगया, आखेटक, पापधि—A chase, hunting.

पाञ्चालिका, पुत्रिका—A doll.

जतु—Lac, red dye, sealing wax. (लास).

2. S'rīharsha's Priyadars'ikā.

आसीत्पूर्वानुवर्णितायां कौशाभ्यामेव पूर्वोदाहृतो वत्सराज इति प्रैतीतो नरपतिः । तस्य रुमण्वानित्यमात्यो देवी च वासव-दत्ता । तथैव चासीदङ्गेषु तदधिपतिर्दृढवर्मेति रघुदिलीपनलतुल्यो-ऽप्रतिहतशक्तित्रयः । अयं वासवदत्तामातृष्वसृपतिः । अस्य प्रि-यदर्शिकेति कापि कन्या रूपवतीनां प्रैत्यादेशो बभूव । एवं प्रियदर्शिका वासवदत्ताया भगिनी बभूव । इयं च कलिङ्गेन प्रा-र्थिता । दृढवर्मा तु तां तस्मा अदत्त्वा वत्सराजस्य दत्तवान् । वत्सराजस्तु प्रद्योतस्य गृहे कतिपयकालं बद्धोऽतिष्ठत् । ततो वत्सराजो बन्धनात् निवर्तत इति लब्धरैन्ध्रेण कलिङ्गेन सहसाग-त्यावधूतदुहितृप्रार्थनस्य दृढवर्मणो विपात्तिः कृता । ततो दृढवर्म-कञ्चुकी विनयवसुरिमां राजपुत्रीं यथाकथंचिद्वत्सराजायोपनीय स्वा-मिनमनृणं करिष्यामीति मत्वावस्कन्दसंभ्रमात्तामपवाह्य दृढवर्मणो मित्रभावान्वितस्याटविकस्य नृपतेर्विन्ध्यकेतोर्युद्धे तां स्थापयामास । स्नानाय च नातिदूरमित्यगस्त्यतीर्थं जगाम । गते च तस्मिन्क्षणा-त्प्रद्योततनयामपहृत्य बन्धनात्परिभ्रष्टेन कौशाभ्यां गतेन वत्सराजेन प्रहितो विजयसेनोऽतार्कित एव विन्ध्यकेतोरुपरि निपतितः । विन्ध्य-केतुरपि यथासंनिहितकतिपयसहायस्तमाभियोद्धुं प्रवृत्तः । निःशेषि-

1. Famous. 2. "प्रभावोत्साहमन्त्रजास्तिस्रः शक्तयः । तत्र कोशदण्डजं तेजः प्रभावशक्तिः, विक्रमादिनीतिरुत्साहशक्तिः, संधिविग्रहादीनां मन्त्रेण यथावत्स्थापनं मन्त्रशक्तिश्च." 3. One that puts to shame. 4. Favourable opportunity. 5. Brought into scrape, put into trouble. 6. Tumult.

तसहायश्रैक एव संप्रहारं कुर्षन्विक्रामन्युधि विनिहतः । तस्मिन्हते
 तस्य सहधर्मचारिण्यस्तमनुसृताः । तद्वेश्मनि हा तात हा अम्बेति
 कृतकृपणप्रलापां प्रियदर्शिकां विजयसेनोऽलभत । विन्ध्यकेतोर्दु-
 हितरं तां मत्वा कौशाम्बीमानीय वत्सराजायोपाहरत् । सोऽपि ता-
 मदृष्ट्वा तृथात्वेन तां गृह्णानो यथानीतां तां देव्या वासवदत्ताया
 हस्ते समार्पयत् । उक्ता च तेन वासवदत्ता—“भगिनीबुद्ध्या त्वया
 सर्वदासौ द्रष्टव्या, गीतनृत्यवाद्यादिषु विशिष्टकन्यकोचितं च सर्वं
 शिक्षयितव्या । यदा च वरयोग्या भविष्यति तदा मां स्मारय ”
 इति । अरण्येऽधिगतात आरण्यिकेति तस्या नामाभूत् ।

विनयवसुस्तु यावत्परावर्तते तावद्विन्ध्यकेतुस्थानं निर्मानुषीकृतं
 दग्धं चापश्यत् । तत्र निपुणं विचिन्वन्नपि प्रियदर्शिकां न लेभे । किं
 सा दस्युभिर्नीताथवा दग्धा, कस्यामवस्थायां सा वर्तत इति नाजानात् ।
 कालेन तेन श्रुतं महाराजो दृढवर्मा गाढप्रहारजर्जरीकृतो बद्धस्ति-
 छतीति । ततः स्वामिनं गत्वा पादपरिचर्यया जीवितरोषमात्मनः
 सफलयेष्यामीति तमेव वव्राज ।

वत्सराजस्तु कलिङ्गेन दृढवर्मा बद्ध इति तस्योपरि बद्धरोषो
 बभूव । ततोऽमात्यं रुमप्वन्तमाहूय तेन सह मच्चं कृत्वा जित-
 विन्ध्यकेतुं सत्कृतं विजयसेनं कलिङ्गोच्छेत्तये प्राहिणोत् ।

एकदागस्त्यमहर्षेरर्षं दातुकामा वासवदत्ता “ धारागृहोद्यान-
 दीर्घिकायाः कमलान्यादाय लष्वागच्छ ” इत्यारण्यिकामादिदेश ।

आदेशानुसारेणेन्दीवरिकेति नाम विभ्रत्या चेव्या सहोद्यानदीर्घिका-
 कामापतत् । वत्सराजोऽपि यदृच्छया सख्या वसन्तकेनोपेत
 उत्कण्ठाविनोदनार्थं तत्रैव प्राप्तः कुसुमपरिमलसुगन्धवेणीमधुकरा-
 वलिं विद्रुमलतारुणहस्तपल्लवामुज्ज्वलत्तनुकोमलबाहुलतां प्रत्यक्ष-
 चरीमिवोद्यानदेवतां तामनिमिषलोचनो ददर्श । ततो देव्याः प-
 रिचारिकामिन्दीवरिकामपि तत्र दृष्ट्वा गुल्मान्तरितौ भूत्वोभावपि
 तयोर्विश्रब्धसंलापं च का सेति ततः कदाचिद्द्वयकं भवेदिति नि-
 भृतं शुश्रुवतुः । तयोः संलापात्सा विन्ध्यकेतोर्दुहितेति नृपेण जज्ञे ।
 तस्या अदर्शनेन चिरं मुषितमात्मानं मन्यमानः सखायमाह—
 “ धन्यः खल्वसौ य एतदङ्गस्पर्शसुखभाजनं भविष्यति ” इति ।
 अत्रान्तरे कमलान्यवचिन्वत्या आरण्यिकाया मुखं मधुकरा अभि-
 वभूवुः । ततः सोत्तरीयेण मुखं पिधाय सभयं भ्रमरबाधां नाट-
 यन्ती कार्यान्तरव्यापृतां नातिदूरस्थितां चेटीं “ हला इन्दीव-
 रिके, लध्वागच्छ । परित्रायस्व माम् ” इत्याचक्रन्द । ततो राज्ञः
 सखा राज्ञ उपादिशत— “ सखे, यावत्सा गर्भदास्याः सुता नाग-
 च्छति तावत्त्वं तूष्णीको भूत्वोपसर्प । एषापि सलिलशब्दश्रुतेन
 पदसंचारेणेन्दीवरिकागच्छतीति ज्ञात्वा त्वामेवावलम्बिष्यते ”
 इति । राजापि “ साधु वयस्य, कालानुरूपमुपदिष्टम् ” इत्या-
 भाष्यारण्यिकासमीपमुपससर्प । ततः पदशब्दं श्रुत्वा तावता का-
 लेन सुसंनिहितं राजानमिन्दीवरिकाधियावललम्बे । राजापि तां
 कण्ठे जग्राह । ततः “ अयि भीरु, विषादं विसृज । संभ्रमेण

किम् । परिमलरसलुब्धा मधुकरास्तव वक्रपद्मे पतन्ति ” इत्यादिभि-
 र्वचोभिस्तामनुनेतुं प्रयत्नं चकार । भिन्नत्वं स्वर आकर्ष्य चक्षुषी
 उन्मील्य राजानं दृष्ट्वा ससाध्वसेन्दीवरिकां पुनराकारयामास, तं
 त्यक्त्वा चापससार । ततो राज्ञः सख्युर्वसन्तकस्य “ भवति, स-
 कलपृथ्वीपरित्राणसमर्थेन वत्सराजेन परित्रायमाणा चेटीमाक्रन्द-
 सि ” इति वचनश्रवणसमकालमेव सस्पृहं सलज्जं च कूणितत्रि-
 भागेन चक्षुषा राजानमवलोक्यात्मन्यचिन्तयत्—“ अयं खलु म-
 हाराजो यस्याहं तातेन दत्ता । स्थाने खलु तातस्य पक्षपातः”
 इति । इन्दीवरिकामागच्छन्तीं दृष्ट्वैतं वृत्तान्तमुपलभ्य देव्यै नि-
 वेदयिष्यतीति सख्युः सूचनेन राजापमृत्य कदलीगृहं प्रविष्टः ।
 इन्दीवरिकाप्यागत्य “ सखि, कमलसदृशस्य तव वदनस्यायं दोषो
 यन्मधुकरा अपराध्यन्ति ” इति नर्मोक्तिभिस्तां विनोद्य परिणतो
 दिवस इति तया सह देवीसकाशं गता । आरण्यिका तु गच्छन्ती
 कदलीगृहाभिमुखी भूत्वा तत्र दृष्टिं क्षिप्त्वा “सखि, अतिशिशिर-
 तया सलिलस्योरुस्तम्भ इव मे समुत्पन्नः, तच्छनैर्गच्छाव ” इति
 व्यपदिश्य शनैर्निश्चक्राम । गतायां तु तस्यां राजा “ सखे, न
 खल्वविघ्नमभिलषितमधन्यैः प्राप्यते । तां पुनर्दृष्टुं क इदानीमु-
 पायः ” इति वदन्नेवास्ताभिलाषिणं सूर्यं बुद्ध्वाभ्यन्तरं प्रविष्टः ।

केनचित्कालेन कौमुदीमहोत्सव आरण्यिकायाः प्रियसखी मनो-

1. Slightly contracting the three parts, (viz : the corners and the middle) of the eye. 2. Preference, choice. 3. Stiffness in the thighs.

गृहिणी सचिवः सखी मिथः प्रियशिष्या ललिते कैलाविधौ ।
 करुणाविमुखेन मृत्युना हरता त्वां वद किं न मे हृतम् ॥
 मदिराक्षि मदाननार्पितं मधु पीत्वा रसवत्कथं नु मे ।
 अनुपास्यसि बाष्पदूषितं परलोकोपनतं जलाञ्जलिम् ॥
 विभवेऽपि सति त्वया विना सुखमेतावदजस्य गण्यताम् ।
 अहृतस्य विलोभेनान्तरैर्मम सर्वे विषयास्त्वदाश्रयाः ॥
 विलपन्निति कोसलाधिपः करुणार्थग्रथितं प्रियां प्रति ।
 अकरोत्प्रथिवीरुहानपि स्तुतशास्वारसत्राष्पदूषितान् ॥

KÂLIDÂSA—*Raghuvams'a.* Canto. VIII.

4. The River Kâverî.

एषा खलु दोषैककुलसकलमनुजकुलसकलकैलुषशोषैणवद्धकङ्कण-
 कर्कणा, निजतटनिबिडेतमर्बकुलधर्वलकुलतिलैर्कामलकाविरलसरैर्लकुं-

1. In the gratifying arts such as singing, dancing, playing upon instruments &c. 2. Other allurements. 3. Refers to the Kâverî. 4. Sinful. 5. Sin. 6 Absorption, removal. 7. One who has worn a bracelet, string, piece of thread in token of a determination or resolve to do a piece of work or engage in some undertaking. It therefore means, 'one that has taken upon itself the duty of a man who binds himself &c'. 8. The particles of water. The word कम् is an adv. and is used in the sense of 'water'. The whole adjective thus means, 'the particles of the waters of which (river) have bound themselves by a solemn vow to take away the whole sin of myriads of sinful men &c'. 9. Densest. 10. Names of trees.

न्दचन्दनमन्दारसहकारकेरलकेसरसरलबंदरकेदम्बकेदम्बकयम्भीर-
 जम्भीरजम्बीरजम्बुसंपूर्णपर्णकुसुमपर्लाशसमृद्धकपित्थलोघ्ननीरन्ध्र-
 शिलीन्ध्रपाटलपैटलजेटिलकर्मुकप्रमुखविशैङ्कटविटपिमञ्जरीपुञ्जसर्ज-
 रीजृम्भदुंदुतरश्रमशमकरमंकरन्दरसप्रसनतौत्पर्यपर्यटददंभ्रविभ्रमा-
 लम्बरोलम्बनिकुरम्बकरैम्बिततया कौलिन्दनन्दिनीर्प्रतिच्छन्दतामनु-
 विन्दती, केशाङ्गीजनमैज्जनवेलादोलोयितप्रथुलहारभ्रंत्युत्तमुक्ताफल-
 र्हेचिनिचैयपरिचैयैरचितैया शैचितयापि पीतैम्बरपदाम्भोरुहसंभैर्व-
 सरिदैम्बुडम्बरं विदैम्बयन्ती, संततमन्तैर्गतचिरंतनेपुरुषतैर्लेपीभवदन-

1. Names of trees. 2. Dense, thick. 3. A multitude. 4. Inter-
 woven, matted. 5. Vast, gigantic. 6. Pres. part. of the freq. of
 जम् with सम् 'to infest, crowd, swarm'. 7. Comp. of उरु 'great'.
 8. Putting down, removing. 9. Honey. 10. तत्परस्य भावः 'eagerness'.
 11. Whose gracefulness is great. 12. Bees. 13. A multitude. 14.
 Being scattered over with, full of. 15. The Kāṁdi, the river
 Jumna. 16. Likeness, image. The whole epithet means—bearing
 a likeness of the Jumna, because of the surface of the water
 being covered over with numbers of bees greedy and desirous to
 taste the honey of the flowers of the trees Bakula, Dhavala &c. on
 its banks. 17. Women. 18. Time of bathing, immersing into
 water. 19. Waving. 20. Studded, infixed. 21. Brilliancy. 22.
 Mass, volume. 23. Acquaintance, contact. 24. Formed. 25.
 Whiteness. 26. The god having a yellow undergarment (Vishnu).
 27. The lotus-like foot. 28. Born, produced. The Ganges is said to
 have been proceeded from the feet of Vishnu. 29. The appearance;
 likeness of the water. 30. Imitating. The whole epithet in short
 imports—the Kāveri imitates the waters of the Ganges (white in
 colour), on account of the pearls in the big necklaces waving at the
 time of bathing of the wives of kings &c. 31. Residing within it.
 32. The old man, the oldest being (Vishnu). 33. Being in the
 place of, serving as the bed.

न्तफेणामैणिवृणिश्रेणीशोणीभूततया सरस्वतीमनुकुर्वती, पांश्वद्वय्याम-
 पि नैर्यमिककर्मानुष्ठानश्रेद्धाबद्धासनशुद्धावनीसुरारब्धानिवद्यब्रह्मय-
 ज्ञसमयसमधिगतमन्त्रब्राह्मणोभेडनपूर्वकमजस्रं सहेत्त्वपत्रमध्यमध्या-
 सीनानां श्रीरङ्गराजनाभिर्सरोजरीजमाननिखिलनिर्गमपठनमुखरचेतु-
 भुखमुखवैखेरीं व्योचक्षणानां मेदकरमैरालयूनां प्रेक्षोभसेमुत्सृत्वैर-
 भिरामतौमरसपरौगैरभिनेवचैन्दनरसमैमृणशरीरेव, सलीलमाकण्ठ-

1. The serpent Vāsukī, S'esha. 2. Hood. 3. The jewel. It is supposed that serpents have jewels on their heads. 4. Rays. 5. Strings, rows. 6. In consequence of its being red. The meaning of the epithet—the Kâveri imitates the Sarasvatī in consequence of the waters being red owing to the rays of the jewel on the head of the serpent S'esha serving as a bed for the god Vishṇu dwelling there. This is a description of the Kâveri near Seringapatam (श्रीरङ्गपट्टन, the town of श्रीरङ्ग, Vishṇu). The God is therefore always supposed to be there. 7. On the two sides, banks. 8. Pertaining to नियम, व्रत. 9. Piety, eagerness, devotion. 10. Seating themselves in the manner prescribed. 11. Holy, pious Brâhmins (gods on earth). 12. Faultless. 13. Recited, got, learnt by heart. 14. Repetition, recital. 15. Lotus. 16. Qualifies मरालयूनाम्. 17. King or god S'rîranga (Vishṇu). 18. Navel lotus, lotus-like navel. 19. Shining. 20. All, whole. 21. Veda. 22. Resounding. 23. The god Brahmâ. 24. Speech, words, syllables, utterance. 25. Commenting, criticising, explaining. 26. Intoxicated. 27. Young swans. 28. Agitation, excitement, flurry. 29. Moving, falling, dropping. 30. Pleasant to the sight. 31. Red lotus. 32. Dust, pollen. 33. New, fresh. 34. Sandal paste, ointment. 35. Glossy, smooth. The whole epithet—Whose body is rendered glossy and smooth as if by the application of sandal

निर्भ्रममूर्तीनां सुगात्रीणां वदनैरैदसीये पयसि विहायसाध्यासेन
समागतश्चन्द्रमाः संनिहितैश्रीरङ्गधामा स्वसमाननामा विधुर्विराचि-
र्तनिकावतार इतीष्यर्या स्वयमपि बहूनि रूपाणि दधानो विराजत
इति भ्रान्त्यां सत्याभनुरागमान्द्यसंपादिकायामितरेतरैरुदैश्लेषोन्मिषै-

ointment by means of pollen falling from the lotuses in the
furry of the swans who explained the utterances of Brahmā
repeating the Vedas seated in the navel-lotus of the god Vishṇu,
and who taking their seats in the midst of lotuses repeated again
and again the Mantras and the Brāhmanas at the time of Brahma-
yajna the recital of which was begun by holy Brāhmanas who
for the performance of daily rites seated themselves in the pre-
scribed form on either bank of the river. 1. Whose bodies were
plunged under water up to the neck. 2. Women having lovely
forms. 3. From अदस्. 4. Mistaking it (water) for the sky. 5.
Near whom stands the shrine or mansion of S'riranga (Vishṇu).
6. His (moon's) namesake, having the same name (with the
moon's) 7. 'विधुर्विष्णौ चन्द्रमसि.' 8. That had assumed various forms
(incarnations). 9. Out of jealousy. Vidhu (moon) being jealous
that his namesake Vidhu (Vishṇu) had assumed many forms was
desirous of doing the same thing and he did it by means of the
many faces of women that had plunged themselves to the neck
leaving their faces only above the water. 10. The cause of
(causing) अनुरागमान्द्य. It is a well-known fact that when the moon
shines (at night) the Chakravāka birds (male and female) are
separated. Their अनुराग in other words becomes मन्द or शिथिल. Is
an adjective qualifying भ्रान्त्याम्. 11. Each other. 12. Close
embrace. 13. Whose delight is evident.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASACARA PRESS.

1. The *Tarkasangraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dipikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.
4. The *Raghuvams'a* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Rs. 2.
5. The *Subhāshitaratnabhāndāgūra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.
6. The *Hitopades'a* of Vishnus'arman. Ans. 9.
7. The *Ratnāvalī* of S'riharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.
8. The *Das'akumāracharita* of Daṇḍin with its Pūrvapīthikā and Uttarapīthikā and an Uttarapīthikā by Padmanābha; also with the commentaries (the *Padachandrikā*) of Kavindra Sarasvatī and (the *Blūshañā*) of S'ivarāma on the *Das'akumāracharita* and the *Padadīpikā* on the Pūrvapīthikā and various readings. Rs. 2.
9. The *Abhīnānas'akuntala* of Kālidāsa with the commentary (the *Arthadyotanikā*) of Rāghavabhāta and explanatory English Notes. Rs. 2.
10. The *Bhagavadgītā* (in very small type). Ans. 5.
11. The *Pancharatnī Gītā* ("). Ans. 7.
12. The *Adhyātmarāmāyana* ("). Re. 1 Ans. 4.
13. The *Saptas'atī* ("). Ans. 5.
14. The *Anubhūtiprakāś'a* of Vidyāranyasvāmin. Rs. 2 Ans. 4.
15. The *Rāmachandrikā* (Declensions of nouns). Ans. 4.
16. The *S'ivatāṇḍava-Stotra*. Ana. 1.
17. The *Ratnasamucchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.
18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.
19. The *Aṣṭādhyāyī-Sūtrapāṭha* of Pāṇini. Ans. 5.
20. The *Udāsīnasādhu-Stotra*. Ans. 5.
21. *Æsop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.
22. The *Abhinavakādambarī* by Dhundirāja (An abstract of Bāṇa's *Kādambarī*). Ans. 8.
23. The *Dharmasindhu* (with Marāṭhī translation). Rs. 6.
24. The *S'ūdrakamalākara* ("). Rs. 4.
25. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhândárkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kāvya, Nātakas, Kathās &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhândárkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASACARA PRESS.

1. The *Tarkasāgraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dīpikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.

Exercise 4.

व्याघ्रं शराः पीडयन्ति । सिंहो व्याघ्रौ तुदति । कपयो व्याघ्रा-
अयन्ति ।

गृहं गच्छामि । गृहे गच्छतः । गृहाणि रक्षन्ति ।

फलमाहरामि । फले किमस्यसि । फलान्युपहरति ।

स्तेनाश्चोरयन्ति धनम् । धने रक्षति पुरुषः । धनानि यच्छन्ति
नृपाः ।

अलंकारमानयति कैलादः । नष्टाबलंकारौ मार्गयसि । अलं-
कारान्धारयन्ति स्त्रियः ।

मन्त्रं रक्षति सचिवः । मन्त्रौ स्मरति । मन्त्रान्पठन्ति विप्राः ।

गोत्रं स्मरथ । गोत्रे दूषयतः । गोत्राण्यवगच्छामः ।

आचार्यं नमति शिष्यः । आचार्यावभिवादयतश्छात्रौ । आचार्या-
नाह्वयन्ति ।

पर्वतमारोहन्ति वैंसाः । पर्वतौ दहन्ति किराताः । पर्वतान्प्रात-
रेव गच्छन्ति गोपाः ।

सेनापतिमनुगच्छन्ति सैनिकाः । सेनापती आदिशति नृपः ।
सेनापतीन्रक्षन्ति ।

-
1. Ind. Why. 2. To offer as a present, make a presentation of
3. A goldsmith. 4. Women. 5. Counsel, that which is secretly
resolved upon by a king and his councillors &c. (मसक्त).
6. Sacred incantations, spells. 7. Brāhmans. 8. To stain, to
pollute, sully. 9. Pupils, scholars. 10. Calves. 11. In the mor-
ning. Ind.

भृशं न वदसि । भृशत्वादिशति कृष्णः । भृशांस्ताडयन्ति जनाः ।
 शतं यच्छति । शते धारयामि । शतान्यर्जयसि ।
 उद्यानं श्वो गच्छामः । उद्याने श्वो दृष्टे । उद्यानान्यद्य विचैरामः ।
 ध्वनिं स्मरति । ध्वनी आकर्णयामि । ध्वनीनतिक्राम्यति ।
 वार्यानयति भृत्यः । वारिणी पिनामि । वारीणि हरन्ति ।
 अक्षि स्पृशति । अक्षिणी पीडयति व्याधिः । अक्षीणि धारयतीन्द्रः ।
 अस्थि न स्पृशामि । अस्थिनी चूर्णयति । अस्थीनि दहति ।
 अग्निं प्रज्वालयति । अग्नी नयामि । अग्नीन्रक्षन्ति ।
 अरिं किं पीडयसि । अरी प्रहरामि । अरीभक्तिगच्छन्ति सैनिकाः ।
 मणिं नयति खंगः । मणी अपहरति तंस्करः । मणीन्धारयन्ति
 सर्पाः ।

Synonyms of पुत्र.

आत्मजस्तनयः सूनुः सुतः पुत्रः स्त्रियां त्वमी ।

आहुर्दुहितरं सर्वेऽपत्यं तोकं तयोः समे ॥

आत्मज, तनय, सुत, पुत्र- अकारान्ताः; सूनु- उकारान्तः; दुहित- क-
कारान्तः; अपत्य, तोक- अकारान्तौ.

1. To get, to earn. 2. Seen. Past Pass. Part. of दृश्. 3. Go about. 4. Hear. 5. The eye. 6. A bone. 7. To pound, reduce to powder. 8. To kindle. 9. A bird. 10. A thief. 11. This verse not only gives the synonyms of पुत्र 'son', but also of पुत्री, 'daughter.' The same words are used in the feminine; as, आत्मजा, तनया, सुतु, सुता, पुत्री. Also दुहिता. The words अपत्य and तोक are of the common gender. They are used in the sense of 'child'.

Exercise 4.

नित्यं हितं मितं चाद्यात् । काले हितं मितं च ब्रूयात् ।

आत्मवत्सततं पश्येदपि कीटर्षीपीलिकम् ।

विर्मुखान्नार्थिनः कुर्यान्नावमन्येत नाक्षिपेत् ।

न पीडयेदिन्द्रियाणि न चैतान्यतिलालयेत् ।

कस्मादधीषे । कं विषयमधीषे । किं शास्त्रमधीषे । कस्मिन्शास्त्रे तव गुरोरभिनिवेशः । किं त्वमेकाकी गुरुसंनिधावधीषे, उतान्ये केऽप्यधीयते । किमन्ये त्वदधीतमेव विषयमधीयते । तव पाठशालायां किञ्चन्तो गुरवः ।

अहं व्याकरणमधीषे । इमौ न्यायमधीयाते । इमे चत्वार-
शब्दात्रा धर्मशास्त्राध्ययनं कुर्वते । संप्रति राजादेशप्रवर्तितासु पा-
ठशालासु गणितविद्या प्राकृतभाषा गीर्वाणभाषाङ्गुभाषाभौमभाषेति-
हासो भूगोलविद्या चाधीयते । संप्रताहे 'रविवासर एवार्नध्या-
यदिनम् । तन्मुक्त्वा रोषाणि षड् दिनानि स्वैर्ध्यायदिनानि । पूर्व-
मध्येतारः 'प्रेतिपदष्टमित्रीयोदश्यादयस्तिर्थयोऽनध्यायदिनानीति म-

1. Ants. 2. Faces turned away; hence, displeased. 3. Strain beyond their capabilities. 4. Excessively indulge. 5. Strength, insight, perception, study. 6. Past pass. part. of ब्रू with अधि. 7. Pron. How many. 8. Pupils. 9. Sanskrit. 10. Week. 11. Sunday. 12. Day of cessation from study, [a holiday, a day on which the students have leave. 13. Working days, days of study. 14. Students. The word is अध्येत्, 'one who studies.' 15. The first day of a fortnight. 16. The eighth. 17. The thirteenth. 18. Days.

त्वा तेषु नाधीयते स्म । अधुनापि पूर्वसांप्रदायानुरोधिनां गुरूणां
सैकाशादध्येतारः शिष्या एषु पूर्वोक्तेषु दिनेष्वध्ययनं विद्यार्तनुत्व-
कारीति मन्वते ।

प्राज्ञोऽजरामरवाह्नियामर्थं च चिन्तयेत् । मृत्युना केशेषु गृहीत
इव धर्ममाचरेत् ।

ताम्रकारः सप्ताहात्प्रागेवादिष्टस्ताम्रपात्राणि रीतिर्पात्राणि यथा-
दिष्टानि यथादर्शितान्यानयेति । स किं नायाति, पात्राणि वा तेन
किं नानीयन्ते ।

Alliterations, puns, &c.

पेर्याप्तकामाय भवानमुष्मै कुर्यात्संपर्या कुशिकात्मजाय ।

निर्यातुधानां वसुधां विधातुं निर्यातु रामः सह लक्ष्मणेन ॥

1. Custom, practice. 2. Following, acting in accordance with. 3. From. 4. Slenderness, weakness. It was supposed that one who studied on anadhyâya days, lost in ability and forgot, as if by some mysterious cause, things that he had learnt on that day and even things learnt previously. Hence, no teacher taught and no student studied on those days. 5. Think, regard. मन् 8th Conj. 6. One without or free from old age, decline of strength. 7. Immortal, one that is not to die. 8. Brass. 9. Said and recommended by Vasishtha to King Das'aratha when the Sage Vis'vâmitra came to ask for his sons Râma and Lakshmana. 10. An adj. qualifying कुशिकात्मजाय. It means 'one whose desires are fulfilled.' 11. पूजा, Worship, adoration, paying of respect &c. 12. The son of Kus'ika. 13. Without demons, rid of demons.

Exercise 4.

केनापि नृशंसेन स्त्रीमारणरूपं साहसमनुष्ठितम् । ततः स कृता-
पराध इव भीतभीतो निलीयेतस्तत आत्मेषणाशङ्की शनकैर्नीचतया
गच्छन्राजपुरुषैर्दृष्टः । तस्य वाससोः शोणितविन्दूँक्षयित्वा सा-
शङ्कैस्तैः पश्चाद्द्वन्द्वबाहुयुगलः सोऽधिकरणस्थानं निन्ये ।

प्रासादशिखरस्थोऽपि काकः किं गैरुडायते ।

अस्मिन्वर्षे मोहैर्मय्यां (मुम्बापुर्यां) शीतं वैरीवर्ति । ग्रीष्मर्तौ
तापोऽपि पूर्वाम्यधिको भविष्यतीति केषांचिदनुमानम् ।

कैारागृहरक्षणः पुरुषा यामेयामेऽन्योन्यपरिचितं संज्ञाश-
ब्दमेकैकस्य निद्राक्षयार्थं यथाक्रममुदाहरन्ति ।

एकदा रुजा परीतोऽहं भिषजादिष्टः पत्तनजनसंसर्दपरिजिहीर्षया
विरलजने कस्मिन्नपि खेटके कतिचिद्विवसांस्तत्र वत्स्यामीति मनः
कृत्वा गतोऽस्मि । एकस्मिन्दिने रात्रौ सुप्तेषु जनेषु निशीथे म-
हान्तं कोलाहलमशृणवम् । ततः किमस्य कोलाहलस्य कारणं स्या-
दिति वितर्काकुलमनास्तत्तत्कर्णो यावद्द्वैतायनगतस्तिष्ठाभि तावन्मा-
र्गेण गच्छतामन्योन्यसंलापपराणां लपितं मे श्रुतिपथमागतम् । तत्र
कश्चिदवादीत्—“कश्चिच्छादूलो व्रजं विवेश । तं दृष्ट्वा तद्रन्ध्रमाघ्राय

-
1. Whose hands or arms were tied behind or on the back, pinioned. 2. Place of inquiry, trial, a court of justice, office of a magistrate and so on. 3. To act the part, to be in the place of an eagle. 4. Bombay. 5. Is excessive, intense. 6. Jail, gaol. 7. Every three hours. 8. A crowd. 9. A village, hamlet. 10. A noise. 11. A window. 12. Conversation.

ब्रजे शयाना गावः स्वर्दामानि त्रोटयित्वा जीवितनिरपेक्षा इतस्ततो
 बभ्रमुर्बलवन्नैर्दुः । तन्नर्दितमाकर्ण्य तत्र स्थितासैर्णका अपि नेदुः ।
 भीताश्च प्राङ्गवन् । तेन कलकलेन प्रबुद्धाः संनिहिता गोपाः प्रीतिवै-
 श्याश्च तत्र प्रापुः । अत्रान्तरे स शार्दूलो ब्रजान्निश्चक्राम । कुत्रापि
 च जगाम । स निपुणं विचितोऽपि न लेभे ' इति । इत्येवं संल-
 पन्तस्ते स्वस्वगृहाक्षग्मुः । अहं ततो खेटकवासनिर्विष्णो भूत्व
 पुरप्रत्यागमने मतिमकरवम् । अन्येद्युः प्रातरेद्योत्थाय तस्मात्स्थला-
 दुदचलम् ।

Alliterations, puns, &c.

तंदोर्जसस्तद्यशसः स्थिताविमौ दृष्येति चित्ते कुरुते यदा यदा ।

तर्नोति भानोः ' परिवेषकैर्तवात्सदा विधिः कुण्डलनां विचोरपि ॥

1. Cords and ropes knotted and specially made for the purpose of tying &c. (दावै). 2. Lowed. 3. Calves. 4. Aroused, roused from sleep. 5. Neighbours. 6. Tired. 7. Refers to Nala, king of the Nishadhas. 8. वीर्यं or पराक्रम, personal bravery, valour, prowess. 9. Makes, forms. 10. The Sun. 11. The halo. 12. Pretence. 13. The god Brahman. 14. Encircling, closing by means of a bracket. The verse means whenever the god Brahmâ thinks or whenever it occurs to him that as long as the valour and fame of Nala are on the earth, the Sun and the Moon, both, are of no avail, useless, he closes within brackets both of them under the pretence, guise, of the halo. This alludes again to the ancient practice of scribes who as they went on writing enclosed a letter within brackets, if they happened to see that a particular letter was written twice or over again to indicate that the letter was redundant. 15. The Moon.

ऋषु— Lead.

मञ्जुषा— A box.

वेत्रासन— A chair, a seat made of canes.

घटीयन्त्र— A machine placed over a frame work on wells &c. for drawing water. (रहाट).

अर्थिन्— A plaintiff, a complainant.

प्रत्यार्थिन्— A defendant, accused &c.

रुप्यक, प्रतिभू— A person standing as security.

उत्कोच— A bribe.

उष्णीष, शिरोवेष्टन— A turban.

परिषत्, सामाजिक— Assembly, meeting, audience.

भूमि— Loft, story.

सप्तभूमिकः प्रासादः— A seven-storied house.

भूमिका— Part, as in a dramatic performance.

स्फुञ्चन्ति नः स्वामिनमभ्युदयाः— Fortune smiles on our (my) master.

निक्षेप, न्यास— A deposit, trust, charge.

घारायन्त्र— A cistern, a syringe, from which water is thrown up and down, a pump. (कारंजें, पिचकारी, बंघ).

कुट्टिम— Paved floor.

हताश— Wretch, vile fellow.

प्रमाद— Mistake, fault, want of discernment or discretion.

पि with अण्— To pluck, as flowers.

मीळ् with सञ्ज्— To close as petals, eyes &c.

विच्छाय— Deprived of grace, beauty, loveliness.

सृ with अण्— Make way, (पैस, नाजू) As,

“अपसरत, आर्या अपसरत”—*Mrichchhakatika*. X.

तथ्यपुरुष— Executioner.

पितृवन, श्मशान— Cemetery.

वैतृक— Hereditary, ancestral.

- भार्यादि, विहङ्गिका— A peg.
 अङ्गुलीना— Sandals, a pair of वहाण.
 कक्षा— A whip.
 शुल्कम्— A tax, toll.
 नधी, वधी, वरुवा— A leather string, rope, strap (तंग, वादी).
 छुरिका, आसिषेहका— A knife.
 कर्तरी, कृपाणी— A pair of scissors.
 तृणपूल— A bundle of hay, grass (पेंदी, गुंडी).
 संकलन, संकलित— Addition.
 व्यवकलन, व्यवकलित— Subtraction.
 गुणन— Multiplication.
 हन्— To multiply.
 भागहार— Division.
 उद्देशक, उदाहरण— An example, a sum in arithmetic.
 न्यास— Notation.
 पलंगण्ड, लेपक— A bricklayer.
 तक्षन् *m.* — A carpenter.
 उन्माथ, कूटयन्त्र— A trap.
 वेद्या *m.*, वायङ्गः— A shuttle.
 राजापथ्यकारिन्— A traitor, an offender, a criminal.
 गृहजन— Members of the family, domestics, retainers, attendants &c.
 अश्रुतलोकव्यवहारः— One who has not heard, (who does not know) the ways of the world (what life is) one who is not old enough to launch himself into life of any kind, any profession &c.
 स्वार्थप्रधान— Selfish, one bent upon his own interest, As,
 स्वार्थप्रधानो हि जीवलोकः— *Mudrārākshasa VII.*
 पुरुषकार— Action, endeavour.
 प्रणय— A request. As,
 प्रतिमानयित्तभ्योऽयममात्यराक्षसस्य प्रथमः प्रणयः— *Mudrārākshasa. VII.*

रमा देव्यादिष्टा—“ हञ्जे मनोरमे, यः स भगवत्या साङ्कत्यायन्यार्थपुत्रस्य मम च वृत्तान्तो नाटकोर्पनिबद्धस्तस्य नर्तितव्यशेषोऽद्य युष्माभिर्नर्तितव्यः ” इति । ततः “ पूर्वस्मिन्दिवस आरण्यकया शून्यहृदययान्यथैव नर्तितम् । अद्य पुनर्वासवदत्ताभूमिकया यदि तथैव क्रियते ततोऽवश्यं देवी कुप्यति ” इति तां द्रष्टुं “ कुत्र तामुपालप्स्ये ” इति यावच्चिन्तयति मनोरमा, तावदारण्यकामात्मनैव किमपि मन्त्रयमाणां दीर्घिकातीरे कदलीगृहं प्रविशन्तीं ददर्श । तत्र च मनोरमा गत्वा गुल्मान्तरिता भूवास्या विश्रब्धजल्पितानि शुश्राव । आरण्यका हृदयोपलम्भं कुर्वत्यात्मगतं प्राह— “ हृदय, दुर्लभजनं प्रार्थयमानं त्वं कस्मान्मां दुःखितां करोषि ” इति । एतावता शून्यहृदयत्वस्य कारणमुपलभ्य “ किं पुनरेषा प्रार्थयते ” इति पुनरंवाहिता शुश्राव । पुनरारण्यकात्मगतं प्राह—“ कथं नाम शोभनदर्शनो भूत्वा महाराज एवं संतापयति माम् । अथवा ममैवैर्षां भागधेयता, न महाराजस्य दोषः ” इति । मनोरमा “ ततो महाराज एव तस्याः प्रार्थनीयः ” इति ज्ञात्वा तस्या आभिजात्यसदृशमभिलाषं प्रत्यनन्दत् । ततस्तस्या वचोभ्यस्तस्या अनुरागमैतिभूमिं गतं विलोक्योपसृत्य तां समाश्वासयत्— “ साखि, यथा त्वं महाराजेन दृष्टा तथा स स्वयमेव दर्शनोपायपर्याकुलो भविष्यति ” इति । आरण्यकापि सर्वं तया श्रुतमिति तस्या वचनाज्ज्ञा-

1. Composed. 2. Absent-minded. 3. Part. 4. Well. 5. Thick-
et. 6. Confidential talk. 7. Censure. 8. To herself. 9. Attentive.
10. Misfortune. 11. Noble birth. 12. Extremity. 13. Anxious.

त्वा ललज्जे । ततो मनोरमा नलिनीपत्राणि दीर्घिकाया गृहीत्वा
तस्या हृदये ददौ ।

राजापि तस्या उपर्यनुरागस्यातिगुरुत्वात्त्यक्तराजकार्यस्तमेव
ध्यायंस्तस्या दर्शनोपायं चिन्तयन्नात्मानं विनोदयति स्म । वस-
न्तकस्तेष्वेव दिवसेषु तामेवान्विष्यन्दीर्घिकां प्राप्तः । पदराब्दं श्रुत्वा
तं तदर्थमेवागतं तदालापैर्ज्ञात्वावसरज्ञा मनोरमोपसृत्य वसन्तकं
हस्ते गृहीत्वा तदवस्थामारण्यिकामदर्शयत् । आचष्ट च— “ पश्य
वसन्तक, यादृश्यस्याः कृत आत्मनो वयस्यस्वावस्था त्वया वर्ण्य-
ते, ततोऽपि द्विगुणतरा भर्तुः कृते मम सख्या अवस्था वर्तते” इति ।

कथमेतयोः समागमो भविष्यतीति नायकयोः सुहृदावचिन्त-
यताम् । ततश्च मनोरमा वसन्तकस्य कर्णेऽकथयत्—“ वसन्तक,
एषा मे प्रियसखी महाराजस्य देव्या दर्शनपथादपि रक्ष्यते । तदयं स-
मागमोपायः । अद्य रात्रावस्माभिरुदयनचरितं नाम नाटकं देव्याः
पुरतो नर्तितव्यम् । तत्रारण्यिका वासवदत्ता भविष्यति । अहमपि
वत्सराजः । तद्गर्तागत्य स्वयमेव स्वां भूमिकां कुर्वाणः समागमो-
त्सवमनुभवतु ” इति । ततो रात्रौ यावत्ते नेपथ्यग्रहणं कुरुतस्ता-
वद्वसन्तकः सखायं गृहीत्वा प्रेक्षागृहं गतः । वासवदत्ता स्वपि-
नन्दान्याभरणान्यारण्यिकायै “ प्रेक्षायात्मानं नेपथ्यभूमौ ” इति
ददौ । देव्यादेशान्नडागिरिग्रहणपरितुष्टेन प्रद्योतेन वत्सराजाय
दत्तान्याभरणानि पूर्वमुपस्थापितानीन्दीवरिकासकाशाज्जग्राह मनो-

रमा । सपरिवाराया देव्याः साङ्कृत्यायनीसहिताया आगमनान-
 न्तरं प्रवृत्ता प्रेक्षा । गृहीतवासवदत्तानेपथ्या वीणाहस्ता काञ्चन-
 मालोपचर्यमाणारण्यिकासनपरिग्रहानन्तरं वीणाभुत्सङ्गे कृत्वा सार-
 यामास । प्रवृत्तायां प्रेक्षायां पश्यन्ती देवी साङ्कृत्यायन्याः कवित्वं
 प्रशशंस । यथावसरं गृहीतवत्सराजनेपथ्याया मनोरमायाः सका-
 शात्पूर्वोक्तान्याभरणानि गृहीत्वा तैरात्मानं मण्डयित्वा वत्सराज
 एव रङ्गमूर्तिं प्राप । आगतं तं वीक्ष्य मनोरमैव सेति धियेन्दीवरिकां
 देव्याह— “ इन्दीवरिके, बद्धेनार्यपुत्रेणाहं वीणां शिक्षिता । तदस्याः
 कुरु नीलोत्पलद्वाम्ना निर्गडनम्” इति । इत्युक्त्वैव स्वशिरसोऽप-
 नीय नीलोत्पलद्वाम तस्या अर्पयामास । इन्दीवरिकापि कपटमशङ्क-
 माना यथादिष्टमकरोत् । ततो गीतवादित्रानन्तरमुपाध्यायत्वेन
 स्थितस्य वत्सराजस्यार्धासने काञ्चनमालाप्रदिष्टा शिष्यविशेषतया-
 रण्यिकोपाविशत् सलज्जम् । अग्रहस्तेन स्पर्शविशेषं प्राप्य “एनां
 मनोरमां स्पृशन्त्या अनर्थमिव मेऽङ्गानि कुर्वन्ति” इति व्याहरत् ।
 तच्छ्रुत्वा शङ्किता वासवदत्ता “भगवति, पश्य त्वम् । अहं पुनरली-
 कं न धारयामि द्रष्टुम् । नाहमार्यपुत्रेण सहार्धासन उपविष्टा”
 इत्याभाष्य सहस्रोत्थाय प्रातिष्ठत् । प्रेक्षागृहान्निष्क्रम्य स्तौकमन्तरं
 यावद्गच्छति तावद्दसन्तकं चित्रशालाद्वारे प्रसुप्तमदर्शत् । तं च
 प्रबोधयाप्राक्षीत् । स तु निद्राजडमुत्थाय मनोरमैव प्रबोधयतीति

1. Play. 2. Lap. 3. Garland. 4. Fetters. 5 False. 6. To
 be able. 7. Little.

मत्वा “मनोरमे, किं नर्तित्वागतः प्रियवयस्योऽथवा नृत्यत्येव” इति प्रतिप्रश्नमकरोत् । तत आर्यपुत्र एव नृत्यतीति संजातनिश्चया मनोरमामन्विष्यन्ती चित्रशालायामुपालभत । मनोरमा “मूर्खबटुकेन वसन्तकेन सर्वमाकुलीकृतम्” इति सभयं कम्पमाना पादयोर्निपत्य “नाहमत्रापराध्यामि । एतेन खलु हतारोऽन बलाद्गलंकारान्गृहीत्वा द्वारस्थितेनेह निरुद्धा । आक्रन्दन्त्या मम शब्दो मूर्खनिर्घोषान्तरितो न केनापि श्रुतः” इति देवीं समादधौ । देवी “हञ्जे, उत्तिष्ठ । ज्ञातं सर्वम् । वसन्तकः खल्वारण्यिकावृत्तान्तनाटके सूत्रधारः” इत्युक्त्वा सुगृहीतमेनं कृत्वा वत्सराजसमीपं ससंभ्रममुपसृत्य “आर्यपुत्र, प्रतिहतमेतदमङ्गलम्” इत्यभिधाय वदन्त्येव पादयोर्नीलोत्पलदामापानयत् । साङ्कृत्यायनी तु “अन्यदेवेदं प्रेक्षणीयकं संवृत्तम् । अभूमिरियमस्मद्विधानाम्” इति सहसापाक्रामत् । राजापि दृष्टव्यैलीको विलैक्षः सन् “देवि, त्यज्यतां कोपः । प्रसीद प्रसीद” इति ब्रुवन्पादयोः पपात देव्याः । दीर्घरोषा वासवदत्ता तु प्रसादमकृत्वैवानाभाष्य पादपतितं तं तथैव विसृज्यारण्यिकां सुगृहीतां कृत्वाभ्यन्तरं प्रविवेश । चिरमारण्यिकां च बन्धने चिक्षेप ।

एष्वेव दिवसेषु देव्याङ्गारवत्या लेखः प्रेषितः—“वासवदत्ते, या मम भगिनी सा तव जनन्येव । तस्या भर्ता दृढवर्मा तातस्ते । तस्य समधिकं संवत्सरं कलिङ्गहतकेन बद्धस्य । तन्न युक्तमेतं वृत्तान्तमनिष्टं श्रुत्वा समीपस्थितस्य समर्थस्य भर्तुस्त एवमुदासीनत्वमवलम्बितुम् ।

चोषाभिः कोकदंपतीपरंपराभिर्निरांकृतायामैकुण्ठोत्कण्ठेन युवलो-
केन निर्निभैर्मवलोकयमानैरलंकृता, सरस्वत्याभिमुख्येन कैवेरात्म-
जेति प्रसिद्धिं सार्थयन्ती, शान्तनवास्पदतया गाङ्गेयतरंगिणीति
संज्ञामन्वर्थयन्ती, समञ्जनदुरितहरापि नमञ्जनदुरितहरा, निरा-
कृतपथिकविश्रान्तिः स्ववन्तीयं कन्दलयति चक्षुषोरमन्दमानन्दम्॥

VENKATĀDHVARĪ—*Vis'vagnāḍars'a.*

5. The Spring.

नैवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम् ।

मृदुलतान्तलतान्तमलोकयत्स सुरभिं सुरभिं सुर्मनोभरैः ॥

1. Removed. 2. Unhampered, unimpeded, great. 3. Steady, unmoving. The whole epithet,—the river was set off with faces of ladies &c. being looked at with a steady gaze by young men eagerly, when their illusion, that it was the moon that had assumed many forms being jealous that his namesake Vishṇu had assumed many forms, was expelled by the pairs of Chakravāka birds enjoying each other's company, which would not have been the case had there been night &c. 4. 'कवेः + आत्मजा' and 'कवेर + आत्मजा' इति च छेदः. 5. 'शान्तनव + आस्पद' and 'शा-त + नव + आस्पद' इति च छेदः. 6. The Ganges, the river of the gods. 7. समञ्जन, न मञ्जन इति विरोधः. परिहारस्तु मञ्जनेन सहितानां मञ्जताम्, नमन्तश्च ते जना नमञ्जना इति. 8. विशेषश्रान्तिः. 9. River. 10. Gives. *Lit* : causes to germinate, 11. An adj. qualifying सुरभिम्. The first पलाश means 'leaves' and the second 'the tree called पल्लवः'. A Bāhuvrihi Comp. 12. An adj. qualifying the same; पराग, pollen, dust; परागत, full. 13. मृदुल, soft, tender; तान्त faded; लतान्त, tendrils. 14. The spring. 15. Fragrant. 16. सुमनस, flowers; भर, plenty, abundance.

विलुलितालकसंहतिरामृशान्मृगदृशां श्रमवारि ललाटजम् ।
 तैनुतरङ्गतातिं सरसां दैलत्कुवलयं वैलयन्मरुदाववौ ॥
 तुलयति स्म विलोचनतारकाः कुरवकस्तबकव्यतिषङ्गिणि ।
 गुणवदाश्रयलब्धगुणोदये मलिनिमालिनि माधवयोषिताम् ॥
 स्फुटमिवोर्ज्ज्वलकाञ्चनकान्तिभिर्युतमैशोकमशोभत चम्पकैः ।
 विरहिर्णां हृदयस्य भिदाभृतः कपिशितं पिशितं मेदेनाग्निना ॥
 स्मैरहुताशनमुर्मुरचूर्णतां दधुरिवोन्नवणस्य रजःकणाः ।

1. An adj. qualifying मरुत्. विलुलित, moved ; अलक, hair; संहति, mass, collection. 2. Wiping, removing. 3. Women *Lit* : those whose eyes are like those of the deer (i.e. broad, wide). 4. Perspiration. *Lit* : water of (caused by) fatigue. 5. तनु, small; तरङ्ग, waves; ताति, mass, volume. 6. An adv. modifying the participle वलयन्-दलम्, opening; कुवलय, lotuses. 7. Setting in motion, causing undulation. 8. Perf. of वा with आ. 9. Vied with, compared. The subject of this verb is मलिनिमा in the last line. 10. विलोचन, eyes; तारका pupils, (of the eye). 11. An adj. qualifying अलिनि. कुरवक, a tree; स्तबक, a bunch; व्यतिषङ्गिन्, attached, perched, seated. *Lit* : come in contact. 12. Whose beauty was heightened. *Lit* : which obtained a setting off of its quality, merit, on account of a resting place which heightened its beauty. In consequence of the white colour of the Kurabaka branch its (of the tree) black and dark colour was brought into prominent relief. 13. Dark colour. मलिनिमा + अलिनि. 14. Wives. 15. Open. 16. Qualifies चम्पकैः. उर्ज्ज्वल, bright; काञ्चनकान्ति, of golden hue. 17. The flower of the As'oka tree. 18. Separated lovers. 19. Broken. *Lit* : bearing a breach. 20. Rendered tawny, grey. 21. Flesh. 22. Love is often compared to fire. 23. To the state of the particles or embers of the fire made of husk which was no other than the fire of love. 24. A mango grove. The न् of वन is changed to ण.

निपतिताः परितः पथिकब्रजानुपरि ते परितेपुरतो भृशम् ॥
 रतिपतिप्रहितेव कृतक्रुधः प्रियतमेषु वधूरैनुनायिका ।
 बैकुलपुष्परसासवपेशलध्वनिरेगान्निरगान्मधुपावलिः ॥
 प्रियसखीसद्वरां प्रतिबोधिताः किमपि काम्यगिरा परपुष्टया ।
 प्रियतमाय वधुर्गुरुमत्सरच्छिदुरयादुर्यौचितमङ्गनाः ॥
 मधुकरैरैषैवाद्करैरिव स्मृतिभुवः पथिका हरिणा इव ।
 कैलतया वचसः 'परिवादिनीर्स्वरजिता 'रजिता वशमाययुः ॥
 समञ्जिसृत्य रसादवलम्बितः प्रमदया कुसुमावचिचीषया ।
 अविनमन्न रराज वृथोच्चकैरेनृतया नृतया वनपादपः ॥

1. Sent by the God of love, the husband of रति. 2. Angry. 3. Pro-
 pitiating, reconciling. 4. Qualifies मधुपावलिः. Whose voice was sweet
 and sonorous by drinking the liquor consisting of the honey of
 the Bakula flowers. 5. From the tree. 6. A line or string of bees.
 7. Something which is secret and cannot be described. 8. Whose
 speech or advice was fit to be taken. 9. The Cuckoo (कोकिल).
 It was a belief that the female cuckoos get their eggs hatched by
 the crows; hence, they are called परपुष्ट, 'fed, reared by another.' 10.
 Cutting the great resentment, jealousy. An adj. qualify-
 ing परपुष्टया. 11. अदुः+अयाचितम्+अङ्गनाः अदुः, Aor. 3rd
 pers. plu. of दा. अयाचितम्, An adv. 12. Hunters that produce
 and make discordant sounds to deceive the deer. 13. Gen. sing.
 of स्मृतिभू, 'God of love.' 14. Sweetness. 15. A stringed musical
 instrument, perhaps the *Satara*. 16. Instru. sing. 17. Enter-
 tained, drawn, enticed. 18. With affection. 19. Used as an
 adj. Erect. 20. False. 21. नुः भावः, 'the state of being a man,
 male.'

ईदमेषास्य विरैगि परागिणीरलिकदम्बकमम्बुरुहां ततीः
 स्तनभरेण जितैस्तबकानमम्बवलते धैलतेऽभिमुखं तव ॥
 सुरभिनिश्वासिते दधतरुत्तुषं नवसुंधामधुरे च तवाधरे ।
 अलमलेरिव गन्धरसावमू मम न सौर्मनसौ मनसो भुदे ॥
 इति गदन्तमनन्तरमङ्गना भुजयुगोन्नमनोच्चतरस्तनी ।
 प्रैणयिनं रंभसादुदरश्रिया वैलिभयालिभयादिव सैस्वजे ॥
 वदनसौरंभलोभपरिभ्रमङ्गमरसंभ्रमसंभृतशोभया ।
 चलितया विदधे कलमेखलाकलकलोऽलंकलोल्लडशान्यया ॥
 अंजगणनैर्गणशः प्रियमग्रतः प्रणतमप्यभिमानितया न याः ।
 सति भैधावभवन्मदनव्यथाविधुरितौ भुरि ताः कुंकुरस्त्रियः ॥

1. Refers to अलिकदम्बकम्. 2. Leaving. Obj. ततीः. 3. Indifferent, averse. 4. A collection. 5. O thou, who art like a young and fresh creeper bending with her bunches which are conquered, put to shame by स्तनभर. 6. Moves. Nom. अलिकदम्बकम्. 7. Breath, a beauty's breath is always said to be possessed of good scent, fragrance &c. 8. Thirst, longing. 9. Nectar. 10. Enough. 11. Pertaining to the flower. 12. Dat. sing. of सुद्, 'delight, pleasure.' These two verses purport to have been addressed by a lover to his mistress. The lover wished to frighten his mistress and thus make her embrace him. 13. A lover. 14. In haste. 15. Having the Vali or 'Trivali. An adj. qualifying उदरश्रिया. 16. Perf. 3rd pers. sing. of स्वङ्, 'to embrace.' 17. Fragrance. 18. The flurry and consternation (caused by the bees &c). 19. Whose eyes and looks were troubled, wild. 20. Aor. 3rd pers. of गण्, to 'regard.' 21. In large numbers. 22. The spring. 23. Troubled, tormented. 24. Foremost. 25. The Yādavas.

4. The *Raghuvams'a* of Kâlidâsa with the commentary (the Sanjivini) of Mallinâtha and various readings. Rs. 2.
5. The *Subhâshitaratnabhândâgâra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 `s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.
6. The *Hitopades'a* of Vishṇus'arman. Ans. 9.
7. The *Ratnâvalî* of S'riharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.
8. The *Das'akumâracharita* of Dandin with its Pûrvapîthikâ and Uttarapîthikâ and an Uttarapîthikâ by Padmanâbha ; also with the commentaries (the Padachandrikâ) of Kavindra Sarasvatî and (the Bhûshaṇâ) of S'ivarâma on the Das'akumâracharita and the Padadîpikâ on the Pûrvapîthikâ and various readings. Rs. 2.
9. The *Abhijnânas'âkuntala* of Kâlidâsa with the commentary (the Arthadyotaniakâ) of Râghavabhata and explanatory English Notes. Rs. 2.
10. The *Bhagavadgîtâ* (in very small type). Ans. 5.
11. The *Pancharatnî Gîtâ* ("). Ans. 7.
12. The *Adhyâtmarâmâyana* ("). Re. 1 Ans. 4.
13. The *Saptas'atî* ("). Ans. 5.
14. The *Anubhûtiprakâs'a* of Vidyâranyasvâmin. Rs. 2 Ans. 4.
15. The *Râmachandrikâ* (Declensions of nouns). Ans 4.
16. The *S'ivatâṇḍava-Stotra*. Ana. 1.
17. The *Ratnasamuchchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.
18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.
19. The *Ashtâdhyâyî-Sâtrapâtha* of Pâṇini. Ans. 5.
20. The *Udâsînasâdhu-Stotra*. Ans. 5.
21. *Æsop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.
22. The *Abhinavakâdambarî* by Dhundîrâja (An abstract of Bâna's Kâdambarî). Ans. 8.
23. *Manusmṛiti* with the commentary of Kullukabhata. Rs. 2. Ans. 8.
24. The *Dharmasindhu* (with Marâthî translation). Rs. 6.
25. The *S'ûdrakamalâkara* ("). Rs. 4.
26. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhāṇḍārkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kāvya, Nāṭakas, Kathās &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhāṇḍārkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. The *Tarkasangraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dīpikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.

Exercise 5.

नयनेन कौणोऽस्ति गोविन्दः । नयनाभ्यां गैलति वारि । नय-
नैरीक्षन्ते जनाः ।

अश्वेन गच्छसि । अश्वाभ्यां क्षेत्रं कृषति कृषीवलः । अश्वैर्दृप-
तयोऽरीन्पीडयन्ति ।

पुत्रेण सहागच्छति जनकः । पुत्राभ्यां विशामि । पुत्रैर्निषीदसि ।
वृक्षेण प्रहरति कपिः । वृक्षाभ्यां युध्येते राक्षसौ । वृक्षैः शो-
भत उपवनम् ।

हस्तेन धैरति छत्रम् । हस्ताभ्यां कँपाटमुद्घाटयति । हस्तैस्ताड-
यन्ति दुन्दुभीन् ।

गंदेन पीज्ये । गदाभ्यां क्लेशो जायते । गदैर्घ्नियन्ते नराः ।
फलैर्न बोधसि । फलाभ्यां जीवनं भवति । फलैर्नमन्ति वृक्षाः ।
पर्णेन ज्ञायते वृक्षः । पर्णाभ्यां शोभते पुष्पम् । पर्णै रच्यन्ते
कुँटीराणि ।

मित्रैर्णालपामि । मित्राभ्यां त्यज्यते नरः । मित्रैर्रोद्वियन्ते ।
भारेण श्रान्तोऽस्ति । भाराभ्यां श्राम्यतः । भारैः सीदामः ।
बिडालेन पीयते दुग्धम् । बिडालाभ्यां द्वियतेऽर्पूपः । बिडालैः
कुप्यते ।

1. The eye. 2. Blind. Adj. 3. 1st Conj. 'To drop'. 4. A husband-
man. 5. 1st Conj. घृ, 'to hold.' 6. An umbrella. 7. Door.
8. To open. 9. Drums. 10. A disease. 11. Fruit; hence, result,
consequence. 12. Subsistence. 13. Huts. 14. 1st Conj. 'To
speak'. 15. दृ 6th Conj. usually with अ, 'to respect'. 16. Past
Pass. Part. of श्रम्. 17. From सद्, 'to sink.' 18. Cake.

गजेन याति । गजाभ्यां रक्ष्यते नृपः । गजैः शोभन्तेऽङ्गणानि ।
पादेन स्पृशति । पादाभ्यां किं गच्छसि । पादैरौहतः सर्पो न
क्षमते ।

नखेन लिखति । नखाभ्यां पैलाशं पौटयति । नखैर्दारयति मू-
षिकं बिडालः ।

चक्रेण रथो न चलति । चक्राभ्यां चलति शकटः । चक्रैश्च-
लन्ति यन्त्राणि ।

मणिना भूष्यते सर्पः । मणिभ्यां शोभेते कँटकौ । मणिभिरलं-
क्रियन्ते शरीराणि ।

सारथिनाश्वाश्चोद्यन्ते । सारथिभ्यां हन्यते जम्बुकः । सारथि-
भिः पूला विस्त्रस्यन्ते ।

Synonyms of अरिः.

रिपौ वैरिसपत्नारिद्विषद्वेषणदुर्हृदः ।

द्विद्विषक्षाहितामित्रैर्दस्युशात्रवशात्रवः ।

अभिघातिपरारातिप्रत्यर्थिपरिपन्थिनः ॥

रिपु, दस्यु, शत्रु-उकारान्ताः; वैरिन्, अभिघातिन्, प्रत्यर्थिन्, परिपन्थिन्-
नान्ताः; सपत्न, द्वेषण, दुर्हृद, विपक्ष, अहित, अमित्र, शात्रव, पर-अकारा-
न्ताः; अरि, अराति-इकारान्तौ; द्विषत्-तकारान्तः; द्विष्-षकारान्तः.

1. A courtyard. 2. हुन् with अ, Past Pass. Part. Struck. 3. To write. 6th Conj. 4. Leaf, petal. 5. To tear. 10th. Conj. 6. A cart. 7. Bracelets. 8. कृ with अलम्, 'to adorn.' 9. चुद्. 10th Conj. 'To drive'. 10. A jackal. 11. Bundles (of grass). 12. Are untied, loosened. 13. It is curious to note that the word मित्र in Sanskrit is neuter and अमित्र is masculine.

Exercise 5.

मालाकरेणाद्य पुष्पाणि नानीतानि । अतो गृहदेवतापूजाविधा-
वक्षता एवोपैयुज्यन्ते ।

एष आगतः प्रौघूर्णिकोऽग्निरेथेन चिन्वावटग्रामं जिगमिषति ।
तस्य भारनयनाय वाहीकं चतुष्पथादाकारय । शंकटस्तेनेष्टश्चेदा-
नीयताम् ।

पितः, पूर्वमस्मत्प्रतिवेश्यस्याधुना वासार्थं दूरं गतस्यावासे
तत्पुत्रस्योपनयनदिने मुहूर्ते च निमन्त्रणानुरोधेन मयावश्यं गन्त-
व्यम्, तन्मां स्मारयेत्यहमादिष्टः । तदद्योपनयनदिनमिति स्मा-
रयामि त्वाम् ।

जात, विस्मृतं खलु मया । सम्यक्त्वया प्रतिबोधितोऽस्मि ।
बाँदं तद्गृहं गच्छावः । स मम मित्रं ममागमनेन कदाचिद्विरुद्धयेत् ।

रजकेन धीवनार्थं नीतानि वस्त्राणि नाद्याप्यानीतानि किम् ।
कति दिनानि तेषां नीतानाम् ।

1. Rice dipped and allowed to remain for some time in water. This word is always used in the plural and is of the masculine gender. There are many words in Sanskrit which are peculiar. The word गृहाः meaning 'a home' is always used in the plural and masculine; दाराः meaning 'a wife' is always used in the masculine and plural. The word मित्र is used in the neuter; कलत्र 'wife' is also used in the neuter. 2. To use. 3. A guest. 4. A train (Railway). 5. A proper name. 6. Wishes to go. Desider. from गम्. 7. Load, baggage, kit. 8. A place where four roads meet. (चवाठा, नाके). 9. Call. 10. A cart. 11. A neighbour. 12. The thread ceremony. 13. Reminded. 14. Well. 15. Become displeased. 16. To wash. 17. A pron. How many.

संप्रति शस्त्रमार्जनयज्ञं पृष्टे कृत्वा द्वाराद्वारं रथ्यासु पुरुषा
आहिण्डन्ति । यदि कश्चिदायाति कथय माम् । कर्तरीं ह्यैरिकां च
तेर्जयामि ।

कति शाकाश्लित्यं पाचयसि । अहं शाकान्न पाचयामि । पूर्वं मे
शाकेष्वत्यादर आसीत् । परं कथाप्रसङ्गेन केनापि वैद्येन कुत्रापि
पठितं “ शाकेन रोगा वर्धन्ते ” इति वाक्यं मे श्रवणपथमागतम् ।
ततः प्रभृति नाहं शाकानभिनन्दामि ।

सारथे, रश्मिसंयमनाद्ग्रथवेगं मन्दीकुरु । पूर्वसंकेतितः पुरुष
आगच्छतु । तेन सह किमप्यालपितुमिच्छामि ।

व्यजनो ग्रीष्मे हस्तधृतः श्रममावहन्नपि गात्राणि सुखयति ।
स्वहस्तेनाङ्गारान्मा कर्ष । अहितो यदि विपत्तिं करोति, तर्हि
सुखं करोतु । एवं स्थिते स्वदोषो न विद्यते ।

A Grammatical note.

धूनोति चम्पकवनानि धुनोत्यशोकं चूतं धुनाति धुवति स्फुटितौतिमुक्तम् ।
वायुर्विधूनयति चम्पकपुष्परेणून्यत्कानने धवति चन्दनमङ्करीश्च ॥

1. A wheel, machine for whetting and polishing knives, scissors, razors &c. 2. Scissors. 3. A knife. 4. Polish, sharpen. 5. Vegetables. 6. Cook. Caus. form. 7. Fell upon my ears, was heard &c. 8. From that day. 9. रश्मि, 'reins,' संयमन, 'drawing in.' 10. Lit. Burning coals, live coals. Do not draw, bring live coals with your hand. This is however used in the sense of, 'Do not bring down ruin upon yourself &c. 11. An enemy, one not a well-wisher. 12. This verse quoted from the *Kavirahasya* in the *Siddhānta Kaumudī* sets forth the use of धू and धु 'to shake' in the different conjugations. 13. A tree and its flower (चांफा). 14. The mango. 15. Opened. 16. A flower. (मोगरा). 17. Sprouts, tendrils.

Exercise 5.

अपराधवन्तो राज्ञा दण्ड्यन्ते, चारके निरुध्यन्ते, कर्माणि कार्यन्ते, वधाहश्चिदुद्धन्धनेन हन्यन्ते ।

“यस्त्वगस्थिगतं पापं मामके देहे तिष्ठति तत्पञ्चगव्यस्य प्राशन-
मग्निरिन्धनमिव दहति” इति मन्त्रमुच्चार्य शरीरशुद्धयर्थं पञ्चगव्य-
प्राशनं कुर्वन्ति ।

पूर्वं वधदण्डार्हाः शूल आरोपयांचक्रिरे । अधुनोद्धन्धनेन
मार्यन्ते ।

एकदशशतसहस्रायुतलक्षप्रयुतकोटयः क्रमशः ।

अर्बुदमब्जं खर्वनिखर्वमहापद्मशङ्कुवस्तस्मात् ॥

जलाधिश्रान्त्यं मध्यं परार्धमिति दशगुणोत्तराः संज्ञाः ।

संख्यायाः स्थानानां व्यवहारार्थं कृताः पूर्वेः ॥

द्विर्पञ्चद्वान्त्रिंशद्विनवतिशताष्टादशदशसहिताब्शतोपेतान्ब्रूहि ।

एतानयुतवियुतांश्चापि वद ।

यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपःपूजाक्रियादिषु ।

न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वन्दे तमच्युतम् ॥

1. The five things pertaining to the cow or the body of the cow ; viz :—milk, curdled milk, ghee, cowdung and the urine of the cow. 2. Fuel. 3. Were impaled. 4. Hanging. 5. These two verses set forth the numeration, notation and arithmetical places of figures as used by the ancients, (i. e. units, tens, hundreds, &c). 6. Add together 2,5,32 &c. 7. Subtract them (the total) from Ayuta (10,000.)

शापितोऽस्यस्मच्छरीरस्पर्ष्टिकया । नैनामग्राहयित्वात्रागन्तव्यम् ।

गच्छ त्वम् । कृतशौचोऽहमपि संध्यामुपासे ।

मित्र, गच्छ त्वम् । तस्या इमां रत्नावलीं प्रैतिपादय ।

मनुष्यः स्वैरेव दोषैः शक्नोति भवति ।

एवंप्रायैर्व्यवसितशतैर्मया निशा दिवसीकृता ।

अपण्डित, साहसे श्रीः प्रतिवसति ।

यथा करिष्यथ तथा फलमवाप्स्यथ । यवाः प्रैकीर्णाः शालयो
न भवन्ति ।

सखेऽस्मच्चेतःसैदृशमभिहितम् । कथं खल्वभिनन्दामि त्व-
द्वचनम् ।

कथमुन्नमत्यद्याकालदुर्दिनम् ।

मद्रे, किमिमे मूलकपणा विक्रेतव्या उत विक्रीताः । ताम्र-
पणविनिमयेन कति शाकपणान्दास्यसि ।

An Address to Poverty.

दारिद्र्यं शोचामि भवन्तमेवमस्मच्छरीरे सुहृदित्युषित्वा ।

विपैर्नदेहे मयि मेन्दभाग्ये ममेति चिन्ता क्व गमिष्यसि त्वम् ॥

1. I lay this injunction under an oath, bind you by an oath, charge you to do it. स्पृष्टिका is literally 'a touch.' शरीरस्पृष्टिका is therefore the act of touching the body or any part of it which is done among Hindus at the time of swearing, taking an oath or solemnly promising to do a particular thing. 2. Take, hand over, give. 3. Act. 4. Spread, scattered, sown. 5. Like my mind; your words find an echo in my heart, bosom. You have said just as I would have thought and said or expressed. 6. Bundles of radish roots. (मुळा). 7. A copper coin. 8. Having lived. 9. Dead. 10. Bahuvrīhi Comp: Unfortunate.

विकल्प *Accus.* with नी with अप्— To absolve, to be free from blame &c. As,

दिष्ट्या शकटदासं प्रत्यपनीतो विकल्पः— *Mudrārākshasa. VII.*
अन्तरेण— Without and concerning (both). As,

छलितं नाम नाट्यमन्तरेण कीदृशी मालविका—*Mālavikāgnimitra. I.*

न भवतः शस्त्रभ्रह्णमन्तरेण चन्दनदासस्य जीवितमस्ति—

Mudrārākshasa. VII.

पादप्रतिमा— Foot-prints.

पद् with प्रति— Agree to, accept, admit. As,

तत्तेन प्रतिपन्नम्.

It also means 'to propose.' As,

किं प्रतिपद्यते वैदर्भः— *Mālavikāgnimitra. I.*

नी with अञ्जु— To reconcile, propitiate.

वाक्संयमः— Government of the tongue.

पारं प्राप् or गम्— To be master of (a subject, science &c.)

शारी— Wooden pieces, men for game at dice. (सौगदी).

वेतनम्, पणः— Wages.

आपानम्— A number of people assembled for drinking; company; party.

चषकः or चषकम्— A drinking vessel, A wine glass.

कितव, अक्षदेवी— A gambler.

पणः, ग्लहः— The thing staked.

अक्षः, पाशः, पाशकः— Dice.

सूषा— A crucible.

भञ्जा— Bellows.

पाश्चालिका, पुत्रिका— A doll.

शुल्ब, रज्जु, गुण— A rope, string.

वेमन्, वायदण्ड— A shuttle.

सूत्र, तन्तु— A thread.

- वाणि, व्युत्ति— Texture.
 कानीनः— One born of a virgin.
 पलित— Grey hair.
 प्रतिश्यायः— Catarrh, cold.
 अर्धोरुकम्— A garment that covers the waist and half the thighs (चट्टी).
 उदुखल— A mortar.
 सुसलम्— A pestle.
 कडङ्गरः— Husk.
 चालनी, तितडः— A sieve.
 गोणी, प्रसेवः— A bag for keeping corn &c. (गोणी, थैली).
 महानसम्— A kitchen.
 चुल्लि, or चुल्ली— A hearth (चूल).
 धमनी— A blow-pipe (फुंकणी).
 अङ्गार, उल्लुकम्— A fire brand.
 कुतूः— A leathern oil bottle. (बुधला).
 कुतुपः— Diminutive of Do. a small one.
 दर्वी— A ladle (पत्ती).
 आर्द्रिकम्, शङ्खवेरम्— Ginger (wet). (आले).
 शुण्ठी— Ginger (dry). (सुंठ).
 धान्याकम्— Coriander seed (धने).
 अधिकरणमण्डपः— A court-house.
 अधिकरणिकः— A judge, the presiding officer of a court.
 प्रवहन— A closed carriage. Also 'a ship or vessel'.
 टत् Caus. with करि— To turn. As,
 परिवर्तय प्रवहनम्— *Mricchhakatika*. VI.
 अम् with वि— To cease, stop. As,
 विश्रान्तो नूपुरशब्दः— *Ratnavali*. I.

तव किमेतदाख्यातव्यम्” इति । तस्मिन्वाचिते बाष्पपूर्णनयना दृढं सं-
 तप्ता वासवदत्ता साङ्कृत्यायन्या “राजपुत्रि, अलमुद्गेन । कथमित्थं
 भवत्या मातृष्वसृपतिं विज्ञाय वत्सराजो निश्चिन्तं स्थास्यति । तेन
 किमैषि प्रयुक्तं स्यादेव” इत्यनुनीयमाना यावत्तिष्ठति तावद्धत्सरा-
 जो बन्धनान्मुक्तेन सख्या सह तत्र प्राप्तः । तत उपचारानन्तरं
 कृतासनपरिग्रह उद्विग्नां देवीं लक्षयित्वा “देवि, किमेवमद्यापि
 कोपमुद्ग्रहसि” इति पप्रच्छ । ततो भगवती साङ्कृत्यायनी तस्या
 उद्देगकारणं दृढवर्मबन्धनरूपमकथयत् । राजापि “कियान्खलु
 कालो विजयसेनस्य प्रहितस्य” इति कथयित्वा विजयसेनपुरःसरैः
 स्वैर्बलैराक्रान्तबाह्यविषेयस्य विहतप्रतापस्य कृतप्रार्कारमात्रशर-
 णस्य वार्तां निवेद्य “बद्धं युद्धे हतं वा भगवति, न चिराच्छ्लोष्यसि
 त्वं कलिङ्गम्” इति प्रसादयामास ।

तस्मिन्नेव क्षणे प्रतीहार्यागत्य “दृढवर्मकञ्चुकिना विनयवसुना
 सह विनयसेनो हर्षसमुत्फुल्ललोचनः प्रियं निवेदयितुकामो द्वारि
 तिष्ठति । श्रुत्वा देवः प्रमाणम्” इति राजानं प्रीणंसीत् ।
 तत्प्रवेशानन्तरं “विजयसेनेन महाव्यापारोऽनुष्ठितः, कलिङ्गो ह-
 तो, दृढवर्मा च स्वे पदे प्रतिष्ठापितः” इति श्रुत्वारण्य-
 कामुद्दिश्य सजानं राज्ञीं च वसन्तको व्यजिज्ञपत्— “देव, प-

1. Much, exceedingly. Adv. 2. To sit quiet. 3. To employ some means. 4. Being pacified, consoled. Pass. 5. Country. 6. A rampart, the surrounding wall of the fortress 7. Saluted. From नम् with प्र.

रितोषमूलकः सर्वबन्धनमोक्षः कर्तव्यः” इति । देव्यनुमतेन साङ्क-
 न्यायनी “गत्वा तां मोचयिष्यामि” इति जगाम । विनयवसुरपि दृढ-
 वर्मणा संदिष्टं न्यवेदयत्— “त्वत्प्रसादात्सर्वमेव यथाभिलषितं
 संपन्नम् । तदेते प्राणास्त्वदीयाः । यथेष्टमिमान्विनियोक्तुं त्वमेव
 प्रमाणम् । अन्यच्च यद्यपि तुभ्यं प्रतिपादितायाः प्रियदर्शिकाया
 अस्मद्बुद्धितुः परिभ्रंशान्न मे संबन्धो जात इति दुःखमासीत्तथापि
 वासवदत्तायाः परिणेत्रापि त्वया तदपनीतमेव” इति । एतच्छ्रुत्वा
 वासवदत्ता कञ्चुकिनं पप्रच्छ—“कथं मे भगिनी प्रभ्रष्टा” इति । वि-
 नयवसुरपि तां प्रत्युत्तरयति—“राजपुत्रि, तस्मिन्कलिङ्गहतकावस्कन्दे
 विद्रुतेष्वितस्ततोऽन्तःपुरजनेषु तामहं गृहीत्वा वत्सराजान्तिकं
 प्रस्थितो न युक्तमत्र स्थातुमिति । ततस्तां विन्ध्यकेतोर्हस्ते निक्षिप्य
 निर्गतोऽस्मि । यावत्प्रतीपमागच्छामि तावत्कैरपि तत्स्थानं सह
 विन्ध्यकेतुना स्मर्तव्यतां नीतम् । सा चान्विष्यता मया न प्राप्ता ।
 तदाप्रभृति नाद्यापि ज्ञायते क्व वर्तत इति” । तदैव मनोरमा “भट्टि-
 नि, एषा खरुवारण्यिका वैद्यव्यपदेशेनानीतं विषं पीत्वा प्राणसंशये
 वर्तते” इति रुदत्यागत्य पादयोरपतत् । नागलोकाद्गृहीतविषविद्य-
 स्यार्यपुत्रस्य कौशलं स्मरन्ती “इहैव तामानय” इति मनोरमामादि-
 देश वासवदत्ता । ततः कालेन प्रलपन्ती मनोरमया धृतां सविषवे-
 गामारण्यिकामागतां दृष्ट्वा विनयवसुर्वासवदत्तामपृच्छत्—“राजपुत्रि,
 कुत इयं कन्यका” इति । “आर्य, विन्ध्यकेतुदुहितैषा । तं व्यापाद्य

विजयसेनेनानीता” इति वासवदत्ता तं प्रस्यब्रवीत् । ततो विनयवसुः
 “कुतस्तस्य दुहिता । सैवेयं मम राजपुत्री । हा हतोऽस्मि मन्दभाग्यः”
 इति कश्मलं प्राप्य भूमौ निपपात । पुनः संज्ञां लब्ध्वोत्थायाह—
 “इयं सा प्रियदर्शिका ते भगिनी” इति । निशम्यैतत् “आर्थपुत्र, लघु
 परित्रायस्व । भगिनी मे विपद्यते” इति वत्सराजं विज्ञापयामास । ततो
 राज्ञेक्षणयुगं मीलयन्तीं प्रतिरुद्धकण्ठीं हृतानिश्वासां प्रलपन्तीं
 भावितविषवेगविक्रियां तां दृष्ट्वोपसृत्य परिजनेनोपनीतं सलिलं
 गृहीत्वा प्रियदर्शिकाया उपरि हस्तं निधाय मन्त्रं सस्मार । वि-
 द्याप्रभावेन शनैः प्रियदर्शिकोदातिष्ठत् । प्रकृतिस्था च जाता । तस्या
 विषमशाम्यत् । कलिङ्गविन्ध्यकेतू जितौ निहतौ च । अतो वत्स-
 राजस्य नैरेन्द्रता सर्वत्राप्रतिहता बभूव । प्रियदर्शिकाया विनय-
 वसोश्चान्योन्यप्रत्यभिज्ञानानन्तरं वसन्तको “वैद्यस्य पारितोषिकं
 विस्मृतम्” इति देवीं सकूतमाह । वासवदत्तायां न विस्मृतमित्युक्त-
 वत्यां वसन्तकः सवयसं ब्रवीति—“हे वैद्य, प्रसारय हस्तम् । भगिन्या
 अग्रहस्तं ते पारितोषिकं दापयिष्यामि” इति । सद्यो वासवदत्ता-
 पि राज्ञो हस्ते प्रियदर्शिकाहस्तं समर्पितवती । एवं वत्सराजप्रि-
 यदर्शिकायोगः समभवत् ॥

-
1. Swoon, loss of consciousness &c. 2. Having come to senses.
 3. This word is used in a double sense:—(1) a king; (2) a physi-
 cian, knowing antidotes of poison and curing poisonous cases. 4.
 Present, donation. 5. Significantly.

3. S'rīharsha's Nāgānanda.

इह किल परार्थे यः पीडामनुभवति स सुतरां दुर्लभ इतिव
विशदयञ्श्रीहर्षोऽस्य नाटकस्य नायकं जीमूतवाहनं निर्देशनतां
नयन्नस्य प्रबन्धे बद्धमना बभूव ।

अस्ति विद्याधरचक्रवर्ती जीमूतकेतोरात्मजो जीमूतवाहन इति ।
स च राज्यत्यागं कृत्वा पितरौ शुश्रूषमाणो वने वासमङ्गीचकार ।
तस्य प्रियसुहृदात्रेयस्तमनेकश उपादिशत— “वयस्य, ननु निर्विण्ण
एष त्वमेतावन्तं कालमेतेषां जीवितानुगतानां वृद्धानां कृत इममी-
दृशं वनवासदुःखमनुभवसि । तत्प्रसीद । इदानीमपि तावद्गुरुचरण-
शुश्रूषानिर्बन्धान्निवर्त्येच्छामोगरमणीयं राज्यसुखमनुभूयताम्” इति ।
परंतु दृढनिश्चयोऽसौ तम् “ सखे, न सम्यगभिधीयते भवता ।
कुतः । पितुः पुरो भुवि तिष्ठन्यथा भाति सिंहासने किं तथा, ता-
तस्य चरणौ संवाहयतो यत्सुखं तर्त्तिक रौजके । उज्जितगुरोर्मे रा-
ज्यमायासः खलु नास्ति कश्चिद्गुणः ” इत्यादिभिर्वचोभिस्तस्य
निषेधं चकार । तस्य प्रतिपक्षोऽत्यन्तसाहसिको मतङ्गो राज्यं
ग्रहीष्यतीत्यस्मिन्नपि वस्तुनि तस्यैनास्थासीत् ।

एकदा जीमूतकेतुना जीमूतवाहन आज्ञप्तः—“ वत्स जीमूतवा-
हन, बहुदिवसपरिभोगदूरीकृतसमित्कुशकुसुममुपभुक्तमूलफलकन्द-

1. Showing, bringing to light. 2. Exemplifying, making an
example of. 3. Story, composition. 4. Kingdom. 5. Rival,
enemy. 6. Indifference.

कुरुमुकामुककामुकसंहितैतद्गुशिंलीमुखर्षण्डितविग्रहाः ।
 मरणमप्यपराः प्रतिपेदिरे किमु मुहुर्मुहुर्गतेभर्तृकाः ॥
 रुरुदिषा वदनीम्बुरुहश्रियः सुतेनु सत्यमलंकरणाय ते ।
 तदपि संप्रति 'संनिहिते मंधावधिगमं धिर्गमैङ्गलमश्रुणः ॥
 र्यजति कष्टमसावचिरादसून्विरहवेदनयेत्यर्धशाङ्गिभिः ।
 प्रियंतया गदितास्त्वयि बान्धवैरवितैथा वितैथाः सखि मे गिरः॥
 न खलु दूरगतोऽर्धैतिवर्तते मेहेमसाविति बेधुतयोदितैः ।
 प्रणयिनो निशैमद्य वधूर्बहिः स्वरमृतैरमृतैरिव २० निर्ववौ ॥

-
1. God of love. 2. The bow. 3. Aimed. 4. Swift. 5. Arrows.
 6. Pierced, torn. 7. Bodies. The meaning,—whose bodies were
 pierced &c. 8. Fell into a trance. 9. Those whose husbands
 were dead. 10. Desire of shedding tears, the act of shedding
 tears. 11. A lotus flower. *Lit*: growing in water. *Gen. Sing.* 12.
Voc. Sing. One having a handsome form. 13. Near, at hand, *Adj.*
 14. The Spring. 15. Shedding tears and weeping is considered
 inauspicious. 16. *Nom.* असौ. *Obj.* असून्. 17. This maid. 18. Life.
 This word is always used in the plural; so also the word प्राण.
 There are according to the belief of the ancients five Prānas or
 vital principles. 19. Apprehending evil. 20. Out of fondness. 21.
 Not false, true. The word वितथ literally means विगतं तथात्वं यस्मात्
 'that which has deviated from the truth; hence, false, not true.'
 22. *Sec. Pers. Sing. Aor.* of तन् with वि. Being joined with मा the
 augment is omitted. तन् with वि means 'to make'. 23. *Not. Pro-*
hibitive. 24. To be beyond the reach of, to do anything in con-
 travention to. 25. Festival. 26. A collection, number of rela-
 tions. The words माम्, जन, बन्धु and सहाय add the affix ता in this
 sense. 27. Hearing. 28. स्वरम् + ऋतैः + अमृतैः; स्वरम्, 'voice', ऋत,
 'true'; अमृत, 'nectar'. 29. Became glad, joyous.

भंधुरया मधुबोधितेमौघवीर्मधुसैमृद्धिसैमोधितमेधया ।
 र्मधुकराङ्गनया मुहुर्नुमदध्वनिभृता निर्भृताक्षरमुर्ज्जगे ॥
 अरुणिताखिलशैलवना मुहुर्विदधती पथिकान्परितापिनः ।
 विकचकिंशुकसंहतिरुच्चकैरुर्द्ववर्हर्द्ववहव्यवहश्रियम् ॥

MĀGHA—*S'is'upālavadhā*. Canto. VI.

6. An Excellent House-wife.

अस्ति द्रविडेषु काशी नाम नगरी । तस्याभनेककोटिसारः श्रे-
 ष्ठीपुत्रः शक्तिकुमारो नामासीत् । सोऽष्टादशवर्षदेशीयश्चिन्तामा-
 पेदे—“ नास्त्यंदाराणामेनेनुगुणदाराणां वा सुखं नाम । तत्कथं नु
 गुणवद्विन्देयं कलत्रम् ” इति । अथ परंप्रत्ययाहृतेषु दारेषु यौह-

1. Delighting the mind. 2. Opened, caused to blossom. 3. A kind of creeper (मोमरा).
4. Honey. 5. Abundance. 6. Increased, heightened.
7. Mental power. 8. A female bee. 9. Bearing, having an intoxicated, wild, uncontrolled voice.
10. With a steady and sonorous voice. An adv.
11. Pass. Perf. of गै with उत्.
12. Rendered red. An adj. qualifying किंशुक.
13. Full blown.
14. किंशुक, 'the tree and flower called पल्लव'; संहति, 'collection'.
15. Bore.
16. द्रव, 'forest', हव्यवह, 'fire'; A fire in the forest, wild fire, conflagration.
17. Rich, master of many lacs, crores.
18. A son of a merchant, Bania.
19. One nearly 18 years old. The terminations कल्प, देश्य, देशीय are added in the sense of 'little less than the thing expressed by the root or base'.
20. Without a wife.
21. Without a fitting, obedient, properly trained wife.
22. Trust in others, strangers.
23. Wished for.

च्छिकीं संपत्तिमनभिसमीक्ष्य कर्तान्तिको नाम भूत्वा वैखान्तपि-
नद्धशालिप्रस्थो भुवं बभ्राम । लक्षणज्ञोऽयमित्यमुष्मै कन्याः
कन्यावन्तः प्रदर्शयांबभूवुः । यां कांचिच्छक्षणवतीं सैवर्णां कन्यां
दृष्ट्वा स किल स्म ब्रवीति—“ भद्रे, शक्रोषि किमनेन शालिप्रस्थेन
गुणवदन्नमस्मानैभ्यवहारयितुम् ” इति । स हंसितावधूतो गृहादृहं
प्रविश्याभ्रमत् ।

एकदा तु शिबिषु कावेरीदक्षिणतीरेषु पट्टने संहपितुम्यामव-
सितमहर्षिर्भवंशीर्णमवनसारां धात्र्या प्रदर्शयमानां कांचन विरलभू-
षणां कुमारीं ददर्श । अस्यां संसक्तचक्षुश्चातर्कयत्—“ अस्याः
खलु कन्यकायाः सर्व एवावयवा नातिस्थूला नातिकृशा नातिह्रस्वा
नातिदीर्घा न विकेटा मृजौवन्तश्च । रक्ततलाङ्गुली यवमत्स्यकम-
लकलशाद्यनेकपुण्यलेखालाञ्छितौ करौ, समगुल्फसंधी मांसला-

1. Merit, qualification. 2. An astrologer. 3. Tying a Prastha-
full rice in his wearing clothe (पंचा or धोतर). A prastha is a measure.
The Lilâvatî has “धान्यादिके यद्नहस्तमानं शास्त्रोदिता मागधखारिका सा । द्रो-
णस्तु खार्याः खलु षोडशांशः स्यादादको द्रोणचतुर्थभागः । प्रथमचतुर्थांश इहादकस्य प्र-
स्थाङ्गिरात्रैः कुडक्प्रदिष्टः ” 4. Marks on the body. Physiognomy is or
rather was an important science among the ancient Hindus and
even now there are persons who believe in the truth of the princi-
ples laid down by the science. 5. Of his own caste. 6. Sumptu-
ous. 7. To feed (us), give. 8. Scoffed and scorned. 9. Whose
great wealth was terminated with her parents i.e. who had lost
her parents as well as her large fortune. 10. Whose furniture,
equipment was meagre (at an end). 11. A certain. 12. Hideous.
13. Clean-washed. 14. Ankles.

वशिरालौ चाङ्गी, जङ्घे चानुपूर्ववृत्ते, पीवैरोरुग्रस्ते इव दुरुपलक्ष्ये
 जानुनी, सकृद्धिमक्तश्रतुरस्त्रः कैकुन्दरविभागशोभी रंथाङ्गाकार-
 संस्थितश्च नितम्बभागः, तनुतरमीषन्निभं गम्भीरं नाभिमण्डलं,
 बलित्रयेण चालंकृतमुदरम्, उरोभागव्यापिनावुन्मग्रचूचुकौ वि-
 शालारम्भशोभिनी पयोधरी, धनधान्यपुत्रभूयस्त्वचिह्नलेखाला-
 ङ्घिततले स्निग्धोदरकोमलनखमणी ऋज्वनुपूर्ववृत्तताम्राङ्गुली सं-
 नतांसदेरो सौकुमार्यवत्यौ निमग्रपर्वसंधी च बाहुलते, तन्वी
 कम्बुवृत्तबन्धुरा च कन्धरा, वृत्तमध्यविभक्तरागाधरम्, अंसक्षिप्त-
 चारुचिबुकम्, आपूर्णकठिनगण्डमण्डलम्, संगतानुबकनीलस्निग्धभू-
 लतम्, अनतिप्रौढतिलकुसुमसदृशानासिकम्, अत्यसितधवलरक्तत्रि-
 भागभासुरमधुराधीरसंचारमन्थरायतेक्षणम्, इन्दुशकलमुन्दरललाट-
 म्, इन्द्रनीलशिलाकाररम्यालकपङ्क्ति, द्विगुणकुण्डलितम्लाननालीक-
 नालललितलम्बश्रवणपाशयुगलमाननकमलम्, अनतिभङ्गुरो बँहुलः
 पर्यन्तेऽप्यकपिलरुचिरायामवानेकैकनिसर्गसमस्निग्धनीलो गन्धग्रा-
 ही च मूर्धजकलापः । सेर्यमाकृतिर्न व्यभिचरति शीलम् । आस-
 ज्जति च मे हृदयमस्यामेव । तत्परीक्ष्यैनामुद्गहेयम् । अविमृश्य-
 कारिणां हि नियतमनेकाः पतन्त्येनुशर्यंपरंपराः ” इति स्निग्धवृ-
 ष्टिराचष्ट—“ भद्रे, कञ्चिदस्ति कौशलं शालिप्रस्थेनानेन संपन्न-

1. Regularly round. 2. Fat. 3. The cavities of the loins. 4. A wheel. 5. Nipples. 6. Plenty, abundance. 7. Thick, luxuriant. 8. Such a good form (exterior) will not present an inferior mind, disposition not corresponding (to this nice exterior). 9. Repentance, grief. 10. Succession, series.

4. The *Raghuwams'a* of Kālidāsa with the commentary (the Sanjivini) of Mallinātha and various readings. Rs. 2.

5. The *Subhāshitaratnabhāndāgāra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.

6. The *Hitopades'a* of Vishṇu'sarman. Ans. 9.

7. The *Ratnāvalī* of Śrīharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.

8. The *Das'akumāracharita* of Daṇḍin with its Pūrvapīthikā and Uttarapīthikā and an Uttarapīthikā by Padmanābha ; also with the commentaries (the Padachandrikā) of Kavindra Sarasvatī and (the Bhūshaṇā) of Ś'ivarāma on the Das'akumāracharita and the Padadīpikā on the Pūrvapīthikā and various readings. Rs. 2.

9. The *Abhijnānas'ākuntala* of Kālidāsa with the commentary (the Arthadyotaniḱā) of Rāghavabhata and explanatory English Notes. Rs. 2.

10. The *Bhagavadgītā* (in very small type). Ans. 5.

11. The *Pancharatnī Gītā* („). Ans. 7.

12. The *Adhyātmarāmāyana* („). Re. 1 Ans. 4.

13. The *Saptas'atī* („). Ans. 5.

14. The *Anubhūtiprakāś'a* of Vidyāranyaśvāmin. Rs. 2 Ans. 4.

15. The *Rāmachandrikā* (Declensions of nouns). Ans 4.

16. The *S'ivatāndava-Stotra*. Ana. 1.

17. The *Ratnasamuchchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.

18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.

19. The *Ashtādhyāyī-Sūtrapāṭha* of Pāṇini. Ans. 5.

20. The *Udāsīnasādhu-Stotra*. Ans. 5.

21. *Æsop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.

22. The *Abhinavakādambarī* by Dhundirāja (An abstract of Bāna's Kādambarī). Ans. 8.

23. *Manusmṛiti* with the commentary of Kullukabhata. Rs. 2. Ans. 8.

24. The *Dharmasindhu* (with Marāṭhī translation). Rs. 6.

25. The *S'ūdrakamalākara* („). Rs. 4.

26. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

OBJECT.

The Study of Sanskrit has been greatly facilitated by the introduction of the two books of Prof. R. G. Bhāṣṅārkar. But the main object in preparing those excellent books was, we think, to simplify the intricacies of grammar and present the subject in an easily intelligible form. They, therefore, contain rather too much of Grammar and too little of Reading. Sanskrit forms an important part of the studies taught at the High Schools and Colleges and the majority of students who present themselves at the University Examinations select Sanskrit as their Second Language. But though Sanskrit has been so largely studied, it is not uncommon to find that students who are very clever at making by heart a string of grammatical forms, however recondite and difficult, are hardly able to construe a simple sentence and speak in a way in which ordinary people spoke Sanskrit when it was a living language. In fact they have no command over the language. The reason is not far to seek. The standard works—the Kāvya and the Nātakas—are high for beginners and cannot be much utilized without the help of a teacher—a procedure not within the reach of many students. This attempt has, therefore, been made to meet the desiderata of a good Reading Book which the students can read and understand by themselves.

RATES OF SUBSCRIPTION.

	Rs.	Ans.
Per Annum (in advance)...	0—	12.
" " (in arrears)...	1—	0.
Single Copy. ...	0—	2.
Postage for Mofussilites. ...	0—	6.

Intending subscribers should send their names and subscriptions to the Proprietor of the Nirṇaya-sāgara Press, Bombay.

THE
SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

Vol. I.

June 1884.

No. 6.

CONTENTS.

Part I. EXERCISES.	PAGE.
Section 1. Exercise 6.	11
" 2. " 6.	11
" 3. " 6.	11
Part II. CHOICE EXPRESSIONS, IDIOMS &c....	11
Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS.	
3. S'riharsha's Nāgānanda.	21
Part IV. ELEGANT EXTRACTS.	
6. An Excellent House-wife... ..	21
7. A Prospect.	24

BOMBAY :

PRINTED AND PUBLISHED BY THE PROPRIETOR
OF THE "NIRNAYA-SĀGARA" PRESS.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhândárkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kāvya, Nātakas, Kathās &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhândárkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. The *Tarkasāngraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dipikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.

THE SANSKRIT READER.

OPINIONS.

“It will prove of use to students and ought to find sale. The sentences given in the exercises for reading are chosen with great judgment from classical works ; and the beginner who has read sentences such as you propose to give will carry with him to the study of classics a fair acquaintance with the most prominent thoughts and feelings contained in the books.”—*Abaji Vishnu Kathavate B. A. Professor of Sanskrit, Guzerat College, Ahmedabad.*

“The Sanskrit Reader is a useful magazine for beginners, and considering its cheapness, it bids fair to attract a good number of subscribers. It would benefit even college students if its plan were a little modified. Part II. contains good forms of expression and idioms, some of which might interest any reader.”—*Ramdas Chubildas in the Journal of the National Indian Association. (April 1884.)*

संतुष्टोऽस्यहमवलोक्य संस्कृतपाठावलीति मासिकं पुस्तकम् । एतदस्यन्युपयोगिक-
मिच्छिशाशालयां संस्कृताभ्यासकर्तृणामन्येषां च संस्कृतज्ञानार्थमारब्धपरिश्रमाणाम् ।
अस्ति चैतद्व्यथमं प्रसिद्धिमागतं पश्चिमभारते संस्कृतभाषायां मासिकं पुस्तकमतो भव-
त्वेतस्य वृद्धिक्षिरस्थितिक्षेति सानन्दं लिखति—भगवानलालशर्मा. (पण्डित भगवा-
नलाल इन्द्रजी पी. एच. डी.)

“આવંભ કરનારને પાતાની ઝેળે વાંચીને સમજાય એવી વાચનપદ્ધતીની મરજ સા-
રવા માટે આ પ્રયત્ન છે. પ્રો. ભાંડારકરની ચોપડીઓની પૂરવણી તરીકે આ પદ્ધતિ ઉપ-
ચારી થશે એવી અમને આશા છે.”—*બુદ્ધિ પ્રકાશ (માર્ચ ૧૮૮૪) અમદાવાદ.*

छत्रपति संभाजी महाराज.

अथवा

राजाचें दुष्कर्म राजाला भोंवतें आणि प्रजेलाही भोंवतें.

या नांवाचा एक नवीन ग्रंथ, रा. रा. नागेशराव विनायक बापट यांनीं तयार केला आहे. या ग्रंथाचाही हक्क आह्मी त्यांजपासून विकत घेऊन तो छापित आहों. हल्लीं २०० पृष्ठे छापून झालीं असून पुढें काम सुरू आहे.

या ग्रंथास श्री० राजेसाहेब संस्थान जव्हार यांनीं ग्रंथाचे जनक रा. रा. बापट यांस एक मोठी रकम व एक उंची पोषाक बक्षीस दिल्या आहे.

प्रकृत ग्रंथ ही एक ऐतिहासिक कादंबरी आहे. ही मराठी बखरी व इंग्रजी इतिहास यांच्या आधारानें त्यांनीं लिहिली आहे. ऐतिहासिक गोष्टींनीं इंग्रजी भाषेला फार सौंदर्य आलें आहे. तोच थाट आपल्या मराठी भाषेला आणण्याचा हा त्यांचा प्रयत्न आहे.

या ग्रंथाचीं द्वादशपत्री सांच्याचीं पृष्ठे सुमारे २९० होतील. हा ग्रंथ तयार होऊन येत्या जून महिन्याचे अखेरीस बाहेर पडेल. याची किंमत आगाऊ ह्मणजे जून महिन्याचे १९ वे तारखेचे आंत देणारांस १ रुपया ठेविली आहे. मागाहून ज्यास्त किंमत ठेविली जाईल, शिवाय, टपाल खर्च २ आणे जास्त पडेल. ग्रंथ घेऊं इच्छिणाऱांनीं मुंबईत काळका-देवीचे रस्त्यावर "निर्णयसागर" छापखान्यांत आमच्या नांवें पोस्टपेड पत्रें पाठवावीं. किंमतीबद्दल टिकिटें पाठविल्यास दर रुपयास अर्धा आणा वर्तावळा पाठविला पाहिजे.

जावजी दादाजी,

निर्णयसागर छापखान्याचे मालक.

Exercise 6.

अश्वाय हिताश्र्णकाः। अश्वभ्यां पैर्याणे क्रीयते। अश्वेभ्यः स्वस्ति।
सुखाय प्रयत्नः क्रियते। सुखाभ्यां यतसे। सुखेभ्यः कुटुम्ब-
पोषणम्।

गृहाय गच्छति। गृहाभ्यां काष्ठान्यानीयन्ते। गृहेभ्यो मेवैय-
स्तक्ष्यन्ते।

नृपाय निवेदयति ईत्तम्। नृपाभ्यां स्वस्ति। नृपेभ्य उपहा-
रा रोचन्ते।

स्तेनाय धनमर्पयसि। स्तेनाभ्यां रंहस्यं कथयति। स्तेनेभ्यः
स्वस्तीच्छसि।

तृणाय स्पृहयति बैलीवर्दः। तृणाभ्यां धावत्यश्वः। तृणेभ्यो
वनं याति गोपः।

याचकाय तण्डुलान्यच्छामि। याचकाभ्यां गृहं निर्दिशति। या-
चकेभ्यो यत्नः क्रियते।

आचार्याय निवेदयामि। आचार्याभ्यां दीयते धनम्। आचार्ये-
भ्यो नमः।

पुत्राय कथयामि। पुत्राभ्यां निवेद्यते। पुत्रेभ्यो रक्ष्यते धनं
जनकैः।

-
1. Wholesome, beneficial. 2. Grams. 3. n. Saddle. 4. Are
bought. 5. Props, supports, pillars. 6. Are cut, shaped, planed.
7. To report, inform. 8. That which has taken place, account.
9. A secret. 10. A bullock. 11. To point out.

धनाय यत्नाः क्रियन्ते । धनाभ्यां विवर्दते । धनेभ्यः समुद्रं
 लेङ्घयन्ति वाणिजाः ।
 नेत्राय हितमञ्जनम् । नेत्राभ्यामगदमानयसि न वा । नेत्रेभ्यो
 हर्षं यच्छति नृपदर्शनम् ।
 फलाय स्पृहयति । फलाभ्यां यतते बालकः । फलेभ्यो वनं ग-
 च्छन्ति शिष्याः ।
 मित्राय यते । मित्राभ्यां कथ्यते रहस्यम् । मित्रेभ्यो निर्मन्त्र-
 गलेखाः प्रेष्यन्ते ।
 अग्नये स्वाहा । अग्निभ्यां घृतं दीयते । अग्निभ्य आह्वियन्ते
 काष्ठानि ।
 अरये संदेशं प्रेषयति । अरिभ्यां दण्ड एव प्रशस्यः । अरिभ्यः
 प्रतिसंदेशेन किम् ।

Synonyms of सिंह.

सिंहो मृगेन्द्रः पञ्चास्यो हर्यक्षः केसरी हरिः ।

कण्ठीरवो मृगरिपुर्मृगदृष्टिमृगाशनः ।

पुण्डरीकः पञ्चनखचित्रकायमृगद्विषः ॥

सिंह, मृगेन्द्र, पञ्चास्य, हर्यक्ष, कण्ठीरव, मृगाशन, पुण्डरीक, पञ्चनख,
 चित्रकाय-अकारान्ताः; केसरिन्-इन्नन्तः; हरि, मृगदृष्टि-इकारान्तौ; मृगरिपु-
 उकारान्तः; मृगद्विष्-षकारान्तः.

1. To quarrel, dispute. 2. Cross. 3. Merchants. 4. Collyrium
 (काजळ). 5. The sight of a king. 6. Invitation notes, cards. 7.
 Are sent. 8. A term used at the presentation of an offering to
 the gods. 9. A reply, return message.

Exercise 6.

अस्मिन्दीपे वर्तिर्नास्ति, स्नेहमपि नास्ति ।

अरे, भोजनपात्राणि किमिति नोञ्चालयसि ।

गणपतेः सुमुखेति द्वादशानामस्वेकमपि सर्वाणि वा नामानि यो विद्यारम्भे कार्यारम्भे वा पठेच्छृणुयादपि, तस्य विघ्नो न जायत इति श्रद्धधाना आर्यास्तद्वंश्या अधुनापि कार्यारम्भे गणपतिस्मरणं कुर्वन्ति ।

चेर्त्, कियदूरे तद्गृहं यत्र वयमाहूताः ।

एतद्देवतायतनं शिलानिर्मितमस्ति । अतः प्राचीनमेतदिति मे तर्कः ।

आधुनिका देवतायतनानां प्रासादानां वा निर्माणे शिला नोपयुज्यते । अधुनेष्टिका एव प्राय उपयुज्यते ।

“ आतापी भक्षितो येन वातापी च मह्नाबलः । अगस्त्यस्य प्रसादेन भोजनं मम जीर्यताम् ” इति भोजनोत्तरं पठन्त उदरं परिमृज्युरिति महत्तराश्चक्षते ।

निदाघस्य प्रसरात्पिपासां प्रतिकर्तुं नाहं शक्तः । यथायथा जलं पिबामि तथातथा मे पिपासा वर्धते ।

वार्ताद्वयश्रवणेन दुःखायते सुखमश्नुते च हृदयम् ।

-
1. A wick. 2. Oil. 3. Dishes, leaves &c. off which men dine or take their food. 4. Remove. 5. Pres. part. $\hat{A}tm.$ of धा with प्रदृ 'to believe.' 6. A servant, boy, man. 7. Bricks. 8. Generally. 9. Proper names, demons so called. 10. Strong, of great strength, physical power. 11. To rub gently. 12. Old men, elders.

मद्यं न पेयं पेयं वा स्वरूपं सुबहुवारि वा ।
 अन्यथा शोफैशैथिल्यदाहमोर्हान्करोति तत् ॥
 न पिबेत्पङ्कशैवैलतृणपर्णाविलैस्तृप्तम् ।
 सूर्येन्दुपवनादृष्टर्मभिवृष्टं घनं गुरु ।
 'फेनिलं जन्तुमत्तप्तं दन्तप्राहातिशैत्यतः ॥

सा वृद्धोदकमुदञ्चन्ती कृपादन्तः पपात । निर्धकैलत्वाद्बहिरा-
 च्छातुं सा न समर्था । तीरस्थितो बालस्तामुद्धतुं नालम् । अतः स
 बाल आदरेण तेनाध्वना गच्छन्तं कमपि पथिकम्, "भोः पान्थ,
 भद्रं ते, मे मातरमस्मात्कृपादुद्धर" इति प्रार्थयामास ।

Alliterations, puns &c.

अधीष्व पुंकाधीष्व दास्यामि तव मोदकान् ।
 यद्द्वान्यस्मै प्रदास्यामि कर्णमुत्पाटयामि ते ॥

1. Mixed, diluted with water. 2. A swelling. 3. Looseness.
 4. Unsoundness of mind. 5. Moss. 6. Turbid, unclean. 7.
 Covered over. The word आविल goes with पङ्क and आस्तृत् with
 शैवालतृण &c. 8. Mixed with water fresh from the clouds. 9.
 Frothy. 10. Containing insects, worms. 11. Causing shivering
 sensation to the teeth or rather jaws. 12. Because of her im-
 becility (brought on by age). 13. This verse explains what
 is meant by the four Upāyas (remedies) viz: साम, दान, भेद and
 दण्ड. The four pādas of the verse are examples of the four
 Upāyas in order. 14. The same as पुत्र. The termination क् is
 called स्वार्थे. क् is also a diminutive termination as वृक्ष, 'a tree,'
 वृक्षक, 'a young tree, plant'. 15. Dat. Sing. of अन्य, 'another'. A
 Pron. 16. Pull, pluck.

Exercise 6.

भो भवन्तो वयोवृद्धाः । व्यवहारज्ञानं चास्मद्भ्रातृशिरोम्यो भवता-
मसंशयमधिकम् । अतो भवद्विर्वयमुपदेष्टव्याः । मम भ्रातुर्विवाह-
कार्यमुपस्थितम् । तत्कथं विवाहसंभाराः क्रियन्ताम् । वैवाहिक-
मङ्गलसमालम्भनानि कानि कान्यपेक्षितानि । तण्डुलगोधूममौषमुद्ग-
चैणकादीनि धान्यानि कियत्परिमाणान्यपेक्षितानि । घृतगुडशर्क-
रसितोपलादीन्यन्यद्रव्याणि च कियत्परिमाणेनापणतः क्रीत्वा-
नेतव्यानि । वरमात्रादीनां संमाननाय शींटिकादीनि वस्त्राप्यपि
कियन्ति क्रेतव्यानि । सर्वमेतत्प्रलिखितं कृत्वा मह्यं विसर्ज-
यितुमर्हथ । गुप्सल्लिखितानुरोधेनैव सर्वाः क्रियाः प्रवर्तिष्यन्ते ।
किंबहुनालमतिविस्तरेण । शवन्त एव प्रमाणम् । भवद्विर्मद्गहागम-
नेनापि संनाथीक्रियतां गृहमिति विज्ञाप्य प्रणतिपूर्वकं विरभ्यते ।

पूर्वं लेखैस्तत्तद्विसर्जयितुं प्रयुक्तैर्जाद्विकैर्नीयन्ते स्म । अधुना
राज्ञैव प्रतिमासं वेतनदानेन लेखहरा अङ्काकरिकास्तदध्यक्षा लेख-
कादयश्च प्रतिनगरं प्रतिखर्वटं च स्थापिताः । तैर्लेखनयनानयनानि
भवन्ति ।

-
1. Children, youngsters, mere boys. 2. Preparations. 3. The auspicious things. 4. Wheat. 5. A kind of corn (उडीद). 6. A kind of corn (मूग). 7. Grams. 8. Sugarcandy (खंडेसाखर). 9. From the market. 10. Women's garment. (साडी, लुगड़े). 11. *Lit*: Make it with a lord, you will be as it were regarded as the lord director of affairs; hence, grace, adorn. 12. Conclude. 13. Letters. 14. Messengers, carriers, couriers. 15. Runners. 16. Village (खेडें).

कश्चिच्चौरोऽस्तं गते भगवति मृगाङ्गे दृढमिति कस्यापि सार्ध-
 वाहस्य गृहं स्तेयलब्धये निभृतं प्रविशेत् । प्रविशति तस्मिन्निर्ण-
 त्वाद्गृहस्य व्यरौत्कैपाटः । विरुवति तस्मिन्सलिलमादाय प्राक्षिपत् ॥
 तत्र च सुप्तं पुरुषद्वयं वीक्ष्य समन्तादवलोक्य च वदति—“अये,
 कथं मृदङ्गः । अयं दैर्दुरः । अयं पैणवः । इयमपि वीणा । एते
 वंशाः । अमी पुस्तकाः । कथं नौत्याचार्यस्य गृहमिदम् । अथका
 भवनप्रत्ययात्प्रविष्टोऽस्मि । तर्त्तिक परमार्थदरिद्रोऽयम् । उत
 राजभयाच्चौरभयाद्वा भूमिष्ठं द्रव्यं वारयति” इति ।

Alliterations, puns &c.

पद्मिन्निर्णयित्वापि भूमौ स्पर्शनं परिहरन्त इवैते ।
 जानुभिः करसरोजसहायैश्चैङ्गुलं चर्मदकुर्वत बालाः ॥

1. One having the sign of a deer. i. e. The Moon. The spots in the moon were considered as the sign of a sitting deer by the ancients. 2. Door. 3. A musical instrument. 4. Flutes. 5. Manager of a dramatic corps. 6. This verse describes that the five Pândavas in their infancy as they grew up walked on fours (two hands or palms of the hand and two knees). The poet assigns a reason for this. It is happy though far-fetched. They became as it were conscious of the fact that the earth was their mother (father's wife) and so they tried to show respect to her and avoided insulting her by the touch of their feet. Among Hindus elders are always objects of not only respect but reverence so much so that even external forms must be observed. If one happens to touch an elder with his foot he must salute him then and there. पद्भिः, 'with their feet'. पाद् substitutes पद् in the oblique cases optionally. 7. Avoiding. 8. Knees. 9. Walking, going. 10. कृ with चम्त् is 'to display wondrously'.

उद्यानपालिका-लकः— A keeper of a garden.

जतुषुद्रा— A seal impressed on sealing wax.

लिपिकार— A clerk.

कृ with वशी— To subdue, subjugate.

” उपायनी— To present.

” प्रत्यक्षी— To be present at an occurrence, thing, To bear testimony to, witness.

” अग्निसात्— To commit to flames.

” उरी-ररी To include.

” सम्- संस्कृ— To polish, as a stone.

” पराङ्मुखी— To make to turn one's back, hence also to put to rout (an army).

गम् with आनृत्यम्—To free oneself from debt; generally moral.

लोकयात्रा— The usual run, course of the world.

काषाये गृहीते— To become a Yati. This literally means to take upon oneself, to wear, reddish clothes (भगवीं वस्त्रं), dress oneself in such clothes as a sign of being a Yati.

स्नानीयवस्त्र— A garment generally worn out and old worn at the time of bathing and in the house generally as half dress (फाटकें).

नैमृत्य— Silence, taciturnity.

प्राभृत—A present.

लेखमुद्घेष्ट्य— To unfold a letter.

कालहीनम्—Without loss of time, delay.

भू with प्र— To be lord of, have mastery over.

इदानीमपि त्वमेवास्याः प्रभवसि.

Mālavikāgnimitra. V.

सभाञ्ज (10th Conj.)— To pay respect, to visit.

धर्मासनम्— The royal seat, throne, even a judge's seat.

पाद with प्रति— To wait for, await.

जयसूत्र— To utter जय, Be victorious, triumphant, prosper &c. to a king or potentate.

लोकप्रवाद-वाद— A saying of the people, rumour.

चाष्पं त्रिस्तम्भ or विकिर— To shed tears.

गूढम्— Stealthily, secretly.

गूढमपनीतैवा.— *Mâlavikâgnimitra. V.*

विश with नि— To encamp, halt on the way (said of a caravan, company of traders, or a king's army &c.)

स चाटव्यन्ते निविष्टे गताध्वा वणिग्जनोऽध्वश्रमार्तो विश्रमितुम्.

Mâlavikâgnimitra. V.

शिबिका— A palanquin.

प्रवहणम्— A closed carriage.

शकटः— A cart.

किशोरः— A foal (शिंगरं).

क्रशुक, वारबाणः— An armour, a coat of mail.

चर्मन्, फलकः or फलकम्— A shield.

लक्ष, लक्ष्य, शरव्य— *n.* A target.

तुण्डीरः, निषङ्गः, इधुधिः— A quiver, a bag for arrows (भाता).

दा with संज्ञा— Accus. to make a sign, beckon.

गृहपति— A householder, gentleman.

संवाहय— To shampoo.

धा with सम्— To make peace, also to aim as an arrow..

„ अपि or पि— To cover, shut.

„ वि— To do, to make, recommend, command.

„ अव— To attend to.

„ परि— To wear, to dress.

„ उप— To make (something serve as a) pillow.

दीपिका— A torch.

निग्रहादुग्रहौ— निग्रह, Punishment and अनुग्रह, reward. Favour and disfavour.

नीवारप्रायमिदं स्थानं वर्तते । तदितो मलयपर्वतं गत्वा तस्मि-
 न्निवासयोग्यं किञ्चिदाश्रमपदं निरूपयस्व ” इति । ततो जीमूत-
 वाहन आत्रेयेण सह मलयपर्वतं गतः । तत्रारुह्य निवासयोग्यमा-
 श्रमपदं निरूपयतो दक्षिणाक्षिस्पर्न्दनं बभूव । ततो मुदितमना
 यावत्पश्यति तावदसांदिग्धवेदवाक्यविस्तरं पठद्बहुबटुजनच्छिद्यमा-
 नार्द्रार्द्रसमित्तापसकुमारिकापूर्यमाणबालवृक्षालवालकं प्रशान्तरम्यं
 तत्तपोवनं वीक्ष्य “ निवासयोग्यमदस्तपोवनं भविष्यति ” इति
 तस्मै वभौ ।

अत्रान्तर ईषद्वैलितकेंधरान्निश्चलमुखनिःसरद्वैरद्वैलितदर्भगर्भ-
 कवलान्समुन्नमितदत्तैककर्णान्मुखसंमीलितलोचनान्हरिणानालोक्य
 कर्णं दत्त्वा गीतध्वनिमाकर्णयत् । गीतध्वनिमाकर्णयन्त्रियो
 वयस्यमाह—“को नु खल्वेष तपोवने किमपि शोभनभूषणीयति”
 इति । जीमूतवाहनः प्राह—“यथा कोमलाङ्गुलिलताभिहन्यमाना
 नातिस्फुटं क्कणन्ति तन्त्रयः काकलीप्रधानं गीयते तथा कापि
 योषिदुपवीणयतीति मे तर्कः” इति । ततश्च संनिहितदेवतायतने
 देवतामाराधयन्तीं काञ्चिद्विच्ययोषितं दृष्ट्वा द्वावपि देवतायतनं
 देवतावन्दनमिषेणैव जग्मतुः । ततः “कदाचिद्दृष्टुमनर्होऽयं स्त्रीजने
 भविष्यति, तदनेन तमालगुल्मकेभान्तस्तिौ देवतादर्शनावसरं प्रति-
 पालयावः” इति तथा कृत्वा स्थितौ । तत्र स्थितौ भूमावुपविष्टां

1. Devoid of rice. 2. Throbbing. 3. Turned. 4. Neck.
 5. A little. 6. Cut, chewed. 7. Sings to the accompaniment
 of the वीणा. 8. Strings. 9. Sweet, sonorous voice. 10. Hiding.

वीणां वादयन्तीं गायन्तीं नायिकां दृष्टशतुः । गीतमाकर्ण्य “अहो वयस्य, अहो गीतम्, अहो वादितम्” इति तां प्रशशंस नायकः । इयं च नायिका सिद्धराजस्य विश्वावसोः पुत्री मित्रावसोः स्वसा गौरीप्रसादायेप्सितवर्लब्धये बहुतिथं कालं कन्यकाजनदुष्करै-
 नियमोपवासैर्गौरीमाराधयत् । ततः संनिहितो नायको नायिकाया-
 श्रेष्ठ्याश्चालापात्सा कन्यकेति जज्ञौ । ततो निर्दोषदर्शनाः कन्यका
 भवन्तीति तामासादयितुकामः कदाचिदस्मान्दृष्ट्वा बालभावसुल-
 भलज्जासाध्वसान्न चिरमिह तिष्ठेदिति तमालान्तरेण तामपश्यत् ।
 पश्यतस्तस्य सख्युश्च मनसि तर्कः समुत्पन्नः—“किमियं देवी अथवा
 नागकन्या, आहो विद्याधरदारिका, उत सिद्धकुलसंभवा” इति ।
 आत्रेयश्चिरस्य कालस्य तस्या दर्शनमात्रेण मन्मथस्य गोचरे
 पतितं तं वीक्ष्य हृष्टो बभूव । नायक आत्रेयश्च नायिकायाश्चेष्ट्याश्च
 संलापं निभृतावशृणुताम् । चेटी मलयवत्या हस्ताद्वीणामौक्षिपन्ती
 तां संप्रणयकोपमाह—“भर्तृदारिके, किमिदानीमेतस्या अकृताह्लादा-
 या निष्करुणाया देव्याः पुरतो गानेन” इति । नायिका सकोपं चेटीं
 प्रत्याह—“हजे, मा भगवतीं गौरीमौक्षिप । कृतो मे भगवत्याद्य
 प्रसादः । अद्य स्वप्ने जानामि, इमामेव वीणां वादयन्ती भगवत्या
 गौर्या भणितास्मि—‘ वत्से, परितुष्टास्मि त एतेन वीणाविज्ञाना-
 तिशयेनानया बालभावदुर्लभयासाधारणया ममोपरि भक्त्या च ।

1. Used in the double sense of a ‘boon’ and ‘match’, ‘husband’.
2. For a long time. 3. Taking with force, with a jerk. 4. With pretended anger. 5. Blame, find fault with.

तद्विद्याधरचक्रवर्ती तेऽचिरेण स्वयमेव पाणिग्रहणं निर्वर्तयिष्यति” इति । इति तस्या वचनविराम उभौ नायकस्तद्वयस्यश्च देवालयं प्रविशतुः । प्रविष्टौ तौ दृष्ट्वा नायिका ससाध्वसमुत्थाय सलज्जं च सस्पृहं च नायकमवलोकयन्त्यतिष्ठत् । चेटीं चापवार्याह—“हजे, अतिसाध्वसेन न शक्नोम्येतस्य पुरतः संमुखं स्थातुम्” । नायिकामन्यतो गन्तुं प्रवृत्तां दृष्ट्वात्रेयस्तां पप्रच्छ—“भवति, किं युष्माकं तषेवन ईदृश आचारो यदागतोऽतिथिर्वचनमात्रेणापि न संभाव्यते” इति । चेटचुभयोराकारं दृष्ट्वा नायिकामाह—“भर्तृदारिके, उचितः खलु तेऽतिथिनसत्कारः” इति तामुक्त्वा स्वयमेव “स्वागतं महाभागस्य । आसनपरिग्रहेणालंकारोत्विमं प्रदेशमार्यः” इति नायकं प्रार्थितवती । नायकः प्रार्थनां श्रुत्वोपविवेश । तेष्वासीनेषु कुलपतिना कौशिकेनाज्ञापितः शाण्डिल्य इति कोऽपि तापसस्तामाहातुं गौरीगृहं प्राप्तः प्रैकाशचक्रचिह्नपदपङ्क्त्या दर्शितमार्गो जीमूतवाहनं तस्यैव निकटे मलयवर्ती विलोक्य “विधेश्विराद्युक्तकारित्वं तस्य युगलस्यान्योन्यानुरूपस्य घटने भवेत्” इति मनसाचिन्तयत् । ततः “अतिक्रामति मध्यंदिनसवनविधिवेला । आह्वयति त्वां कुलपतिः कौशिकः” इति शाण्डिल्यवचनादेकतो गुरुवचनमन्यतो दयितदर्शनसुखमिति गमनागमनविमूढेन दोलैयितद्वयेन नायकं तिर्यक्पश्यन्ती तापससाहिता निष्क्रान्ता । नायकोऽपि नभस्तलस्य मध्यम-

1. Cessation. 2. Honour. 3. Vivid. 4. Foot-prints. 5. Swinging, moving this way and that way or one way and another, wavering.

ध्यास्ते भगवान्सहस्ररश्मिरिति मध्याह्नसूर्यसंतापाद्दिगुणितधमधमा-
यितजठराग्निनात्रेयेण स्वस्थानं जगाम । मलयवत्यासमशरशरवि-
द्धया शरदातपजनितः संतापोऽधिकतरं मां बाधते” इति मिषेण
बालकदलीदलपरिक्षिप्ते चन्द्रनलतागृहे चन्द्रमणिशिलातले चेटीभिः
सज्जीकृते शून्यहृदयया स्थित्वा हृदयोपालम्भः कृतः, कुमुमायुधो-
ऽप्युपालम्भो, मदनावस्थानुरूपं चेष्टितम् १ तस्याश्रेठी चतुरिका
तां संमाधायाह—“भर्तृदारिके, सोऽपि ते हृदयस्थितो वरो भर्तृदा-
रिकामपेक्षमाणो न मुहूर्तमप्यन्यैरभिरंस्यते । एतदपि मया लक्षितमे-
व” इति । संतापस्य बलीयस्त्वेन तमेवानुध्यायन्ती “क्ष्म महानुभावो
वाचामात्रेणाप्यकृतप्रैतिपत्तिरैदक्षिणेति मां संभावयिष्यति” इति
रोदितुमपि प्रवृत्ता । तत्रश्चतुरिकया चन्दनपल्लवरसस्तस्या हृदये
चन्दनसुमनःपल्लवं गृहीत्वा निष्पीड्य ददे । कदलीपत्रं चादाय
वीजिता । सोऽपि कदलीमारुत उष्ण इति भणित्वा तया निषिद्धः ।
“सखि, अस्ति कोऽप्यस्य संतापस्योपशमोपायः” इति प्रष्टा चतुरि-
का “अस्ति, स एवात्रागच्छति” इति यावत्तां वक्ति तावन्मुक्तधीर-
भावो मदनेन बाध्यमानो नायकस्तत्रैव प्राप्तः । तत्र गतः सखायं
प्रति—“वयस्य, अद्य खलु स्वप्ने जानामि सैव प्रियतमात्र चन्दनल-
तागृहे चन्द्रमणिशिलायामुपविष्टा प्रणयकुपिता किमपि मामुपालभ-
मानेव मया रुदती दृष्टा । तदिच्छामि स्वप्नानुभूतदयितासमाम-

1. Kindled, blazing.
2. Pierced by the arrows of the God of uneven (five) arrows. (Cupid).
3. Surrounded by, encircled with.
4. Comforting.
5. Reception.
6. Uncourteous.

माहारमस्मान्भ्यवहारयितुम्" इति । ततस्तया वृद्धदासी साकू-
 तमालोकिता । तस्य हस्तात्प्रैस्थमात्रं धान्यमादाय क्वचिर्देलिन्दो-
 द्वेशे सुसिक्तसंमृष्टे दत्तपादशौचमुपावेशयत् । सा कन्या तान्गन्ध-
 शालीन्संक्षुद्य मात्रया विशोष्यातपे मुहुर्मुहुः परिवर्त्य स्थिरसमायां
 जूमौ नालीष्टेन मृदुमृदु घट्टयन्ती तुषैरखडैस्तण्डुलान्पृथक्चकार ।
 जगाद च धात्रीम्—“मातः, एभिस्तुषैरर्थिनो भूषणमृजाक्रियाक्षमैः
 स्वर्णकाराः । तेभ्य इमान्दत्त्वा लब्धाभिः कर्किकणीभिः स्थिरतरा-
 ष्यनत्यार्द्राणि नातिशुष्काणि काष्ठानि मितंपचां स्थालीमुभे शैरावे
 च्चाहर” इति । तथाकृते तथा तांस्तण्डुलाननतिनिम्नोत्तानवि-
 स्तीर्णकुक्षौ कंकुजोलूखले लोहपत्रवेष्टितमुखेन समशरीरेण वि-
 भाव्यमानमध्यतानवेन व्यायतेन गुरुणा स्वादिरेण मुसलेन चतुर-
 ललितक्षेपणोत्क्षेपणायासितेभुजमसकृदङ्गुलीभिरुद्धृत्योद्धृत्यावहत्य
 शूर्पशोधितकर्णिकेशैरुकांस्तण्डुलानसकृदद्भिः प्रक्षाल्य कथितप-
 च्चगुणे जले दत्तचुष्टीपूजा प्राक्षिपत् । प्रश्चथावयवेषु प्रस्फुरत्सु
 तण्डुलेषु मुकुलावस्थामतिवर्तमानेषु संक्षिप्यानलमुपहितमुखपिधा-
 नया स्थाल्यान्मण्डभंगालयत् । दैर्घ्या चावघट्य मात्रया परिवर्त्य

1. To feed, make us eat. 2. Significantly. 3. A measure, equal to a quarter seer. 4. Veranda. 5. Slightly. 6. A pestle. 7. Polish. 8. A coin (a cowrie). 9. Earthen pots. 10. Wooden mortar used for cleaning rice. (उत्तल). 11. A winnowing basket. (सूप). 12. Husk. 13. It is customary to worship the fireplace by throwing a few rice grains over it before the rice are thrown into the vessel used for cooking. 14. Rice and water. 15. To strain. 16. A ladle, spoon. (पन्नी).

समपक्केषु सिक्केषु तां स्थालीमधोमुखीमवातिष्ठिपत् । ईन्धनान्यन्तः-
 साराण्यम्मसा समभ्युह्य प्ररामिताग्नीनि कृष्णाङ्गारीकृत्य तद-
 र्थिम्यः प्राहिणोत्— “ एभिर्लब्धाः काकिणीर्दत्त्वा शौकं घृतं
 दधि तैलमामलकं विश्वाफलं च यथालाममानय ” इति । तथानु-
 स्थिते च तथा द्वित्रानुपदंशानुपपाद्य तदन्नमण्डमार्द्रवालुकोपहित-
 नवशरावगतमिति मृदुना तालवृन्तानिलेन शतिलीकृत्य सलवणसं-
 भारं दत्ताङ्गारधूपवासं च संपाद्य, तदप्यामलकं श्लक्ष्णपिष्टमुत्पल-
 गन्धि कृत्वा धात्रीमुखेन स्नानाय तमचोदयत् । तथा च
 स्नानशुद्धया दत्ततैलामलकः क्रमेण सस्नी । स्नातः सिक्तमृष्टे
 कुण्डिमे फलकमारुह्य पाण्डुहरितस्य त्रिभागशेषलूनस्याङ्गनकदली-
 पेल्लाशस्योपरि शरावद्भयदत्तमार्द्रमभिमृशन्नतिष्ठत् । सा तु तां
 पेर्यामेवाग्रे समुपाहरत् । पत्त्वा चापनीताध्वक्लमः प्रहृष्टः प्रक्षि-
 न्नसकलग्रात्रः स्थितोऽभूत् । ततस्तस्य शाल्योदनस्य दर्वीद्वयं
 दत्त्वा 'सर्पिर्मात्रां सूत्रमुपदंशं चोपजहार । इमं च दध्ना च त्रिजैत-
 कावचूर्णितेन सुरभिशीतलाभ्यां च कौलरोयकौञ्जिकाभ्यां शेष-

1. Boiled rice. 2. Wood, pieces of wood or fuel. 3. Whose out-
 side was burned but inside was sound. 4. Having turned into coals.
5. Vegetables. 6. Something serving to give zest to food, condiments
 (चटणी, कोशिबीर, &c. in short that which comes under the word तौर्दी
 लवणैः).
7. Smoothed and plastered ground. 8. A wooden plank
 (पाट).
9. Leaf. 10. A drinkable, i. e. the kanji of boiled rice (पेज).
11. Putting a little ghee in it. 12. A sauce, condiment. 13. Three
 spices i. e. mace, (जायपत्री), cardamoms (बेलदोडे) and cassia leaf
 (नाहवा).
14. Buttermilk. (ताक). 15. The water of boiled rice (पेज).

मन्नमभोजयत् । सरोष एवांन्धस्यसावतृप्यत् । अयाचत च पानीयम् । अथ नवभृङ्गारसंभृतमगुरुधूपधूपितमभिनवपाटलाकुसुम-वासितमुत्फुल्लोत्पलग्रथितसौरभं वारि नैलीधारात्मना पातयांचभू-व । सोऽपि मुखोपहितशरावेण हिमशिशिरकणकरालितारुणाय-मानाक्षिपक्ष्मा धारारवाभिनन्दितश्रवणः स्पर्शसुखोज्ज्वरोमाञ्चक-र्कशकपोलः परिमलप्रवालोत्पीडफुल्लघ्राणरन्ध्रो माधुर्यप्रकर्षाविजित-रसनेन्द्रियस्तदच्छं पानीयर्माकण्ठं पपौ । शिरःकम्पसंज्ञावारिता च पुनरपरकैरकेणाचमनमदत्त कन्या । दृढया तु तदुच्छिष्टमपोह्य हरितगोमयोर्पलिप्ते कुट्टिमे स्वमेवोत्तरीयकंपटं व्यवधाय क्षणमरोत् । परितुष्टश्च विधिवदुर्पयम्य कन्यां निन्ये । नीत्वैतदनपेक्षः कामपि गणिकार्मवैरोधमकरोत् । तामप्यसौ प्रियसखीमिवोर्पंचरत् । पतिं च दैवतमिव मुक्तैतन्द्रा र्पर्यचरत् । गृहकार्याणि चाहीनमन्वतिष्ठत् । परिजनं च दाक्षिण्यनिधिरात्माधीनमकरोत् । तद्गुणवशीकृतश्च भर्ता सर्वमेव कुटुम्बं तदायत्तमेव कृत्वा तदेकाधीनजीवितशरीर-स्त्रिवर्गं निर्विवेशं ॥

DANDIN—*Das'akumtracharita.* Part. VI.

1. n. Boiled rice (भात). 2. A vase. 3. Pouring a small stream of water by means of a झारी. 4. Excellence, eminence. 5. Given to. 6. Upto the throat, i. e. To one's satisfaction. 7. A water pot. 8. Water for rinsing the mouth. 9. Anointed. 10. Old garment. 11. Having married. 12. Courtesan, harlot. 13. A member of his harem. 14. Honoured. 15. Without idleness. 16. Served. 17. Fully. 18. धर्मार्थकामाः. 19. Enjoyed.

7. A Prospect.

(ततः प्रविशति सौदामिनी ।)

सौदामिनी— एषास्मि सौदामिनी भगवतः श्रीपर्वतादुत्पत्क-
पद्मावतीमुपाश्रिता । मालतीविरहिणः संस्तुतप्रदेशदर्शनासहिष्णोः
संस्तेयायं परित्यज्य सह सुहृद्भ्रगेण बृहद्द्वीणीशैलकान्तरप्रदेशम्-
धितिष्ठतो माधवस्याधुनान्तिकं प्रयामि । भोः । तथाहमुत्पत्ति-
यथा सकल एष गिरिनगरग्रामसरिदरण्यव्यतिकरश्रुषुषा पॅरि-
प्यते । (पश्चाद्विलोक्य ।) साधु साधु ।

पद्मावती विमलवारिविशालसिन्धुर्पारासरित्पॅरिकरच्छलतो विभाति-
उत्तुङ्गसौधसुरमन्दिरगोपुराद्वसंघट्टर्पाटितविमुक्तमिवांन्तरिक्षम् ॥
अपि च ।

सैषा विभाति लवणा ललितोर्मिपङ्क्तिरभ्रगमे जैनपदप्रैमदाय यस्याः-
गोगर्भिणीप्रियनवोर्लपमालभारिसेव्योर्पकैण्ठविपिनावलयो भवन्ति-
(अन्यतोऽवलोक्य ।) अयमसौ भगवत्याः सिन्धोर्दारितरसातलस्त-
प्रपातः ।

यत्रत्य एष तुमूलो ध्वनिरम्बुगर्भगम्भीरनूतनघनस्तैन्नितप्रचण्डः ।
पर्यन्तर्भूधरनिकुञ्जविर्जृम्भमाणो हेरैवकण्ठैरसितप्रतिमानमेति ॥

1. Intimate, acquainted. 2. House. 3. A valley. 4. Group. 5. To scatter. 6. Names of rivers. 7. A girdle. 8. Form. 9. The Sindhû and the Pârâ rivers appeared to have been the pieces of the sky which had fallen down after being torn to pieces by coming in contact with the tall mansions &c. 10. Citizens. 11. Pleasure, joy. 12. A kind of grass. 13. Near. 14. Thundering. 15. Mountains. 16. Echoing. 17. Name of Ganes'a. 18. Sound.

4. The *Raghuvamsa* of Kālidāsa with the commentary (the Sanjivini) of Mallinātha and various readings. Rs. 2.

5. The *Subhāshitarājanabhāṇḍāgāra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.

6. The *Hitopadesa* of Vishṇu'sarman. Ans. 9.

7. The *Ratnāvali* of S'riharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.

8. The *Das'akumāracharita* of Daṇḍin with its Pūrvapīthikā and Uttarapīthikā and an Uttarapīthikā by Padmanābha; also with the commentaries (the Padachandrikā) of Kavindra Sarasvatī and (the Bhṛūshāṇā) of S'ivarāma on the Das'akumāracharita and the Padadīpikā on the Pūrvapīthikā and various readings. Rs. 2.

9. The *Abhijñānas'akuntala* of Kālidāsa with the commentary (the Arthadyotanikā) of Rāghāvabhāṭṭa and explanatory English Notes. Rs. 2.

10. The *Bhagavadgītā* (in very small type). Ans. 5.

11. The *Pancharatnī Gītā* ("). Ans. 7.

12. The *Adhyātmarāmāyana* ("). Re: 1 Ans. 4.

13. The *Saptas'atī* ("). Ans. 5.

14. The *Anubhūtiprakāśa* of Vidyārānyasvāmin. Rs: 2 Ans. 4.

15. The *Rāmachandrikā* (Declensions of nouns). Ans 4.

16. The *S'ivatāndava-Stotra*. Ana. 1.

17. The *Ratnasamucchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.

18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.

19. The *Ashtādhyāyī-Sūtrapāṭha* of Pāṇini. Ans. 5.

20. The *Udāsīnashū-S'totra*. Ans. 5.

21. *Æsop's Fables* (Translated). Part I & 2. Each part. Ans. 6.

22. The *Abhinavakādambari* by Dhundirāja (An abstract of Bāna's Kādambari). Ans. 8.

23. *Manusmṛiti* with the commentary of Kullukabhāṭṭa. Rs. 2. Ans. 8.

24. The *Dharmasindhu* (with Marāṭhī translation). Rs. 6.

25. The *S'ūdrākamalākara* ("). Rs. 4.

26. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re: 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhāṇḍārkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kāvya, Nātakas, Kathās &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhāṇḍārkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. The *Tarkasāgraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dīpikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.

THE SANSKRIT READER.

OPINIONS.

“The new Sanskrit Reader is in my opinion a very meritorious publication, and is calculated, I think, to materially help the large and increasing class of students, learning the Sanskrit language. The various parts of the Reader are put together with great judgment and with due regard to the wants of the various classes of students for whom they are intended. The adaptation of sentences from standard works is also well done and the notes, so far as I have seen them, are judicious. I am afraid there will be considerable difficulty in making the last Part complete in each number, but if that could be done, it would make the publication, I think, even more acceptable than it is at present. I have noticed a few trifling slips but they do not detract from the merits of the publication as a whole and can be easily corrected”.— *K. T. Telang.*

“A good help to the ~~beginners~~ of Sanskrit.”— *G. W. Kurkara-
ray, Registrar of Native Publications (in the Bombay Government
Gazette of 14th May 1884).*

विक्रीस तयार.

छत्रपति संभाजी महाराज.

अथवा.

राजाचें दुष्कर्म राजाला भोंवतें आणि प्रजेलाही भोंवतें.

नागेशराव विनायक बापटकृत.

(किंमत ११ रुपया. पोष्टेज २ आणे.)

हें पुस्तक " निर्णयसागर " छापखान्यांत विकत मिळेल.

Exercise 7.

पुत्राङ्गयं नास्ति । पुत्राभ्यां द्रव्यं लभ्यते । पुत्रेभ्यः सुखमधि-
गच्छति जनः ।

मेघाद्धारि पतति । मेघाभ्यां न गलत्युदकम् । मेघेभ्यः प्रैतिध्व-
निः श्रूयते ।

वृक्षाद्गलति पर्णम् । वृक्षाभ्यां छिद्यन्ते शाखाः । वृक्षेभ्यः फलानि
पतन्ति ।

समुद्रात्फेनं आनीयते । समुद्राभ्यां मैत्स्यानानयसि । समुद्रेभ्यो
नगराणि दूराणि ।

हस्तात्पतन्ति पुस्तकानि । हस्ताभ्यां गलन्ति पुष्पभाजनानि । हस्ते-
भ्यो निवार्यन्ते दंशाः ।

ग्रामादागच्छसि । ग्रामाभ्यां किकरौ गच्छतः । ग्रामेभ्यो निर्ग-
च्छन्ति सारमेयाः ।

प्रज्ञादुपदेशं लभन्ते । प्रज्ञाभ्यामुपदेशं विन्दते । प्रज्ञेभ्यस्तं-
त्त्वज्ञानं प्रीप्यते ।

वेदाद्धर्मः प्रभवति । वेदाभ्यां तत्त्वं ज्ञायते । वेदेभ्य आचाराः
प्रवर्तन्ते ।

अरण्यात्किंकरः प्रतिनिवर्तते । अरण्याभ्यां कोर्लाहलो निर्याति ।
अरण्येभ्यो म^३हिषा निर्गच्छन्ति ।

1. To drop. 2. n. Water. 3. Echo. 4. Foam. 5. Fish. 6. Pot, vessel, basket to hold flowers. 7. Are driven. 8. Flies. 9. Dogs. 10. Knowledge of reality. 11. Pass. Pres. of आप् with प्र, 'to get'. 12. A clamour, noise. 13. Buffalo.

गिरेर्नदा उद्भवन्ति । गिरिभ्यां शकटा आगच्छन्ति । गिरिभ्य
 ईन्धनानि वनेचरा आनयन्ति ।
 नृपतेर्भयं विद्यते । नृपतिभ्यां भोगधेयो नानीयते । नृपतिभ्यः पा-
 रितोषिकान्पण्डिता अधिगच्छन्ति ।
 व्याधेः श्लेशो भवति । व्याधिभ्यां शरीरं क्लेशं जायते । व्याधि-
 भ्य उद्भूताः श्लेशा नश्यन्ति ।
 तृणात्संजायते क्षीरम् । तृणाभ्यां सुखमनुभवतो बलीवर्दी । तृ-
 णेभ्यः शरीराणि पुष्यन्ति ।
 रथादवतसामि । रथाभ्यामवतरतः सारथी । रथेभ्यः पतन्ति
 ध्वजाः ।
 आसनादुत्तिष्ठति । आसनाभ्यां प्रवहति जलम् । आसनेभ्यः पु-
 स्तकान्याहरन्ति छात्राः ।

Synonyms of भृत्य.

भृत्ये दासेरदासेयदासगोप्यकचेटकाः ।

नियोज्यकिकरप्रैष्यभुजिष्यपरिचारकाः ॥

भृत्य, दासेर, दासेय, दास, गोप्यक, चेटक (or चेट) नियोज्य, किकर,
 प्रैष्य, भुजिष्य, परिचारक—सर्वेऽकारान्ताः.

1. Cart. 2. Wood, fuel. 3. Foresters. 4. Tribute, tax. 5.
 Thin, lean, emaciated. 6. Arisen. Past part. of भू with उत्. The
 Past part. termination in Sanskrit is त्. 7. Milk. 8. Bullocks.
 9. Flags. 10. Pupils. 11. The same words with the fem. affixes
 added on are used in the sense of maid-servants.

Exercise 7.

भोः कुमार, गृहाणेममुदञ्चनं कूपं च ब्रज । तत्र मम याता नना-
न्दा च वर्तेते । ताम्यां तं दृत्वा लघ्वायाहि ।

महाभाग, न मां सतीर्मधिलेप्सुमर्हसि । अहं तव न्यायोढा सै-
हधर्मचारिणी ।

केचिच्चौराः कस्यचिद्धनिकस्य गृहे चौर्यं कृत्वा स्तेयलब्धं
धनमादाय निष्क्रामन्तो रक्षिभिर्दृष्टाः । ततः प्राणत्राणपरायणा
निग्रहप्रिया हृतगत्याधावन् । गोरुतान्तरमतिक्रम्य च गृहारामवृ-
क्षान्तर्हिता बभूवुः ।

स तं दृष्टुं गतो प्रतीहारीनिवेदितागमनस्तेन प्रवेशितश्च सञ्जास्थि-
तं तमालोक्य प्रतिहतदृष्टिर्बभूव । तत्तेजसा च वीरितप्रसरोऽभवत् ।

ऊर्णा कार्पासः कौशेयं च वस्त्रनिर्माण उपयुज्यन्ते । तत्रोर्णा
मेर्षादिभ्यो लभ्यते । कार्पासो वृक्षाच्छभ्यते । कौशेयं तु कृमिजम् ।
ऊर्णादीनां तन्तवो वेष्ट्ना कौलिकैर्कृत्यन्ते ।

अहं मातुलेन स्वगृहमाहूतः । तत्र च मे मातामहो मातामही
च मे चिराय दर्शनेनातीव दृष्टौ स्याताम् । मम मातुलानी च मया
नैव दृष्टा । सापि दृष्टा भवेत् ।

1. Blame, reproach, insult. 2. Legally wedded. 3. Wife, companion in the practice of religious rites. 4. He whose advance was checked. 5. Silk. 6. Sheep. 7. Insect. 8. Shuttle. 9. Weavers. 10. Are woven. 11. Grand-father (mother's father). The grand-father on the father's side being called पितामह. 12. Wife of maternal uncle, aunt.

किं रे, कुत्रास्ति म उपहस्तिका । कुत्र सा मया निहिता । अत्रैव निहितोतापणे विस्मृतेति न सम्यग्जाने ।

हा इतश्चेतश्च चरन्त्से गता वयं किमप्युद्यानम् । तद्द्रंसालवृक्षबहुलं दृष्ट्वा सर्वे वयं प्राविशाम । तत्र नूतनप्रकारोऽदृश्यत । सर्वेऽप्याम्रवृक्षाः फलभारैर्नता हस्तलभ्यफलाश्चासन् । उद्यानपालस्यानुज्ञया रसवन्ति कानिचित्फलान्युत्तार्यास्वादासहि । का तेषां भौधुरी । वैष्णवीयिमान्नीतानां फलानां नैतादृश्याधुरी पेर्युषितत्वात् ।

चैत्रे मासि गृहे गृहे गौर्या उत्सवः क्रियते । सुवासिन्यश्च प्रतिगृहं सविशेषप्रसाधितदेहा उत्सवं प्रत्यक्षीकर्तुं व्रजन्ति । गृहस्वामिन्या हरिद्राकुङ्कुमगन्धमाल्यैश्च सत्क्रियन्ते ।

स युवा तां कुमारीं दृष्ट्वा स्निग्धदृष्टिस्तां प्रपच्छ ।

ज्येष्ठस्य पौर्णमास्यां तिथी पतिवत्यः स्त्रियो वटं पूजयन्त्युपवसन्ति च । अस्मिस्तित्थौ पुरा सत्यवतो भार्यया सावित्र्या यमधर्मेण नीयमानः सत्यवान्मोचितः । ततश्चेदं व्रतं भूतले संप्रवृत्तम् । सर्वाश्च भर्तृमत्यः स्त्रिय इदं व्रतमाचरन्ति । अस्य व्रतस्याचरणेन भर्तृदीर्घायुस्त्वं संभवतीति मन्यन्ते ।

Alliterations, puns &c.

वैयोवृद्धास्तेपोवृद्धा ये च वृद्धा वैहुंश्रुताः ।

सर्वे ते धनवृद्धस्य द्वारि तिष्ठन्ति किकराः ॥

1. Mango. 2. Sweetness. 3. Market, Bazar. 4. Staleness.
5. Women whose husbands are living. 6. Observe a fast. 7. Long-life. 8. Old in years. 9. Old in penance, religious austerity. 10. Old in learning. 11. Loc. Sing. of द्वार fem.

Exercise 7.

एकदा दानवेन्द्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका ।
 सखीसहस्रसंयुक्ता गुरुपुत्र्या च भूमिनी ॥
 देवयान्या पुरोद्याने पुष्पितद्रुमसंकुले ।
 व्यचरत्कलगीतालिनलिनीपुलिनेऽबला ॥
 ता जलाशयमासाद्य कन्याः कमललोचनाः ।
 तीरे न्यस्य देकूलानि विजहूः सिद्धतीर्मिथः ॥
 वीक्ष्य ब्रजन्तं गिरिशं सह देव्या वृषस्थितम् ।
 सरसोत्तीर्य वासांसि पर्यधुर्व्रीडिताः स्त्रियः ॥
 शर्मिष्ठाजानती वासो गुरुपुत्र्याः सैमव्ययत् ।
 स्वीयं मत्वा प्रकुपिता देवयानीदमब्रवीत् ॥
 अहो निरीक्ष्यतां ह्यस्या दास्याः कर्म ह्यसांप्रतम् ।
 अस्मद्धार्यं धृतवृती शुनीव हविरैध्वरे ॥
 एवं शपन्ती शर्मिष्ठा गुरुपुत्रीमभाषत ।
 रूषा श्वसन्त्युरगीव धर्षिता दैष्टरदच्छदा ॥
 आत्मवृत्तमविज्ञाय कथसे बहु भिक्षुकि ।
 किं न प्रतीक्षसेऽस्माकं गृहान्बलिभुजो यथा ॥
 एवंविधैः सुंपरुषैः क्षिप्त्वाचार्यसुतां सतीम् ।

1. A woman of an irascible temper. 2. Clothes, garments.
 3. Wore, dressed herself in. 4. Improper, indecorous. 5. A
 sacrifice. 6. Instr. Sing. of रूष्. fem. Resentment. 7. दृष्ट-bitten
 biting; रदच्छद-the lid or covering of the teeth i. e. the lip. The
 whole means biting her lips. 8. Crows. 9. The सु is used here and
 in many other places to show intensity. Very harsh. 10. Throwing.
 It is used however here in the sense of 'abusing, scorning' &c.

शर्मिष्ठा प्राक्षिपत्कूपे वास आदाय मंन्युना ॥
 तस्यां गतायां स्वगृहं ययातिर्मृगयां चरन् ।
 प्राप्तो र्येदृच्छया कूपे जलार्थी तां ददर्श ह ॥
 दत्त्वा स्वमैत्तरं वासस्तस्यै राजा विवैससे ।
 गृहीत्वा पाणिना पाणिमुज्जहार दयापरः ॥
 तं वीरमाहोशनसी प्रेमनिर्भरया गिरा ।
 राजंस्त्वया गृहीतो मे पाणिः परपुरंजय ॥
 हस्तग्राहोऽपरो मा भूद्गृहीतायास्त्वया हि मे ।
 एष ईशकृतो वीर संबन्धो नौ न पौरुषः ॥
 ययातिरनभिप्रेतं दैवोपहृतमात्मनः ।
 मनस्तु तद्रतं बुद्ध्वा प्रतिजग्राह तद्वचः ॥

Alliterations, puns &c.

ईन्दीवरेण नयनं मुखमम्बुजेन कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन ।

अङ्गानि चम्पकदलैः स विधाय वेद्याः कान्ते कथं घटितवानुपलेन चेतः ॥

1. Anger, exasperation, passion. 2. By accident. 3. Upper garment. 4. Adj. qualifying तस्यै. Without cloth, dress, undressed, naked. 5. The daughter of उज्जानस, 'S'ukra'. 6. Match, connection. 7. Made and formed by man. 8. Acceded to &c. 9. A lover bewails the hard-heartedness of his mistress. He attributes the hardness of the heart to the material taken for its formation. He says that the heart is made of stone and he wonders why the creator in creating that lovely form formed the eyes out of lotuses, face out of the same, the teeth out of Kunda flowers &c. and made use of a stone in forming the heart. To form the other limbs and parts of the body he selected the most tender, delicate and soft things in the world and failed to select the same or a similar material for the formation of the heart.

संविधानम्— Preparation.

दिश with प्रति & आ— To refuse.

” अप— To pretend.

” सम्— To send word, message.

” आ— To command.

” उप— To teach.

स्वागतम्— Welcome.

भावारकः— An upper garment.

जुगुप्सा— Scorn, an object of scorn.

नियद्वाद्ग्रहौ—नियद्ग्रह, Punishment ; अद्ग्रह, Reward. Favour and disfavour.

अधिकरणम्— A magistrate's, judge's court.

दीपिका— A torch.

हालिकः— A tavern keeper.

हृ with सम्— To withdraw. As

‘ न हि संहरते न्योत्त्रां चन्द्रक्षण्डालवेश्मनः’

” — To abridge. As

‘ पूर्वशास्त्राणि संदृत्य’

” — To collect, bring together. As

‘ वेणीसंहरणम्’

औद्धत्य— Insolence, boast.

श्वित्रम्— Leprosy. (कोढ).

यथायथम्— According to the circumstances of a (particular) case.

सेर्ष्य— Jealous.

उत्पुलक— With the hair standing on end (as a sign of joy).

श्रोत्रपरंपरा— Succession of ears, from ear to ear. As

‘ श्रोत्रपरंपरया श्रुतम्’

चडाडुशय— One resenting and trying to take vengeance.

अर्थ with प्र— To ask in marriage as a girl. As

‘ मत्प्रार्थ्यमानाप्यनेन स्वदुहिता वत्सराजस्य दत्ता’— *Priyadars'ikā V.*

कथञ्चित्-यथाकथञ्चित्-कथमपि— With great difficulty.

निपुणम्— Carefully. As

‘निपुणं च विचितमेतन्मया स्थानम्’

निगड-ल— Shackles, fetters, chains.

विस्तरतः— In detail.

संक्षेपतः-समासतः— In short.

लङ् with उत्— To traverse as a road. As

‘महान्तमप्यध्वानं दिवसत्रयेणोद्भङ्ग्य’— *Priyadars'ikā. V.*

अतर्कित— Unexpected, unexpectedly.

वरयोग्या— Of a marriageable age.

उन्मिद्र— Open. (Said of a flower, lotus.)

वारुणी— wine, liquor, spirits.

शाहल— Sward, green.

इन्द्रगोपक— A chameleon. (सरङ्ग)

काश्च with प्र— (10th conj.) To reveal, disclose.

कृ with लघु— To deprecate, derogate, think light of.

„ पुरस्— To give precedence, preference. पुरस्कार. Precedence, preference. As

‘सोऽस्मिन्कर्मणि पुरस्कारमर्हति or पुरस्कर्तुं युज्यते’

„ आकुली— To trouble, harass.

गाति— Remedy, procedure. As

‘का गतिः’

अवाहित— Attentive. From धा with अव. As

‘संगीतशालाम्यन्तरेऽवधानं देहि’— *S'ākuntala V.*

भू with व्यक्ती— To appear, become manifest.

„ परि— To assail, attack. As

‘एते दुष्टमधुकराः परिभविष्यन्ति’

„ कलुषी— (Said of the mind.) To become troubled, confused, to entertain suspicions &c.

आभिजात्यम्, अभिजनः— High, noble birth.

मेऽस्मिन्नेव प्रदेशे दिवसमतिवाहयितुम्” इति । ततश्च चन्द्रमणि-
शिलायामुपविश्य गिरितटात्सुहृदाद्भूतपञ्चजातीयवर्णकान्गृहीत्वा
शिलायां प्रियतमामालिलेख । नायकस्य भ्रावपरीक्षणाय सह
चेत्या मलयवती निभृता तत्रैवातिष्ठत् ।

ततो युवराजमित्रावसुः “वत्स, कुमारजीमूतवाहनोऽस्माभिरिहा-
सन्नतरः परीक्षितः कृतो योग्यो वरः । तदस्मै वत्सा मलयवती प्रैति-
पाद्यताम्” इति मित्राज्ञप्तस्तमेवान्विष्यंश्चन्दनलतागृहमागत्य जीमूत-
वाहनं प्रणनाम । परस्परकुशलप्रश्नानन्तरं तातादेशेनागतमात्मानं
निवेदयामास मित्रावसुः । ततो जीमूतवाहनेनैानुयुक्तो मित्रावसुर्भू-
योऽपि तातसंदेशं न्यवेदयत्— “अस्ति मे दुहिता मलयवती
नाम जीवितमिवास्य सर्वस्यापि सिद्धराजान्वयस्य । सा मया तुभ्यं
प्रदत्तेति । तदियं प्रतिगृह्यताम्” इति । श्रुत्वैतं संदेशं संकट इव
पतितो नायको मित्रावसुमाह— “मित्रावसो, क इव नेच्छति भव-
द्भिः सह श्लाघ्यमीदृशं संबन्धम् । किंतु न शक्यते चित्तमन्यतः प्र-
वर्तयितुम् । अतो नाहमेनां प्रतिग्रहीतुमुत्सहे” इति । एतच्छ्रवणस-
मकालमेव निभृतं शृण्वती मलयवती “स न मय्यनुरक्तोऽन्यसंक्रान्त-
हृदयः” इति शङ्किता मूर्च्छामवाप । ततो नायकसखो मित्रावसुमाह—
“भोः, पराधीन एषः । किमेते नैानुनीतेन । गुरुजनमस्य गत्वाभ्यर्थय”
इति । मित्रावसुरापि “साधूक्तमनेन । नायं गुरुवचनमतिक्रामति”

1. A paint. 2. Mind. 3. Should be given. 4. Asked, in-
quired. 5. Pressing, wining, persuading.

इति गत्वास्य पित्रोर्मलयवतीं प्रतिपादयामीति निश्चित्य निष्क्रान्तः । नायिका हृदयेप्सितो वरो नैव लभ्य इति निष्प्रयोजनं जीवितं हातुकामाशोकपादपेऽतिमुक्तलतापारोनात्मानमुद्बुध्य व्यापादयिष्यामीति संप्रेषार्य “मित्रावसुदूरं गतो न वेति दृष्ट्वागच्छ” इति चेटीमगमयत् । अपसृतायां तस्यां दिशो विलोक्य पौशं पाणौ गृहीत्वा “ भगवति गौरि, यदि त्वयेह जन्मनि मे न कृतः प्रसादस्तदन्यस्मिन्नपि जन्मान्तरे यथा नेदृशी दुःखभागिनी भवामि तथा कुरु ” इति भगवतीमामन्त्र्य कण्ठे पाशमार्पयत् । चेटी तु किं सा प्रतिपद्यत इति तत्रैव स्थिता ससंभ्रमम् “परित्रायध्वं परित्रायध्वम्” इत्याचक्रन्द । नायकः ससंभ्रममुपेत्य स्वमनोरथभूमिं तथा साहसव्यापृतां दृष्ट्वा पाणौ गृहीत्वा लतापाशमाक्षिपत् । नायकमित्रेण मरणव्यवसायकारणं पृष्ट्वा नायिकासखी “नायक एव तत्” इति कथयामास । ततश्चन्दनलतागृहं प्रविश्य शिलाले या हृदयवल्गुभा पूर्वं नायकेनालिखिता सान्यैवेति सेर्ष्याया आत्मसादृश्यदर्शनेन यदा प्रत्ययो जातस्तदा चित्रगतमात्मानं दर्शयता तेन दुर्जनीकृतास्मीति तस्या अभात् । अत्रान्तरे “भर्तृर्जीमूतवाहनस्य गुरुभिस्त्वं प्रतीष्टा” इति कथयित्वा चेत्साह—“भर्तृदारिके, आज्ञप्तं हि युवराजमित्रावसुना यथाद्यैव मलयवत्या विवाहोत्सवस्य मङ्गलं संवृत्तं भविष्यति । तल्लघु तां गृहीत्वागच्छ” इति । तच्छ्रुत्वा सानुरागं नायकं पश्यन्ती सपरिवारा निश्चक्राम मलयवती । नायकोऽपि स्नानवेलां

1. Desirous of leaving. 2. Determining upon. 3. Noose. 4. Engaged in rash act.

ज्ञात्वा तातवन्दनाय स्नानभूमिमगच्छत् । ततः प्रथमप्रदोषे मलय-
वत्या विवाहमङ्गलं संवृत्तम् । विवाहमङ्गलानन्तरं मलयवतीमात्रा-
ज्ञया जामात्रर्थे सविशेषसज्जीकृततमालवीथिकं कुसुमाकरोद्यानं
विभ्रवतः परिवारेण विवाहवेषालंकृतो नायको जगाम । तत्रोद्यानस्य
रमणीयतां पश्यन्कार्यमिषेण गतेषु परिजनेषु नायिकया सहैकान्ते
यावत्तिष्ठति तावन्मित्रावसुस्तं द्रष्टुमागतः । प्रवेशकाले संरब्धं मि-
त्रावसुं दृष्ट्वा पृष्टः सः “भवदीयं राज्यं मतङ्गहतकेन सैमाक्रान्तम्”
इत्यप्रियं निवेदयामास । सोऽपि तन्न गणयामास ।

कालेन युवराजमित्रावसुना सह समुद्रवेलां द्रष्टुं गतेन जीमूत-
वाहनेन मलयाचलसानुतुल्यान्नागास्थिसंघातान्दृष्ट्वा मित्रावसुः
पृष्टः— “किंनिमित्तमिमे संघातमृत्यवः” इति । मित्रावसुस्तं
प्रत्यब्रवीत्— “कुमार, नैवामी संघातमृत्यवः । श्रूयतां यथैतत् । पुरा
किल स्वपक्षपवनापास्तसमस्तसागरजलस्तैरसा रसातलादुद्धृत्योद्धृत्य
भुजङ्गाननुदिनं समाहारयति स्म वैर्नतेयः । ततः सकलनागलोकवि-
नाशशक्तिना नागराजेन वांसुकिना गुरुमानमिहितः— “गुरुत्मन्,
त्वर्देभिपातसंत्रासात्सहस्रराः खवन्ति भुजङ्गमाङ्गनानां गर्भाः । शि-
शवश्च पञ्चत्वमुपयान्ति । एवं संततिविच्छेदादस्माकं भवतश्च

-
1. Excellent, having something विशेष in it. 2. Rich, wealthy.
3. Retinue, dependants. 4. Incensed, angry. 5. Seized. 6.
Shore. 7. Speedily. 8. From the bottom of the earth i. e. from
Pâtāla, the abode of snakes. 9. The son of Vinatā i. e. Garuda.
10. The king of serpents. 11. The bird (Garuda). 12. Flying
downwards, descent. 13. Go to the state of five i. e. die.

स्वार्थहानिः । तद्यदर्थमभिपतति पातालं भवांस्तदेकैकमनुदिनमहं समुद्रतटस्थितस्य ते प्रेषयामि” इति । प्रंतिपन्नं तत्सर्वं पक्षिराजेन । नागराजेन पन्नगा एवं रक्षिताः” इति । तत्र स्थितयोस्तयोः प्रतीहार आगत्य मित्रावसुम्—“कुमार, तातस्त्वामाह्वयति” इत्यकथयत्कर्णे । मित्रावसुः “कुमारेणापि बहुप्रत्यवायेऽस्मिन्प्रदेशे कुतूहलिना न चिरं स्थातव्यम्” इति कुमारमभ्यर्थ्य तद्विसृष्टो गृहं जगाम ।

अथ गिरिशिखरादवतीर्थं समुद्रतटमवलोकयितुं यावत्स समारभते तावत् “हा पुत्र शङ्खचूड, कथं व्यापाद्यमानः किल मयाद्य त्वं प्रेक्षितव्यः” इति योषित इवार्तिप्रलापं समाकर्ण्य तदनुसारेण गत्वा “केयम् । कुतो वास्याः प्रतिभयमिति स्फुटीकरोमि” इति निरचिनोत् । तावता वृद्धयानुगम्यमानः कश्चित्पुरुषः कोऽपि किंकरो गोपायितवस्त्रयुगश्च दृशोर्विषयीभूतः । ततो वृद्धायास्तारोदनाद्विह्वलतया च तस्य पुरुषस्य तत्समाश्वासनेन च जीमूतवाहनः “सा वृद्धा तस्य पुरुषस्य माता तदर्थं साक्रन्दति” इति जज्ञौ । परंतु समन्तादवलोक्यापि न किञ्चिद्भयकारणमिति यदापश्यत्तदोपमृत्य एच्छामीति तस्य मनस्यायातम् । ततः प्रसक्तादेवालापात्तद्व्यक्तीभविष्यतीति विटपान्तरित एवाशृणोत् । स किंकरः कृताञ्जलिः संस्तं पुरुषमुद्दिश्याह—“कुमार शङ्खचूड, एष स्वामिन आदेश इति कृत्वेदं निष्ठुरं मन्व्यते । नागलोकस्वामी वासुकिस्त्वामाज्ञापयति, एतद्रक्तांशुकयुगुलं परिधायारोह वध्यशिलाम् । येन

1. Assented to, accepted. 2. Afflicted speech. 3. To make manifest. 4. Became the object of sight, was seen. 5. Loudly.

एताश्च चन्दनांश्वकर्णकेसरपाटलाप्रायतरुगहनाः परिणतमौलू-
रसुरभयोऽरण्यागिरिभूमयः स्मारयन्ति खलु तैरुणकैदम्बजम्बूवना-
वैनद्धान्धकारगुरुनिकुञ्जगम्भीरगङ्गारोह्यारगोदावरीर्मुखरितस्निग्धवि-
शालमेखलाभुवो दक्षिणारण्यभूधरान् । अयं च मधुमतीसिन्धुसं-
भेदपावो भगवान्भवानीपतिरुपैरुषेर्यप्रतिष्ठः सुवर्णबिन्दुरित्या-
ख्यायते । (प्रणम्य ।)

जय देव भुवनर्भोवन जय प्रगवन्निखिलनिर्गमानिधे ।

जय रुचिरचन्द्रशेखर जय मदनान्तक जयादिगुरो ॥

(गमनमभिनीय ।)

अयमभिनवमेघश्यामलोत्तुङ्गसानु-

मदंभुखरमयूरीर्मुक्तसंसक्तकेकः ।

शकुनिरोबलनीडेनोकहस्निग्धवर्भा

वितैरिति बृहदेश्मा पर्वतः प्रीतिमक्ष्णोः ॥

अपि च ।

दधति कुँहरभाजामत्र भङ्ककयूना-

मैर्नुरसितगुरूणि स्त्यानमर्म्बूकृतानि ।

-
1. A tree. 2. Ripe. 3. A fruit (विल्व). 4. A tree. 5. Tied, fastened. 6. Caves. 7. Echo. 8. Resounding. 9. The edge of a mountain. 10. Rivers so called. 11. Confluence. 12. That which gives sanctity. 13. Not effected by any man or mortal. 14. Establishment. 15. Producer, creator. 16. Vedas. 17. Delight. 18. Given out, uttered. 19. Attached to, intent on. 20. Variegated. 21. Trees on which there were nests of birds. 22. Body, form, surface. 23. Gives. 24. Stones, rocks. 25. Caves. 26. Echo. 27. Bigness. स्त्यानं दधति—Swell. 28. Foaming and making noise.

शिशिरकटुकैषायः स्त्यायते सैच्छकीना-

मिर्द्धलितविकीर्णग्रन्थिर्न्यन्दगन्धः ॥

(ऊर्ध्वमवलोक्य ।) कथं मध्याह्नः । तथा ह्यत्र संप्रति

काँश्मर्याः कृतमालमुद्रतदलं कोर्धष्टिकष्टीकेते

तीरींश्मन्तकशिम्बिचुम्बिनमुखा धावन्त्यपः पूर्णिकाः ।

दीप्त्युहैस्तिनिर्ऱस्य कोर्दरेवति स्कन्धे निलीय स्थितं

वीरुंन्नीडकपोतकूजितमनुक्रन्दन्त्यधः कुक्कुटाः ॥

तद्भवतु । माधवमकरन्दावन्विष्य यथाप्रस्तुतं साधयामि । (इति
निष्क्रान्ता ।)

BHAVABHŪTI—*Mālatīmādhava*. Act IX.

8. Love-smitten Damayanti.

अथ नलस्य गुणं गुणमैत्मभूः सुरभि तस्य यशः कुसुमं धेनुः ।

श्रुतिपथोपगतं सुमनस्तया तैमिषुमाशु विधाय जिगाय ताम् ॥

1. Astringent. 2. Spreads, is scattered, increases. 3. A tree (सालई).
4. Elephant. 5. Torn, cut. 6. Motionless. 7. A tree (शिवणी). 8. A
bird (कौडा). 9. Goes. 10. A tree. 11. Pod, branch. 12. A bird. 13.
A bird (जलकाक). 14. A tree (तिवस). 15. Hollow (of a tree). 16.
Trunk. स्कन्ध is well defined by Amarasinha: 'अस्त्री प्रकाण्डः स्कन्धः
स्यान्मूलाच्छाखावधिस्तरोः'. That part of a tree which is between the
root and the part whence branches ramify. 17. Creeper. 18. Quali-
fication. 19. Bow-string. 20. God of Love. 21. The words गुणं, धनुः,
शुं stand in the place of objects of विधाय. 22. That has reached (her)
ears, heard; also drawn to the ear. 23. There is a double-entendre
intended on this word. Good mind, and flower. 24. Him. (Nala).

यदंतनुज्वरभाक्तनुते स्म सा प्रियेकथासैरसीरसमज्जनम् ।
 सपदि तस्य चिरान्तरतापिनी पौरिणातिर्विधमा समपद्यत ॥
 ध्रुवमधीतवतीर्यमधीरतां दयितदूतपतद्गतिवेगतः ।

स्थितिविरोधकरीं ईचणुकोदरी तद्दुदितः स हि यो यदनन्तरः ॥
 अतितमां संमपादि जंडारायं स्मितलवस्मरणेऽपि तदाननम् ।
 अजनि पंङ्कुरैर्पाङ्गनिजाङ्गनभ्रमिकणेऽपि तदीक्षेणस्रजनः ॥

1. Strong, intense fever; also fever brought on by Love. 2. Talk and conversation about her lover. 3. Lake, tank. 4. Heating, troubling the mind. 5. Consequence, परिणामः. 6. Serious, dangerous. 7. 'अधीतवती + ह्यम्'. 8. Disinclination to remain in one place, unsteadiness. 9. From the velocity of the bird, the messenger of her dear lover (the swan). 10. That disturbed, threw into confusion. The word स्थिति is used in the sense of remaining in one place, and sense of modesty. 11. Whose belly, abdomen or rather waist is as slender as a द्रुणुक. This refers to the theory of certain philosophers who held that the world is made up of particles, atoms called अणु or अणुक. Two such forming what they called द्रुणुक. Three such forming त्र्यणुक and so on. द्रुणुक therefore is the smallest cluster of atoms possible. 12. This is a न्याय. That thing may be said to have been formed out of that immediately after which a particular thing came to pass or into existence. Here upto the time she had not seen and talked to the swan, she was अधीर; she became अधीर or learned, as it were, अधीरता from the swan, because immediately after it left her she became अधीर. 13. To the highest degree. 14. Bacame. 15. Silly. 16. Her face became too silly to remember even a smile, she forgot her smiles, smile left her face. 17. Lame, unable. 18. In the slight motion through along the courtyard of the corners. 19. The eye compared to a bird called स्रजन. The eye was motionless.

किंमु तदन्तरुषौ शिषेजौ दिवः स्मरनलौ विरातः स्म विगाहितुम् ।
 तर्दभिकेन चिकित्सितुमाशु तां मखभुजामैषिपेन निथोजितौ ॥
 कुंसुमचापजतापसंमाकुलं कमलकोमलमैक्ष्यत तन्मुखम् ।
 अहरहर्वहदभ्यधिकाधिकां रविरुचिग्लपितस्य विधोर्विधौम् ॥
 तैरुणतातरणिद्युतिनिर्मितद्रुडिम तत्कुचकुम्भयुगं तथा ।
 अंनलसंगतितापमुपैतु नो कुंसुमचापकुलालविलासजम् ॥
 अधृत यद्विर्होष्मणि मज्जितं मनसिजेन तदूरुयुगं तदा ।
 स्पृशति तत्कंदनं कदलीतरुयदि मरुज्वलदूषरदूषितः ॥
 स्मरशराहतिनिर्मितसंज्वरं करयुगं हसति स्म दैमस्वसुः ।
 अनपिधानपतत्तेपनातपं तैपनिपीतसरःसरसीरुहम् ॥

1. Was it that? 2. The physicians of heaven. 3. To mark the symptoms and pronounce and give their opinions as to the nature of derangement, illness. 4. Enamoured of. 5. To cure. 6. The partakers, sharers of the (offerings at a) sacrifice, gods. 7. King. 8. Sent, appointed. 9. One having a flowery bow (Kâma), cupid, god of love. 10. Troubled, under the influence, effect of. 11. Day by day. 12. Condition, likeness. 13. Her youth is compared to the तरुणद्युति, 'sunshine'. Hardness is said to have been formed owing to heat. 14. Fire. 15. The God of love is compared to a potter. The second line refers to the practise of potters to shape pipkins out of clay and then burn them to give them hardness. 16. Heat, fever brought on by separation, love, non-attachment of the object of love. 17. Fight, quarrel, likeness. 18. Sandy country, region. 19. Unarable land. 20. Sister of Dama (Damayanti's brother) i. e. Damayanti. 21. Covering. 22. The sun. The whole is a Bahuvrîhi. 23. The summer.

4. The *Raghuvams'a* of Kâlidâsa with the commentary (the Sanjivini) of Mallinâtha and various readings. Rs. 2.
5. The *Subhâshitaratnabhândâgâra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.
6. The *Hitopales'a* of Vishṇus'arman. Ans. 9.
7. The *Ratnâvalî* of S'rîharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.
8. The *Das'akumâracharita* of Dandin with its Pûrvapîthikâ and Uttarpîthikâ and an Uttarpîthikâ by Padmanâbha ; also with the commentaries (the Padachandrikâ) of Kavindra Sarasvatî and (the Bhûshanâ) of S'ivarâma on the Das'akumâracharita and the Padadîpikâ on the Pûrvapîthikâ and various readings. Rs. 2.
9. The *Abhijnânas'ûkuntala* of Kâlidâsa with the commentary (the Arthadyotanikâ) of Râghavabhata and explanatory English Notes. Rs. 2.
10. The *Bhagavadgîtâ* (in very small type). Ans. 5.
11. The *Pancharatnê Gîtâ* ("). Ans. 7.
12. The *Adhyâtmarâmâyana* ("). Re. 1 Ans. 4.
13. The *Saptas'atî* ("). Ans. 5.
14. The *Anubhûtîprakâs'a* of Vidyâranyasvâmin. Rs. 2 Ans. 4.
15. The *Râmachandrikâ* (Declensions of nouns). Ans. 4.
16. The *S'ivatândava-Stotra*. Ana. 1.
17. The *Ratnasamuchchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.
18. The *Pras'nottara-Payonidhî*. Ans. 4.
19. The *Ashtâdhyâyî-Sûtrapâtha* of Pâṇini. Ans. 5.
20. The *Udâsînasâdhu-Stotra*. Ans. 5.
21. *Æsop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.
22. The *Abhinavakâdambarî* by Dhunḍirâja (An abstract of Bâna's Kâdambarî). Ans. 8.
23. The *Manusmṛiti* with the commentary of Kullukabhata. Rs. 2. Ans. 8.
24. The *Dharmasindhu* (with Marâthî translation). Rs. 6.
25. The *S'ûdrakamalâkara* ("). Rs. 4.
26. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

OBJECT.

The Study of Sanskrit has been greatly facilitated by the introduction of the two books of Prof. R. G. Bhāṇḍārkar. But the main object in preparing those excellent books was, we think, to simplify the intricacies of grammar and present the subject in an easily intelligible form. They, therefore, contain rather too much of Grammar and too little of Reading. Sanskrit forms an important part of the studies taught at the High Schools and Colleges and the majority of students who present themselves at the University Examinations select Sanskrit as their Second Language. But though Sanskrit has been so largely studied, it is not uncommon to find that students who are very clever at making by heart a string of grammatical forms, however recondite and difficult, are hardly able to construe a simple sentence and speak in a way in which ordinary people spoke Sanskrit when it was a living language. In fact they have no command over the language. The reason is not far to seek. The standard works—the Kāvya and the Nātakas—are high for beginners and cannot be much utilized without the help of a teacher—a procedure not within the reach of many students. This attempt has, therefore, been made to meet the desiderata of a good Reading Book which the students can read and understand by themselves.

RATES OF SUBSCRIPTION.

	Rs.	Ans.
Per Annum (in advance)...	...	0—12.
" " (in arrears)....	...	1— 0.
Single Copy.	0— 2.
Postage for Mofussilites.	0— 6.

Intending subscribers should send their names and subscriptions to the Proprietor of the Nirṇaya-sāgara Press, Bombay.

THE
SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

Vol. I.

August 1884.

No. 8.

CONTENTS.

Part I. EXERCISES.	PAGE.
Section 1. Exercise 8.	15
" 2. " 8.	15
" 3. " 8.	15
Part II. CHOICE EXPRESSIONS, IDIOMS &c....	15
Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS.	
3. S'riharsha's Nâgânanda.	29
Part IV. ELEGANT EXTRACTS.	
8. Love-smitten Damayanti.	29

BOMBAY :

PRINTED AND PUBLISHED BY THE PROPRIETOR
OF THE "NIRNAYA-SÂGARA" PRESS.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhândârkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kâvyas, Nâtakas, Kathâs &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhândârkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. The *Tarkasangraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dipikâ*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadûta* of Kâlidâsa with the commentary (the *Sanjivintî*) of Mallinâtha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumârasambhava* of Kâlidâsa with the commentary (the *Sanjivintî*, 1-8 Sargas) of Mallinâtha and various readings. Re. 1 Ans. 8.

Exercise 8.

अश्वस्यालंकारो विस्मर्यते । अश्वयोः खलीने क वर्तेते । अश्वानां
हेषा श्रूयते ।

ईश्वरस्याज्ञानुरुध्यते । ईश्वरयोरिच्छा । ईश्वराणां तृणेन कार्यं
भवति ।

नरस्यानुरागो दृढ इति ज्ञायते । नरयोर्द्वेषः प्रत्यक्षः । नराणां
संमर्दस्तत्र दृश्यते ।

नृपस्य पुरुषः किमागच्छति । नृपयोः किंकरौ धावतः । नृपाणां
गजा व्रजन्ति ।

पुत्रस्य पुस्तकम् । पुत्रयोश्चरितं गर्ह्यम् । पुत्राणां दुश्चरितं
स्मर्यते ।

बालस्याभरणमत्र विस्मृतम् । बालयोः क्रीडनेके तत्र स्तः । बा-
लानां बोधो न भवति ।

बुधस्य वचनं ग्रीह्यम् । बुधयोरुपदेशोऽनुसर्तव्यः । बुधानां वि-
नयोऽनुकरणीयः ।

1. स्मृ with वि, 'to forget'. Pass. pres. Roots ending in क preceded by a conjunct consonant take *guna* before य. 2. Bit, bridle, reins. 3. Neighing. 4. Used in the sense of 'great, rich'. 5. Have to do with a straw, require even a straw &c. 6. Love, attachment. 7. Strong. 8. Hatred, Abhorrence, aversion. 9. Visible, manifest. 10. A crowd. 11. A servant. 12. 1st Conj. To go. 13. Wicked deeds. 14. A toy, plaything. 15. Understanding. 16. That which should be taken, listened to, attended. 17. Should be followed. 18. Should be imitated.

वृक्षस्य फलं नाग्लम् वृक्षयोः कुसुमानि सुरभीणि । वृक्षाणां
विटैपाशिर्छेद्यन्ते ।

कपेर्लाङ्गलं न स्थूलम् । कप्योः पुच्छे ह्रस्वे । कपीनामवयवा
नरस्यावयवैः समाः ।

गिरेः शिखरमाकाशं स्पृशति । गिर्योर्वने निबिडे । गिरीणां कं-
न्दराणि रंभ्याणि ।

नृपतेराज्ञा अनुरुध्यन्ते सचिवैः । नृपत्योर्बलिर्दीयते सामन्तैः ।

नृपतीनामसयः प्रकाशन्ते ।

यतेर्दण्ड उदके पतितः । यत्योः कंभण्डलू जलेन पूरितौ । यतीनां
चित्तस्य स्वास्थ्यमवश्यम् ।

व्याधेः स्वरूपं न त्वेत्वतो ज्ञायते । व्याध्योः प्रतीकारः किं न
विधीयते । व्याधीनां प्रथमं ज्ञानं न जायते ।

Synonyms of गज.

दन्ती दन्तावलो हस्ती द्विरदोऽनेकपो द्विपः ।

मतंगजो गजो नागः कुञ्जरो वारणः करी ॥

इभः स्तम्बेरमः पद्मी ॥

दन्तावल, द्विरद, अनेकप, द्विप, मतंगज, गज, नाग, कुञ्जर, वारण, इभ,
स्तम्बेरम—अकारान्ताः; दन्तिन्, हस्तिन्, करिन्, पद्मिन्—इन्नताः.

1. न+अम्लम्. Sour. 2. Fragrant. 3. Branches. 4. Pass. छिद्, 'to cut, lop'. 5. Thick. 6. Tail. 7. Short. 8. Limbs. 9. Like, similar. 10. Thick, dense. 11. Cavern. 12. Pleasant, Charming. 13. Tribute, tax. 14. Feudatory princes. 15. Gourd to contain water. 16. Filled. 17. Indispensable. 18. Nature. 19. Really, accurately. 20. Cure, remedy. 21. Pass. धा with वि. 'To make, undertake'. 22. At first. Ind.

Exercise 8.

दुर्जना धृटीयन्त्रस्य किं केनिष्ठाः किमु ज्येष्ठा न जाने । जीर्वन-
ग्रहणे नम्रा भूत्वा गृहीत्वा पुनरुत्थिता भवन्ति ।

विषयग्रहणे कोशबलमपेक्ष्यते सर्वस्य ।

मम गृहान्कमिति त्वं नायासि ।

“कुसङ्गः परिहर्तव्यः” इति मे गुरुभिरादिष्टम् । त्वं च
दुश्चरित इति लोकप्रसिद्धम् । तत्कथं तव गृहमागत्य गुरुष्वात्मा-
नमपराद्धं करोमि ।

ननु प्रैवातेऽपि निष्कम्पा गिरय इति सत्यम् । वर्षासु प्रवाते
केन्द्रोलमालाभिहतानि प्रवहणानि सागरे भङ्गन्ति ।

गच्छत्पिपीलिकापङ्क्तिः समुद्रमपि लङ्घयेत् ।

क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत् ।

क्षणं त्यक्त्वा कुतो विद्या कणं त्यक्त्वा कुतो धनम् ॥

सिंहादेकं बकादेकं शिसेच्चत्वारि कुक्कुटात् ।

वायसात्पञ्च शिसेच्च षट् शुनस्त्रीणि गर्दभात् ॥

1. A water wheel placed over a well &c. turned by man or bullock &c. to draw water (राहाट). 2. Younger, youngest. 3. Elder, eldest. 4. Used in a double sense:—(1) Water; (2) Life. 5. Country; also a subject studied. 6. Treasure; also a Dictionary, vocabulary. 7. Storm. 8. Rains, rainy season. 9. High waves, billows, seas. 10. Ant. 11. The root is conjugated in the Parasmaipada for the exigency of metre. One thing should be received, studied from the lion, one from the crane, four from a cock, five from a crow, six from a dog, and three from a donkey.

प्रभूतं कार्यमल्पं वा यो नरः कर्तुमिच्छति ।
 सर्वारम्भेण तत्कार्यं सिंहादेकं प्रचक्षते ॥
 इन्द्रियाणि च संयम्य बकवत्पण्डितो नरः ।
 देशकालबलं ज्ञात्वा सर्वकार्याणि साधयेत् ॥
 प्रत्युत्थानं च युद्धं च संविभागं च बन्धुषु ।
 स्वयमाक्रम्य भुञ्जीत शिक्षेच्चत्वारि कुक्कुटात् ॥
 गूढमैथुनधैर्येऽपि काले काले च संग्रहम् ।
 अप्रमादमविश्वासं पञ्च शिक्षेच्च वायसात् ॥
 बह्वाशी स्वरूपसंतुष्टः सुनिद्रो लघुचेतनः ।
 स्वामिभक्तश्च शूरश्च षडेते श्वानतो गुणाः ॥
 सुश्रान्तो वहते भारं शीतोष्णं च न पश्यति ।
 संतुष्टश्चरते नित्यं त्रीणि शिक्षेच्च गर्दभात् ॥
 मनसा चिन्तितं कार्यं वाचा नैव प्रकाशयेत् ।

—
Alliterations, puns &c.

यस्य कस्य तरामूलं येन केनापि मिश्रितम् ।
 यस्मै कस्मै प्रदातव्यं यद्वा तद्वा भविष्यति ॥

1. The crude is taken as श्वान instead of श्वन्. 2. The *verse* lays down the practice of quacks and even medical men. यस्य कस्य is indefinite, 'any (you like)'. Take the root of some tree, mix it with any thing, give it to some one (not necessarily the sick person or patient), some thing will then take place ! It is an exaggeration but true of many of that profession.

Exercise 8.

अन्तःसाराद्धि गौरवं भवति । न तु बाह्यात्स्थैलैयात् । अत्र च हेमतूलपिण्डी निर्देशनम् ।

वर्षासु नभो मेघनीहाराद्यैरावृतं भवति ।

वनान्निर्वनेषु वृक्षाञ्छतागुल्मांश्च दहति ।

इमे नो गृहाः । अस्मद्गृहेष्वद्य महोत्सव इव दृश्यते । स्वस्वक-
मेण्यधिकतरं भूमियुक्तः परिजनः । इयं जलं वहति । इयं गन्धा-
न्पिनाष्टि । इयमपि विचित्राः पुष्पस्त्रज उद्ग्रथते । इयं च पातकाल
इदं मुसलं केलने हुंकेतेनानुयाति ।

प्रिये, कथय । किमद्य भवत्या भगवतां ब्राह्मणानामुपनिमन्त्रणे-
नैतत्कुटुम्बकमनुगृहीतम् । अथ वीजिमता अतिथयो भवनं प्राप्ता
यदेष पाकविशेषारम्भः ।

भगवांश्चन्द्रोऽद्योपरैर्यजेते । प्रिये, कृतश्रमोऽस्मि चतुःषष्ट्यङ्गे
ज्योतिःशास्त्रे । चन्द्रोपरागं प्रति त्वं केनापि विप्रलब्धासि । इ-
च्छसि चेद्ब्राह्मणानुद्दिश्य पाकस्तावत्प्रवर्तताम् ।

1. Internal, intrinsic strength, value, density, merit. 2. Heaviness, massiveness. 3. Bigness, volume. 4. Balls, bits, pieces. 5. Examples. 6. In the rains. This word is used always in the plural. 7. Fog, mist &c. 8. Thicket. 9. This word is used in the plural and in the masculine. 10. Engaged, busy. 11. Pestle. 12. Pleasurable. 13. The 'Hum' sound heard from persons while engaged in pounding something. They make the pestle fall from a great height and utter the sound 'Hum,' as they cause it to descend. 14. Wished for. 15. To be eclipsed. 16. I have laboured, I have taken pains to acquaint myself with.

किमिति मुक्तां शिखां परामृशत्ययं विप्रः ।
 पुत्रक, यदि चौर्यादि कर्म करोषि, केनापि प्रकारेण राजाप-
 थ्यकारी भविष्यसि । तर्हि शालभेन विधिना विनाशं लप्स्यसे ।
 अतः पापाचरणं परिहर्तव्यम् ।

अयमर्थः प्रकाशतां गतः पौरैषु ।

सोऽमात्यः सकलराज्यपरिपणनप्रोत्साहितेन तेन राज्ञा संधाय
 महता म्लेच्छबलेन परिवृतोऽस्मान्भियोक्तुमुद्युङ्क्ते ।

मया च तमर्थं संपादयितुं सर्वलोकप्रकाशं प्रतिज्ञा कृता, नो-
 पंशु । निस्तीर्णा च मया दुस्तरा प्रतिज्ञासरित् ।

—
 Alliterations, puns &c.

यथा यथा भोज्यंशो विजृम्भते तथा तथा मे हृदयं विदूयते ।

सितां त्रिलोकीमवलोक्य जातां प्रियालकालीधवलत्वशङ्कया ॥

1. Touch, take by the hand. 2. A thing not liked, condemned, a thing pronounced to be a crime. 3. In the manner of locusts. Just as locusts fly to the fire and consume themselves. 4. Got out, abroad, made public, taken wind. 5. Something wagered, laid at stake. 6. Make peace, alliance. 7. Attack. 8. Before, in the presence of. 9. Privately, in secret. 10. This may be taken as one word or two words. In the first case the verse should be taken as addressed to a third person. In the second to King Bhoja himself. Fame is always represented as white and often compared to white things, such as, milk &c. Some poet wishing to please Bhoja pays him a compliment by saying that he is afraid lest the hair of his beloved (wife) might turn grey, as he sees that the three worlds are covered with a white colour. He does not like that she should become old as people would take her to be judging from her grey hair.

- तूष्णीकः— One holding his tongue, silent.
 पक्षपातः— Preference.
 जरुस्तम्भः— Stiffness of the thigh.
 पोत्र— Muzzle of an animal, boar &c.
 एकचर— Alone, unattended, single.
 तिर्यच्— Lower animal.
 उपांशु— Secretly.
 वर्मन्, कवच— An armour.
 संशय Acc. आरुह— To be in danger (of life).
 युज् with प्र— To represent on the stage.
 भूँ with प्रादुस्— To be apparent, manifest.
 „ आविस्— To become visible, appear.
 कृषिः— Operations on the field, husbandry.
 स्तम्ब— A clump of grass, a sheaf of corn &c.
 ईक्ष् with अप— To be in need of.

न शालेः स्तम्बकरिता वनुर्युगमपेक्षते.— *Mudrārādkshasa. I.*

युज् with अभि— To be engaged.

स्वस्वकर्मण्यद्याधिकतरमभियुक्तः परिजनः कार्याभियोग एवास्मानाकुलयति-

„ — To attack, invade.

कः पुनरेष चन्द्रं महाभियोगाद्रक्षितुमिच्छति.

„ — To sue, as in a court of justice.

„ — To lay a complaint against.

ऋक्षः, अच्छभल्लः, भल्लूकः— A bear (अस्वल).

गण्डकः, खड्गः, खड्गिन्— A unicorn (गैंडा).

लुलायः, महिषः— A buffalo (हेला, रेडा).

आवित्, शल्यः— A porcupine (साळू).

शालडी, शालम्, शललम्— A quill of Do. (साळपित्त, शीद).

वातप्रमीः, वातमृगः— A bat (वाषूळ).

श्रता, तन्तुवायः, ऊर्जनाभः— A spider (कोळी).

कर्णजलौका, शतपदी— A centiped (घोण, गोम).

शककीट— A moth (कसर).

उलूक, घूक, दिवाभीत— An owl (घुबड).

चटक, कलविड्ग— A sparrow (चिमणी).

चिह्नः— A kite (घार).

चन्द्रक, मेष्क— Eyes in the peacock's feathers.

कुलायः, नीडः— A bird's nest.

गृह्यकाः— Tamed birds and beasts.

पञ्जर— A cage.

नह् with सम्— To equip oneself with arms, weapons of war &c.

वीण् with उप— To serenade, please and amuse with music &c.

अन्तर्वत्नी— Pregnant, one conceived.

प्रपा— A place where water is distributed (पाणपोई).

कान्दिशीकः— Flying, running away, put to flight.

कृ with प्रदक्षिणी— To walk round, circumambulate.

” ” अग्निंसात् } To consume by fire.
” ” भस्मंसात् }

” ” अर्थिंसात्— To make over to suppliants, beggars &c.

ईति— Calamities, divine visitations.

तुरी— A brush or a fibrous stick used by weavers to clean
and separate the threads of the wool (पाजण).

शैशवशेषवाद्— One not having quite attained youth.

विमनाय } Atm. To be uneasy, ill at heart.
दुर्भनाय }

अश्ववारः— Horse-soldier, rider.

सृषासृष— A mock fight, camp of exercise.

अग्निः— Revolution, ringing, circular movement of a horse go-
ing round and round by way of exercise.

किलकिञ्चित— Amorous sports.

हट्टः— Market, row of shops.

त्वां रैकांशुकचिह्नोपलक्षितं गरुडो गृहीत्वाहारं करोति ” इत्याज्ञां कथयित्वा गोपायितवस्त्रयुगमददात् । पुत्रहस्ते वैससी दृष्ट्वा सा वृद्धा मूर्च्छितापतत् । किं करोऽपि “आसन्ना खलु गरुडागमनवेला” इति निर्जगाम । तदखिलं दृष्ट्वा जीमूतवाहनस्य मनस्यागतम्— “अहो, अतिनैर्घृण्यं गरुत्मतः । अन्यच्च । अपि नाम शक्तोम्यहं स्वशरीरदानादस्यापि कैणभृतः प्राणरक्षां कर्तुम् । वृद्धा च पुनः समाश्वासिता पुनर्मूर्च्छिता पुत्रेण “अम्ब, स्तम्भयात्मानम्” इत्यादिभिर्बचोभिर्यदा संज्ञां लम्भयितुं प्रयत्नः कृतस्तदाह— “हा पुत्रक शङ्खचूड, यदा तावन्नागलोकपरिरक्षकेण वासुकिना स्वयमेव पीडिता तदा कः परित्रायते येनाहं समाश्वसिमि” इति । उक्तिपरिसमाप्तौ नायकः सत्वरमुपसृत्य “नन्वहमहम्” इत्युवाच । वृद्धा च ससंभ्रमं गरुडभ्रान्त्या स्वोत्तैरीयेण पुत्रमाच्छादयन्ती नायकमुपसृत्य तं प्रार्थयामास—“विनतानन्दन, प्रथमं मां खादय । अद्याहं तव निमित्तं परिकल्पिता वासुकिना” इति । तत्पुत्रवात्सल्यं दृष्ट्वा नायकोऽतिप्रीतो बभूव । ततः पुत्रेण निर्दिश्यमानं सौम्यं सच्चस्वभावाकृतिं पुत्ररक्षणार्थमागतं स्वदेहदानोद्यतं विद्याधरं श्रुत्वा पुनरप्याह—“पुत्रक, चिरं जीव । जात, त्वं शङ्खचूडसदृश एवाथवा तस्मादप्यधिको य एवं बन्धुजनपरित्यक्तं मे पुत्रकं निजशरीरदानेन परिरक्षितुमिच्छसि” इति । शङ्खचूडोऽपि तस्य

1. Red garments. 2. Nom. Du. of वासस्, 'garments'. 3. Serpent. *Lit*: one who has a hood. 4. To come to senses. 5. Clothes.

महासत्त्वस्य जगद्विपरीतं चेतो दृष्ट्वा विसिर्भिये । नायकमुद्दि-
 श्याह च— “भो महात्मन्, हे साहसिकाग्रणीः, दर्शिता त्वये-
 यमात्मप्राणप्रदानव्यवसाये निर्दर्याजा मयि दयालुता । तदलं निर्ब-
 न्धेन” इति । नायकः पुनरपि शङ्खचूडं करे गृहीत्वाह— “कुमार
 शङ्खचूड, न मे चिराच्छब्दावसरस्यास्य यथार्थसंपादितमनोरथस्या-
 न्तरायं कर्तुमर्हसि” इति पादयोः पतित्वा पुनरप्याह— “अलं
 विकल्पेन । दीयतां मे वध्यचिह्नम्” इति । शङ्खचूड आसन्नो गरु-
 डागमनसमयः इत्युत्तरेणादूरे भगवन्तं दक्षिणगोकर्णं प्रदक्षिणीकृत्य
 “स्वाम्यादेशमनुतिष्ठामि” इति मात्रा सह गतः ।

नायकः “संपन्नमभिलषितम् । तत्को नामाभ्युपायः” इति याव-
 च्चिन्ताकुलस्तिष्ठति तावन्मित्रावसुजनन्याज्ञानुकूलं रक्तांशुकयुगलमु-
 पनयंस्तमाह कञ्चुकी— “कुमार, इदं देव्या प्रेषितम् । तदेतत्परिधत्तां
 कुमारः” इति । दृष्ट्वा सहर्षमुपनीतं तद्रूहीत्वा परिधाय “कञ्चुकिन्,
 गम्यताम् । मद्बचनात्त्वय्याभिवादनीया देवी” इति कथयित्वा तं
 विससर्ज । दिशो विलोक्य चलितमलयाचलशिलाचयेन प्रचण्डेन
 नभस्वतासस्त्रीभूतः पक्षिराज इति तर्कयन्वध्यशिलामारुह्य स्थितः ।
 गरुडोऽभिपत्य नायकमगृह्णात् । तस्मिन्गृहीते दुन्दुभिध्वनिः पुष्प-
 दृष्टिश्राभूत् । गरुडोऽपि सविस्मयं तं च तां च शुश्राव ददर्श
 च । “मलयशिखरमारुह्य यथेष्टमिममाहारयामि” इति तं गृहीत्वा

1. Was astonished. 2. The first, head, foremost of adventurers.
3. Effort, exertion. 4. Unpretending. 5. Importunity. 6. To pay respects, compliments.

जगाम । ततो “जीमूतवाहनश्चिरयति” इति दुःखमासितेन महाराजविश्रावसुना समादिष्टः प्रतीहारस्तदन्वेषणाय “स गृहं प्रति निवृत्तः स्यात्” इति जीमूतकेतूत्तं गत्वा जीमूतकेतुमाह—“जीमूतवाहनस्य वार्तामन्वेषयितुं प्रेषितोऽस्मि युष्मदन्तिकं महाराजविश्रावसुना । तदाज्ञापयतु महाराजः किमहं स्वामिने निवेदयामि” इति । पुत्रं तत्राप्यसंनिहितं श्रुत्वा वामाक्षिस्पन्दनेन पर्याकुलः “त्रिभुवनैकचक्षुर्भगवान्सहस्ररश्मिः श्रेयः करिष्यति” इति वदतः पत्नीवधूसमेतस्य तस्य चरणयोरेवाग्रतो नभस्तः किमपि सहसा पपात । यावद्विलोकयन्ति तावत्सरक्तमांसकेशचूडामणिस्तैर्दृष्टः । “कस्यायं भविष्यति” इति स्निग्धतरदर्शनेन “जीमूतवाहनस्यैव तच्चूडारत्नम्” इति वृद्धाया अभात् । प्रतीहारस्तान्समादधात्—“महाराज, मैवमविज्ञायैव विद्भवो भूः । अत्र हि ताक्ष्येण भक्ष्यमाणानां नागाधिपानामनेकशो नखमुखोत्खाताः पतन्त्येव शिखामणयः । सोपपत्तिकं तन्मत्वा प्रतीहारं वृद्ध आह—“सुनन्द, गच्छ त्वम् । कदाप्येतावत्या वेलया श्वशुरगृहमेवागतो भविष्यति मे पुत्रः । तज्ज्ञात्वा लघु ज्ञापय” इति । तदादेशं गृहीत्वा प्रतीहारो गतः । गते प्रतीहारे “हा त्रिभुवनैकचूडामणे, हा निष्कारणबान्धव, हा परमकारुणिक, हा परदुःखदुःखित, हा विपद्धारिनिधिपतितजनोद्धरणपोतै, हा परोपकारतृणीकृतदत्तदेह, क्व नु खलु गतोऽसि । प्रयच्छ मे प्रियवचनम् । हा हतोऽस्मि मन्दभाग्यः । आः शङ्खचूडहतक, किं त्वया कृतम्” इत्याक्रोशन्भूमौ दत्तदृष्टी रुधिरधारामनुगच्छन्शङ्खचूड-

1. The Sun. *Lit* : One who has thousand rays. 2. A boat.

स्तत्रैव प्राप्तः । तमागच्छन्तं दृष्ट्वा “अस्यायं मणिः । नूनं मांसस्य लो-
भात्केनापि पक्षिणा समुत्क्षिप्य नीयमानोऽस्मिन्प्रदेशे पतितः” इति
मत्वा तमुपसृत्य पप्रच्छ जीमूतकेतुः— “वत्स, किं तव चूडामणि-
रपहृतः” इति । शङ्खचूड उत्तरयति— “आर्य, न ममैव । त्रिभु-
वनस्यापि” इति । कथमिति घृष्टः पुनर्दुःखमारोपरुद्धकण्ठः स्फुटं
कथयितुमशक्तोऽपि तस्य निर्बन्धत आत्मनो वृत्तं नामादि कथयि-
त्वा रुधिरधारापद्धतिः पांसुभिरवकीर्यमाणा दुर्लक्ष्यतामुपयास्यतीति
संक्षेपतः “करुणामयचेतसा विद्याधरेण जीमूतवाहनेनात्मानं गरु-
त्मते दत्वानिच्छतोऽपि मम प्राणाः संरक्षिताः” इति कथयामास ।
जीमूतवाहनो विपन्न इति निश्चयं प्राप्ताः सर्वेऽपि त्रयो मोहं
जग्मुः । तेन समाश्वासितौ शोकसागरमग्नौ पितरौ मलयवती च ।
मलयवती श्वशुरस्य पादयोर्निपत्य प्रार्थयत्— “तात, देहि म आर्य-
पुत्रस्याङ्गाभरणाचिह्नं येन तद्दृश्ये कृत्वा ज्वलनप्रवेशेनापनयाम्या-
त्मनः संतापदुःखम्” इति । श्वशुरोऽपि तामाह— “पतिव्रते, किमाकु-
लासि, ननु सर्वेषामेवास्माकमयं निश्चयः । किंत्वाहिताग्नेर्नान्येनाग्नि-
ना संस्कारो विहितः । ततोऽग्निहोत्रशरणादग्नीनादायामच्छ” इति
भार्यामादिश्यात्मानं व्यापादयितुकामं तं शङ्खचूडः “ममैकस्य पाप-
स्यार्थे सकलं विद्याधरकुलं विच्छिन्नं स्यात्” इति सविनयमाह—
“तात न खल्वेवमनिश्चित्यैव । युक्तं साहसमनुष्ठातुम् । विचित्राणि
विधेर्विलसितानि । कदाचिन्नायं नाग इति विज्ञाय जीवन्तमेव जीमूत-
वाहनं परित्यजेन्नागशत्रुः । तदनयैव रुधिरधारया वैनतेयमनुसरामः”

मदनतापभरेण विदीर्य नो यदुदपादि हृदा दैमनस्वसुः ।
 निबिडपीनकुचद्वयैन्वणा तमपराधमघान्प्रतिबध्नीती ॥
 निविशते यदि शूकशिखा पदे सृजति सा कियतीमिव न व्यथाम् ।
 मृदुतनोर्वितनोतु कथं न तार्मवनिभृत्तु निविश्य हृदि स्थितः ॥
 मनसि सन्तमिव प्रियमीक्षितुं नयनयोः स्पृहयान्तरुपेतयोः ।
 ग्रहणशक्तिरभूदिदमीययोरपि न सन्मुखवास्तुनि वस्तुनि ॥
 हृदि दैमस्वसुरसुखैरुत्ते प्रीतिफलद्विरहीत्तमुखानतेः ।
 हृदयभाजमराजत चुम्बितुं नलमुपेत्य किलोर्गमि तन्मुखम् ॥
 सुहृदमाग्निमुद्वयितुं स्मैरं मनसि गन्धवहेन मृगीदृशः ।

1. Excess. 2 This was another brother of Damayantī. His sister therefore is Damayantī. 3. Tying, bandaging. 4. End, extremity of husk. 5. Of delicate frame, body (Damayantī). 6. Used in the double sense of mountain and king (Nala). 7. Being. Pres. part. of अस्. 8. स्पृहया + अन्तः + उपेतयोः. Gone, turned inward. 9. Taking in, seeing. 10. Of her, from इदम्. 11. Standing before (her). 12. Sister of Dama (Damayantī). 13. Tears. 14. Stream. 15. Washed, drowned, watered. 16. Reflecting, reflected. 17. Taken, accepted. 18. Bending down. 19. Standing in and occupying the heart, one that has taken possession of the heart. 20. Coming. Being love sick Damayantī hung down her head. There were tears on her bosom and in the water was reflected her face. The poet describes the mouth therefore to have itself gone there to be thereby able to kiss Nala who was present in the heart. 21. Friend. The wind and fire are represented and frequently spoken of as intimate and close friends. 22. To kindle, cause to blaze. 23. Love compared to fire. 24. Wind. 25. Damayantī, having eyes like those of a deer.

अकलि निश्चसितेन विनिर्गमैानुमितनिहुतवेशनमायिता ॥
 विरहर्पाण्डिमरांगर्तमोमेसी शितिर्मतास्त्रिजपीतिमर्वर्णकैः ।
 दश दिशः खलु तद्दृग्कल्पयल्लिपिकरी नैलेरूपकचित्रिताः ॥
 र्मैररुतां हृदयस्य दशां मुहुर्बहु वदन्निव निश्चसितानिलः ।
 व्यथित वाससि कम्पमर्दःश्रिते त्रसति कः सति नैश्रयबाधने ॥
 कैरपदाननलोचननामभिः शैतदलैः सुतैनोविरहज्वरे ।
 रविमहो बहु पीतैचैरं चिरादनिशतापमिषादुदसृज्यत ॥
 उदैयति स्म तदैदुतर्मालिभिर्घराणिभृदुवि तत्र विमृश्य यत् ।

-
1. Was known. Pass. Aor. 2. Breathing. 3. Issuing out.
 4. Secret. 5. Fraud, cunning. 6. Paleness, lightness of complexion, whiteness. 7. Redness. 8,9. Black colour in the shape of fainting. 10. Blackness, darkness. 11. Yellowness. 12. Paints, dyes. 13. Her sight, eyes compared to a painter (लिपिकरी). 14. Made. 15. Filled with pictures of Nala. 16. Adj. qualifying (दशां). 17. Breath wind. 18. Aor. Âtm. of वृ with वि. Made, brought on. 19. Pertaining to her, worn by her. The cloth is said to be a retainer, a protegee of Damayanti. 20. When the person or thing on whom or which another depends is in distress or suffers any injury, the protegee of that man is sure to sympathise with the person whose protegee he is. The cloth being a protegee, as it were, of Damayanti, shook and was troubled when it saw and found that she was pained. 21. A beauty's hands, feet, face, and eyes are always compared to lotuses. 22. Lotuses (opening by the rays of, and under the influence of the Sun). 23. Of Damayanti. 24. Sunshine, light. 25. Drunk before. The termination च्च is added in this sense. दृष्टच्च seen before and so on. 26. Rose, it was. 27. Wonder. 28. Friends. 29. Used in the double sense of 'the king's daughter' and 'mountainous regions'. 30. After due consideration, also proceeding logically.

अनुमितोऽपि च बाष्पनिरीक्षणाद्ध्यभिचचार न तापकरोनलः ॥
 हृदि विदैर्भुवः प्रहरञ्छरै रतिपतिनिषधाधिपतेः कृते ।
 कृततदन्तरगस्वद्वैढव्यधः फलदनीतिरमूर्च्छदंलं खलु ॥
 विधुरमानि तथा यदि भानुमान्कथमहो स तु तद्दृदयं तथा ।
 अपि वियोगमरिस्फुटनस्फुटीकृतदृषत्त्वर्मेजिज्वलदंशुभिः ॥
 हृदयदत्तसरोरुहया तथा क सदृगस्तु वियोगनिमग्नया ।
 प्रियधनुः परिरभ्य हृदा रतिः किमनुमर्तुमशेत चित्तार्चिषि ॥
 अनलभावमियं स्वनिर्वासिनो न विरहस्य रहस्यमबुध्यत ।
 प्रशमनाय विधाय तृणान्यसूज्ज्वलति तत्र यदुज्जितुमैर्हते ॥

1. To be absent. 2. नलः; also अनलः (fire). 3. Of Damayanti, the daughter of Vidarbha king. 4. For the sake of. 5. अन्तर-
 heart, न-going, standing, being. 6. Strong, severe, sharp. 7. Blow, wound. 8. A Bahu. Comp. Who suffered the evil conse-
 quences of following the wrong policy of wounding the enemy not taking care to guard himself from danger. Love is represent-
 ed as having hit his arrow at Nala occupying the heart of Dama-
 yanti. But he wounded himself being near. 9. Fainted. 10. Sharply, strongly. 11. विधुः+अमानि. 12. Non-breaking, yield-
 ing. 13. Manifested, made evident, shown. 14. Caused, made
 to blaze. 15. Placed on the heart by way of relief. 16. The
 bow of (her) lord. Cupid's bow is spoken of as made of flowers.
 17. Embracing. 18. Funeral pile. Even Rati the wife of Cupid
 was not capable of doing a thing which Damayanti did in this
 state, therefore what woman could be like her. 19. The state of
 being (like) fire; also न नलभावोऽनलभावस्तम्. 20. Being in her. 21.
 To throw. 22. Wished. Damayanti not knowing her love was
 fire wished to throw her life into it as grass. But she was it ap-
 pears not conscious that fire blazes more and more if grass and
 straw are thrown into it. The same happened with her. The fire
 expecting combustible matter blazed more and more brightly.

THE SANSKRIT READER.

OBJECT.

The Study of Sanskrit has been greatly facilitated by the introduction of the two books of Prof. R. G. Bhândárkar. But the main object in preparing those excellent books was, we think, to simplify the intricacies of grammar and present the subject in an easily intelligible form. They, therefore, contain rather too much of Grammar and too little of Reading. Sanskrit forms an important part of the studies taught at the High Schools and Colleges and the majority of students who present themselves at the University Examinations select Sanskrit as their Second Language. But though Sanskrit has been so largely studied, it is not uncommon to find that students who are very clever at making by heart a string of grammatical forms, however recondite and difficult, are hardly able to construe a simple sentence and speak in a way in which ordinary people spoke Sanskrit when it was a living language. In fact they have no command over the language. The reason is not far to seek. The standard works—the Kāvya and the Nātakas—are high for beginners and cannot be much utilized without the help of a teacher—a procedure not within the reach of many students. This attempt has, therefore, been made to meet the desiderata of a good Reading Book which the students can read and understand by themselves.

RATES OF SUBSCRIPTION.

	Rs.	Ans.
Per Annum (in advance)...	...	0—12.
" " (in arrears)....	...	1— 0.
Single Copy.	0— 2.
Postage for Mofussilites.	0— 6.

Intending subscribers should send their names and subscriptions to the Proprietor of the Nirṇaya-sāgara Press, Bombay.

THE
SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

Vol. I. September 1884. No. 9.

CONTENTS.

Part I. EXERCISES.

	PAGE.
Section 1. Exercise 9.	17
„ 2. „ 9.	17
„ 3. „ 9.	17

Part II. CHOICE EXPRESSIONS, IDIOMS &c... 17

Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS.

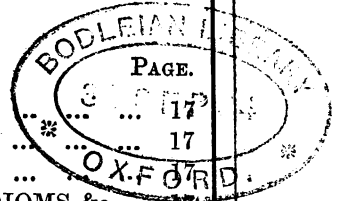
3. S'rīharsha's Nāgānanda.	33
4. S'ūdraka's Mṛichchakatika.	35

Part IV. ELEGANT EXTRACTS.

8. Love-smitten Damayanti.	33
-----------------------------------	----

BOMBAY :

PRINTED AND PUBLISHED BY THE PROPRIETOR
OF THE "NIRNAYA-SĀGARA" PRESS.

विक्रीस तयार.

सदाचार या नांवाचा संस्कृतांत वेदांतशास्त्रसिद्धांतप्रतिपादक ग्रंथ, श्रीमच्छंकराचार्यांनी केलेला असून तो, समजण्यास फारच कठिण आहे. त्यावर एका पुरातन स्वामीने प्राकृत ओवीबद्ध गुरुशिष्यसंवादरूप सुरस टीका केली आहे.

अल्पायासानें वेदांतविषयाचा बोध पुष्कळ होण्यास हा ग्रंथ फार उपयोगी आहे. मूळ ग्रंथ आणि टीकेच्या ओंव्या ह्यांची संख्या २११८ आहे. किंमत १। रुपया. ट० हां० २ आणे.

संस्कृतपुस्तकें.

(मोठ्या टैपांनी छापलेलीं.)

शिवगीता (साधी)	कि. ४। आणे. ट.हां. १ आणा.
शिवगीता (रेशमी पुढ्याची)	कि. ६। आणे. ट.हां. १ आणा.
गणेशगीता (साधी)	कि. २। आणे. ट.हां. १ आणा.
गणेशगीता (रेशमी पुढ्याची)	कि. ४। आणे. ट.हां. १ आणा.
विष्णुसहस्रनाम (साधी)	कि १। आणा. ट.हां. ॥ आणा.
विष्णुसहस्रनाम (रेशमी पु०)	कि २॥ आणे. ट.हां. ॥ आणा.
विष्णुसहस्रनामावळी (साधी)	कि १। आणा. ट.हा. ॥ आणा.
विष्णुसहस्रनामावळी (रे. पु०)	कि २॥ आणे. ट.हां. ॥ आणा.

ही पुस्तकें मुंबईत “निर्णयसागर” छापसान्यांत विकत मिळतील.

Exercise 9.

ग्रामे वसन्ति जनाः । ग्रामयोर्जलं नास्ति । ग्रामेषु रात्री कुंकुरा
भेषन्ति ।

अरण्ये वृक्षाः सन्ति । अरण्ययोर्नदी वहति । अरण्येषु व्याघ्रा
दृश्यन्ते ।

नगर उपवनानि निर्मायन्ते । नगरयोर्जलाशयौ स्तः । नगरेषु
रथा अश्वा गजाः शकटा यानानि चेतस्ततश्चरन्ति ।

पुस्तके ज्ञानं लभ्यते । पुस्तकयो रम्याः कथाः सन्ति । पुस्तकेषु
प्रज्ञानार्मादरः ।

सुवर्णे पीतत्वमस्ति । सुवर्णयोर्जडत्वं नास्ति । सुवर्णेषु किं ते
रोचते ।

विद्धे मणौ सूत्रस्य भित्तिरस्ति । मण्योः सूत्रे लम्बे । मणिषु कौ-
र्प्यचिन्त्यः प्रभावो वर्तते ।

राशौ प्रविष्टा पिपीलिका नोर्पलक्ष्यते । राशयोरिष्टं वस्तु विद्यते ।
राशिषु न लभ्येते केन्दुकौ ।

-
1. Dogs. m. 2. Bark. 3. Reservoirs of water. 4. Carts.
5. Vehicles. 6. इतः+ततः. Here and there. 7. Interesting. 8.
Respect. 9. Yellowness. 10. Heaviness. 11. Pierced, bored.
12. A thread. 13. Entrance. 14. Attached. 15. Indescribable,
peculiar. 16. Unimaginable. 17. Greatness, efficacy, power.
18. An ant. 19. Is not found. Pass. 20. Past pass. part. of इष्-
'Desired, wished for.' 21. Balls.

करे फलं पश्यति । करयोस्तोलयति सुवर्णम् । करेषु भारान्स-
हन्ते ।

दण्डेऽवलम्बते भारं भारिकः । दण्डयोर्दयते मयूरः । दण्डेष्वव-
लम्बन्ते भिक्षापात्राणि यतयः ।

मन्त्रे सामर्थ्यमस्ति । मन्त्रयोः सामर्थ्यं नोपलभ्यते । मन्त्रेषु दे-
वैत्वं प्रतिष्ठितम् ।

अन्ने शक्तिरवस्थिता । अन्नयोः सारो नास्ति । अन्नेषु वीर्यं न
शिष्यते ।

शास्त्रे बुद्धिर्न निविराति । शास्त्रयोः प्रवीणः कृष्णः । शास्त्रे-
ष्वकुण्ठिता गोविन्दस्य प्रज्ञा ।

पर्वते वह्निर्दृश्यते । पर्वतयोर्दृक्षा न विद्यन्ते । पर्वतेषु विचरन्ति
हिंसाः ।

प्रासाद उत्सवो विद्यते । प्रासादयोर्दीपः किं नेक्ष्यते । प्रासादेषु
स्तेनाः प्रविश्य धनमपहरन्ति ।

Synonyms of स्तेन.

चौरैकागारिकस्तेनदस्युतस्करमोषकाः ।

प्रतिरोधिपरास्कन्दिपाटच्चरमलिम्लुचाः ॥

चौर, ऐकागारिक, स्तेन, तस्कर, मोषक, पाटच्चर, मलिम्लुच-अकारा-
न्ताः; दस्यु-उकारान्तः; प्रतिरोधिन्, परास्कन्दिन्-इन्नन्तौ.

1. A cooly, labourer. 2. Begging pots. 3. Divinity, godhood,
godliness. 4. Fixed, restricted, confined. 5. Wholesomeness. 6.
Pass. शिष्य, 'to remain'. 7. Unimpeded. 8. Intellect. 9. Carni-
vorous animals.

Exercise 9.

दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलम् ।

शास्त्रपूतं बदेद्वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् ॥

स्वदारेषु भोजने धने च त्रिषु संतोषः कर्तव्यः । त्रिषु च न कर्तव्योऽध्ययने तपसि दाने च ।

अहो नु खलु चिराय संप्राप्तः समीहितः समयः ।

अहो प्रमातप्रायैव रजनी । तंष्टुत्तिष्ठामि शयनीयं च प-
रित्यजामि ।

हन्त हन्त, पश्यत एव पुरतो ममायं स्तेनो वस्त्राप्यपहृत्य
याति । धावत रे धावत । एनं च निगृहीत ।

तत्र गच्छन्सौरभमाघ्रायातिष्ठत् ।

अहो नु खलु मंयूतिमात्रमारूढो गगनतलं गंभस्तिमाली ।

कस्य वैष पुत्रो लोचनोत्सवदायी ।

1. *Lit.*: Purified, made clear, sanctioned by the eye. One should clearly see and then place his foot. 2. Filtered, strained. 3. Sanctioned by the Sciences, 4. Sanctioned by conscience. This last line is the only one remembered now-a-days. It is very wrongly interpreted. Its present and current interpretation is 'one should act as one likes,' but when the same line is read in connection with the others the meaning is clear enough. One should first of all ask the mind, conscience, if a particular thing might be done and if conscience permits and sanctions the act then only it should be done and not otherwise. 5. After a long time. 6. It is almost dawn. 7. Soon. 8. Bed. 9. Fragrance. 10. A measure of about two Kosas. 11. Rays. (गभस्तिमाली, the Sun).

अत्रोद्देशे निजसर्वयोमिः प्रक्षानामात्यपुत्रैः राजपुत्रा विहरन्ति ॥
द्रैश्यामस्तावन्मुहूर्तमेषां विहारम् ।

भो भो, अलमलमावेगेन । परिज्ञायते किल्लैकेन पुंल्लकेन
अण्डपाकः ।

अधुना करिवृंहितं न कुत्रापि श्रूयते ॥

वयस्य, पश्य पश्य । मयूरमण्डल्यत्र मञ्जु नृत्यति ।

इयं हि रुक्मिराकृतिः सविशेषप्रसाधितौत्सवसमाजमवतीर्णा वा-
साङ्गना प्रेसकाणां मनो निर्गलयति ॥

सखे, श्रूयतामिदानीमादितः प्रभृति मम वृत्तान्तः । मम जन्म
पद्मनगरे । मम पितरौ पद्म सोदराश्चापि पञ्चैवमापन्नाः । युग्मदे-
शादागतः कोऽपि विप्रयुत्रा मर्मुपयेमे । सप्तवर्षाप्यद्य तस्य
नष्टस्य । किं करोम्यहमनाथा ॥ क्व गच्छामि मन्दभ्राय्या । त्वमेव
मे शरणमेधि ॥

A Grammatical Rule.

इदमस्तु संनिच्छं समीपतरवति चैतदो रूपम् ।

अदमस्तु विप्रच्छं तदिति परोक्षे विजानीयात् ॥

1. Of the same age. 2. Shallisee. *Frst.* of इत्त. 3. शीत; Boiled rice.
4. Cry. 5. Gracefully. 6. Enchains, captivates. 7. Dead, gone to the
state of five. When a person dies it is supposed that his body
formed from the five elements (पञ्चभूतानि) is decomposed, and the
portions of the body which are borrowed of the five elements go
to the respective elements. 8. Married. 9. The verse sets forth
the shade of difference among the demonstrative pronouns इदम्,
एतत्, अदम् and तत्.

Exercise 9.

संप्रति यौरोपीयैर्नियतिबलाद्विद्यमबलात्प्रभवतिरेकाच्च श्यामी-
कृतानि भारतवर्षीयाणामाननानि ।

वने दवाग्निः समिद्धो दैहाज्जातं दग्ध्वा स्वयमेव दाह्याभाक्-
च्छाम्यति ।

युष्मदर्थसंपादनेऽस्मत्तो नै किञ्चित्परिहास्यते ।

अहो, मा कृप्य । न हि खलु सर्वैः सर्वं जानाति । तर्किञ्चिन्ने
स्वामी जानाति । किञ्चिदस्माद्दृश्या अपि जानन्ति ।

मूर्ख, किमिदमसंबद्धमेवाभिधीयते ।

उपवर्णयेदानीं स्वनियोगवृत्तान्तम् ।

साधु भ्रातः, साधु । ममैव हृदयेन सह संमन्त्र्य संदिष्टवानसि ।

तस्य वधेन वैरं तु मया निर्यातितं । अहमप्यधुना मगरं
त्यजामि । कुत्रापि वसामि । राजपुरुषैर्गृहीत्रि मयि यूयं मे गृहजनं
रक्षत । भ्रातृदोषस्य मे यद्भवति तद्भवतु । अहं यथाशक्ति तदयराः
भ्रमांश्च यतिष्ये ।

1. Fate. 2. Blackened. 3. Kindled. 4. Inflammable material.
The word जात is added in the sense of 'collection, everything,
all' &c, as वस्तुजात, द्रव्यजात &c. 5. Nothing will be wanting on
our part, no pains will be spared &c. 6. Incoherent, absurd, sense-
less. 7. Duty, that to which you were appointed (कामगिरी). 8.
As if after holding consultation with my heart. 9. To send
word, message. 10. Revenge. 11. To whom the charge is brought
home. 12 To wipe, wash, to absolve myself from.

रुग्णेन तेनासामर्थ्यात्कायस्थेनायं लेखो लेखितः ।
 यदि पुत्र न जायेथा मम शोकाय राघव ।
 न स्म दुःस्वमैतो भूयः पश्येयमहमैत्रजाः ॥
 स्थाने वृता भूपतिभिः परोक्षैः स्वयंवरं साधुममस्त ज्ञेय्या ।
 पद्मेव नारायणमन्यथासौ लभेत कान्तं कथमात्मतुल्यम् ॥
 किं वा तवात्यन्तावियोगमोघे कुर्यामुपेक्षां हेतैर्नीवितेऽस्मिन् ।
 स्त्रीद्रक्षणीयं यदि मे न तेर्जस्वदीयमन्तर्गतमन्तरायः ॥

Alliterations, puns &c.

किं कवेस्तेन काव्येन किं कौण्डेन धनुष्मतः ।
 परस्य हृदये लभं न घूर्णयति यच्छिरः ॥

1. This and the following two verses (Rāmāyana II. 20-36 Raghuvams'a VII. 14. and Raghuvams'a XIV. 65.) are examples of the use of the potential in pluperfect conditionals. The potential like the conditional very frequently expresses both future and past tenses. This is said by Kausalyā to Rāma when he went to her to take his leave of her, when ordered by Das'a-ratha to go into exile. 2. Had you not been born. 3. Than this. 4. Greater, more. 5. Childless. 6. Proper. 7. Indumatī. 8. How could she have obtained. 9. Or. 10. Fruitless, useless because of the eternal separation from you. 11. I should have made. 12. Wretched life. 13. Had there not been. 14. Semen. 15. Obstacle. 16. A Bow. 17. This is used in a double sense:— (1) Moving the heart; (2) wounding the heart. One shakes his head when there is some excruciating pain or when he sees something that pleases him and fills him with rapture.

वरण, प्राकार, साल— A rampart.

खेय, परिखा— A ditch protecting the rampart.

तिष् with नि— To prevent, prohibit, forbid, dissuade, keep off.

मकरन्दः— Juice, honey in flowers.

पुलिनम्— Sand-bank, shore, coast.

अग्रेसरः— Head, foremost, chief.

शिविर—Camp.

प्रभविष्णु— Master, he who controls affairs.

राजकम्— Kings. (Assembly, collection). As

“ अद्यानुगृहीतं भरतकुलं सकलं च राजकं स्वयं संधिकारिणा कंसारिणा दूतेन ”

Vent'samhāra I.

भि with आ— To refer to. As

“ कतमं समयमाभित्य गीयताम्. ”

वैलक्ष्यम्— Mortification, dejection.

अधिज्ञेय— Scorn, contempt.

पदे पदे— At every step, very often, again and again, often and often.

अनुनयः— Reconciliation, request, solicitation.

आत्मगतम्, स्वगतम्— To one self.

प्रकाशम्— Aloud.

चतुःशालम्— A square formed by four houses. (चौसोपी वाडा)

आयुधागार— An arsenal, an armoury.

अरणि— A log of wood from which fire is produced by rubbing.

मास्तिष्क— Brain (मेंदू).

कबन्धः— Trunk, the body without the head severed in battle.

समयः— Daily practice, usual custom. As

“ अपि निवृत्ताम्नायाः पादवन्दनसमयाद्वाङ्मुमती ” &c.

Vent'samhāra II.

अरित्रम्— The oar.

यानपात्रम्— A ship, vessel.

कर्णधारः— A helmsman.

जातु— Perhaps.

व्यापार— Business. As

“ गच्छ त्वमात्मव्यापाराय ” *Veṅṣamhāra II,*

अयथातथम्— Improper.

धीरभावः— Courage, intrepidity.

मन्न् with आ— 10th conj. Ask leave.

अङ्गराग— Ointment (to be) rubbed against the body. (उटणे).

अनुपदम्— Immediately after.

विवर्तनम्— Rolling (in bed).

रुभ् with वि and प्र— To deceive, impose upon.

विविक्र— Lonely, solitary.

पक्षपातः— Preference, liking; fondness.

बन्धकी— Treacherous, inconstant woman.

कौलीनम्— Scandal, wicked deed.

दूषित— Accused, charged.

सपर्या— Worship.

विशेषक— A round mark on the forehead. (टिळा).

शर्करा— Sand.

शर्कराल— Full of sand.

संभ्रमः— Consternation.

मन्दुरा— A stable.

वात्याचक्रम्— A whirlwind (वावटळ).

कामचारः— Following one's own pleasure, unchecked, unres-
trained.

दत्तहस्त— Helped, assisted. As

“ वात्या खेदं कृशतङ्ग्याः सुचिरमवयवैर्दत्तहस्ता करोति. ”

Veṅṣamhāra II.

इति । “ अचित्तैषा भारती जवतु । तथापि साग्नीनामेवास्मकं
शुक्तमनुसर्तुम् । तच्चांमनुसरतु मवाम् । वयमप्यग्निशरणादग्नीनादा-
य स्वरितमेवागच्छामः ” इत्युक्त्वा जीमूतकेतुः पत्नीवधूसमेतो-
ऽग्निशरणं गतः । शङ्खचूड एक एव गरुडानुसरणमकरोत् । गरुडो-
ऽश्चमानं जीमूतवाहनं न केवलमविषन्नं प्रैत्युत किमपि दृष्टमिव
दृष्ट्वा दृष्टपूर्वेणास्याश्चर्येण पूर्णोऽभवत् । तस्य तथा धैर्यदृश्य
वस्य कुतूहलं जानितम्—“ आजन्मनः प्रभृति मया भुजंगपतयो-
ऽरिताः । नेदृग्धैर्यं दृष्टम् । तद्वदतु, न भक्षयाम्येनम् । जानामि
त्वावस्कोऽयम् ” इति भक्षणाद्दुर्परतस्तत्पुरोऽतिष्ठत् । तं तथा स्थितं
दृष्ट्वा जीमूतवाहनो जगति—

“शिरामुखैः स्यन्दत एव रक्तमद्यापि देहे मम मांसमस्ति ।
वृत्ति न पश्यामि तवापि देहे किं भक्षणात्वं विरतो गरुत्मन् ॥”
इति । निश्चयम्यैतत् “ कथमस्यामप्यवस्थायामूर्जितमेवाभिधत्ते ”
इति द्विगुणतराश्चर्यान्वितस्तूष्णीं स्थितः । अत्रान्तरे शङ्खचूड
उपसृत्योच्चैरवदत्— “ ताक्षर्य, ताक्षर्य, न खलु साहसमनु-
ष्ठातव्यम् । नायं नागः । परित्यजैनम् । मां भक्षय । अयमहं
तवाहारार्थं वामुकिनाग्रे प्रेषितः ” इत्यभिधाय स्ववपुः पुरो-
ऽदधात् । द्वयोरपि वध्यचिह्नं धारयतोः कतरो नाग इत्यनवगच्छ-
न्तं गरुडं स्वास्तिकलक्षणेन केशुकेन जिह्वाद्वयेन तिमूभिः फणाभिश्च

1. True. 2. Speech. 3. The place where fire is always kept kindled. 4. One who is being eaten. 5. But. 6. Stopped. 7. An eagle. 8. The mark representing the figure 10 on the hood of a serpent. 9. The garment, coat.

प्रत्यायितमकरोच्छङ्खचूडः । तं प्रत्यभिज्ञाय “ कः खल्वयं मया
 व्यापादितः ” इति शङ्खचूडं पप्रच्छ । “ विद्याधरवंशतिलको जीमूतवा-
 हनः ” इति तेन कथिते “ महत्ययसः पङ्के निमग्नोऽस्मि ” इति तस्मै
 बभौ । ततः सर्ववृत्तान्तश्रवणानन्तरम् “ बोधिर्सस्व एवायं मया
 व्यापादितः । तदस्य पातकस्याग्निप्रवेशादृते नान्यत्प्रायश्चित्तम् ” इति
 स्वधिया निश्चित्य वद्बर्चासाद्ने यावत्सचिन्तस्तावत्साम्नी मलयव-
 तीसहितौ जीमूतवाहनपितरौ प्रापतुः । तौ दृष्ट्वा पुत्रघातित्वेन
 लज्जया मुखमपि दर्शयितुमशक्तो गरुडः समीपस्थे जलधौ षाड्वाग्नौ
 पातयितुमात्मानमुद्युक्तो जीमूतवाहनेन निवारितः । पितरौ दृष्ट्वा
 पैरिष्वङ्गायोत्थातुमिच्छन् जीमूतवाहनोऽमूर्च्छत । तं मूर्च्छितमुपलभ्य
 सर्वेऽपि मोहं गताः । गरुडः पक्षाभ्यां वीजयन्समाश्रास्य तमाह—
 “ भो महात्मन्, उपदिश्यतां येनाहं मुच्येयास्मादिर्नसः ” इति । ततो
 जीमूतवाहनः पित्रानुज्ञया जानुभ्यां स्थिताय शिरसि निहिताञ्जलये
 गरुडायोपादिशत्— “ भो नागान्तक, सर्वप्राणातिपाताद्विरम । आद-
 रेणानुतापं कुरुष्व । यत्नात्पुण्यप्रवाहं विरचय । सर्वसत्त्वेष्वभीतिं दि-
 शताम् । एवं कृते पापान्मुच्यसे ” इति । तदुपदेशश्रवणानन्तरम्
 “ सर्वप्राणिवघाद्विरतोऽहमद्य प्रभृति ” इति गरुत्मता प्रतिज्ञा-
 तम् । जीमूतवाहनस्य स्वभावधीरस्यापि मर्मच्छेदिन्योवेदना बाधि-
 तुमारब्धाः । धैर्यावष्टम्भं कृत्वा पितरौ पश्यन् “ अयमन्यः प्रणामो
 मे ” इति तातं प्रणनाम नेत्रे निमिमिल च । पितरौ मलयवती
 शङ्खचूडश्च सर्वेऽपि हाहाकारेण दिशो बधिरयांचक्रुः । ततो नायकस्य

1. Buddha, follower of Buddha. 2. Obtaining. 3. Embrace. 4. Sin.

वृद्धमाता सांस्त्रमूर्ध्वं पश्यन्ती लोकपालानुद्दिश्याह—“भगवन्तः, कथं नामृतेन सिकत्त्रैर्न मे पुत्रकं जीवयथ” इति । अमृतकीर्तनात्स्मारितो वैनतेयः “त्रिदैशपतिमभ्यर्च्य तद्धिमृष्टेनामृतवर्षेण न केवलं जीमूत-बाहनं यावदेतानपि पूर्वभक्षितानोशीविषान्प्रत्युज्जीवयामि । अथाभ्यर्थितो न दास्यत्यसौ ततो युद्धाञ्जौ देवान्निर्जित्यामृतमयीं वृष्टिमभ्युत्सृजामि ” इति प्रतिज्ञाय वेगान्निष्क्रान्तः । तस्मिन्सहस्रोडी-ने शङ्खचूडो दीरूणि समाहृत्य “अनेनैव सह वैश्वानरं साधयामः” इति जीमूतकेतुना प्रैणुन्नश्रितामरचयत् । चिताप्रवेशाय सर्वेषु सज्जीभूतेषु भगवती गौरी प्रत्यक्षीभूय “ जीमूतकेतो, न खलु साहसमनुष्ठातव्यम् ” इति निवारयामास । जीमूतवाहनं चोषसृत्य कमण्डलूदकेनाभिषिच्य “ कस जीव ” इत्युत्थापयामास । अत्रान्तरेऽनभ्रादाकाशाद्दृष्टिः पतिता । तस्याः कारणं देवी कथयामास । तयामृतवृष्ट्या प्रत्युज्जीविता अस्थिरोषाः पूर्वभक्षिताः सर्वे उरगपतयस्तोयराशिं प्रविश्य स्वलोकं गताः । जीमूतवाहनः स्वयं देव्या गौर्याभिषिच्य विद्याधरचक्रवर्ती कृतः । एवं नागानामानन्दो जात इति नागानन्दभिष्यस्य वाटकस्य नाम ।

4. S'ūdraka's Mrichchakatika.

ईर्ष्यायां सुसमृद्धायामवन्तिपुर्यां पूर्वस्मिन्कालेपरमधार्मिकः सुखाद्द्विद्रतां यातो महात्मा प्रणयिप्रणयैः कृशीकृतो दीनान्नं कल्पवृक्षः

1. The eight guardians of the world. 2. Hearing the name of nectar. 3. Indra. 4. Serpents. 5. In battle. 6. Wood. 7. Urged, asked, requested. 8. Praiseworthy.

स्वगुणफलनतः सज्जनानां कुटुम्बी शिक्षितानामादर्शः सुचरितनैक-
 षः शीलवैलसमुद्भूतः सत्कर्ता न्यवमन्त्र पुरुषगुणनिभिर्दक्षिणोदार-
 सत्त्वोऽनुदासीनश्रीवनो दारिद्र्यसंतप्तोऽधर्मभीरुर्मृत्पानुकम्पकः कल्प-
 चान्गुष्पपक्षपाती शरण्यः संविभागशीलः शोभनाकृती रूपवान्प्रि-
 यभाषी द्विजसार्थवाहश्चारुदत्त इति बभूव । तस्य च गुणानुरक्ता
 विनयवती कुलबधूरिव रूपवती काचिद्रैणिका वसन्तसेनेव
 वसन्तसेनेति बभूव । धूतेति च नाम विभ्रती चारुदत्तस्य भार्या
 अर्त्रनुकूला शीलवती विशुद्धचरित्र्या बभूव । मैत्रेय इति च नाम
 विभ्रचारुदत्तस्य प्रियसुहृद्बभूव ।

एकदा वसन्तसेना परिजनानुयाता सज्जपणेन संश्रन्त्यवन्ती-
 शपसित् सज्जः पालकश्च शैयलेन शकारेण संस्थानकेन दृष्टा ।
 ततोऽनङ्गशरव्याकुलः स स्वसख्या षिटेन चेटेन चानुगतस्ताम-
 नुजगाम । कामी शकारस्तामनुनिनीषुः “ तिष्ठ वसन्तसेने,
 तिष्ठ । किं यासि, भ्रात्रसि, अस्वलन्ती पलायसे । वाम्, प्रसीद ।
 कामेनाङ्गारराशिपतितं मांसस्रण्डमिव तपस्वि मे हृदयं दहते ख-
 लु ” इत्यादिभिश्चाट्क्तिभिस्तस्याः दृष्टतो लग्नः । ततः सा
 परिजनं रक्षार्थमाचक्रन्द । सोऽपि परिभ्रष्टः प्रतिवचनं न ददौ ।
 तां भीतामुपलक्ष्य शकारोऽसौ वशमेप्यतीति मत्वाह— “ वसन्तसे-
 ने, अत्र पथि प्रदोषवेलायां मयाभिसार्यमाणां त्वां कः परित्रास्य-
 ते । अहं देवपुरुषो मनुष्यो वाम्भुदेवः कामयितव्यः ” इति । श्रु-

1. A touchstone. 2. Shore, boundary. 3. Courtezan. 4. At-
 tendants. 5. Brother-in-law. 6. O girl. 7. Poor.

विरहपाण्डुकपोलतले विधुर्व्यधित भीमैभुवः प्रतिविम्बितः ।
 अनुपलक्ष्यसितांशतय्य मुखं निजसखं सुखमङ्कमृगार्पणात् ॥
 विरहतापिनि चन्दनमांसुभिर्वपुषि सार्पितपाण्डिमण्डना ।
 विषंधराभविर्साभरणा दधे रतिपतिं प्रति शंभुविभीषिकौम् ॥
 विनिहितं पौरितापिनि चन्दनं हृदि तथा धृतमुद्गुदमावभौ ।
 उपनमन्सुहृवं हृदयेशयं विधुरिवाङ्कगतोर्दुपरिर्ग्रहः ॥
 स्मरहृताशनदीपितया तथा बहु मुहुः सरसं सरसीरुहम् ।

1. On the surface of the cheek pale by love-sickness: 2. The moon. 3. Of Damayanti; daughter of Bhîma. 4. Not perceptible, visible. 5. Friend, like. 6. The deer constituting the spot. 7. Transfer. 8. Dust, powder. 9. She who gave a graceful whiteness to her body. 10. Serpent (holder of poison). 11. Lotus stem. 12. God of love. 13. A scare-crow. Something to frighten one. The god S'iva had burned Kâma. In order therefore that Kâma might not venture to approach her she disguised herself as S'iva, rubbed sandal powder and paste to her body that it might wear the appearance of being rubbed with ashes and wore ornaments, bracelets &c. of lotus stems that they might be taken as so many serpents which are said to be worn by S'iva. 14. Placed, rubbed. 15. Qual. हृदि. 16. Bubble. 17. Madana. This is an Aluksamâsa. The case ending (Loc.) is not lost. 'One that lies in the heart.' 18. Near. 19. Planets, stars. 20. Retinue, attendants. The sandal ointments and paste applied to the heart which was hot began to boil. There were therefore bubbles caused thereby. Madana therefore thought that the moon represented as his friend came there with his attendants the stars. 21. Wet, not dry and therefore cold. 22. A lotus.

श्रयितुर्मर्षपथे कृतमन्तरा श्वसितनिर्मितर्मर्मरभ्रुञ्जितम् ॥
 म्रियकरग्रहमेवमवाप्स्यति स्तनयुगं तव ताम्यति किं न्विति ।
 जगदतुर्निहिते हृदि नीरजे दैवथुर्कुङ्गलेन पथुस्तनीम् ॥
 त्वादितरो न हृदापि मया धृतः पतिरितीव नलं हृदयेशयम् ।
 स्मरहविर्भुजि बोधयति स्म सा विरहपाण्डुतया निजशुद्धताम् ॥
 विरहतप्तदङ्गनिवेशिता कमलिनी निमिर्षहर्लेमुष्टिभिः ।
 किमपनेर्तुमैच्छत किं पराभषितुमैहत तद्द्वयं पथुम् ॥
 इयमैर्नङ्गरावल्लिपन्नगक्षतविर्षोरिवियोगविर्षावशा ।
 शाशिकलेव खंरांशुकरार्दिता करुणनीरनिधौ निदधौ न कम् ॥
 र्ज्वलति मन्मथवेदनया निजे हृदि तयार्द्रमृणाललतापिता ।

1. Half way. 2. In the middle. 3. Breath. 4. A rustling sound. 5. Thrown (away). In such a state cold applications were thought desirable. Damayanti therefore taking up a lotus wished to place it on the bosom. When she while trying to bring it near brought it near, it became dried up by means of the hot breath proceeding from the mouth and the nostrils, and so threw it away as being no longer useful. 6. To be impatient be gloomy. 7. Heat, trouble. From दृ. (The termination is अणु). 8. Closing. 9. Lodging in the heart. Quali. नलम्. 10. The fire of love. There was in ancient days ordeal by fire. One that was accused of any crime threw himself into the fire. If he came out uninjured he was supposed to be guiltless. 11. Closing. 12. Petals compared to fists. 13. Endeavoured. 14. The volley of arrows of the god of love compared to snakes. 15. Spreading. 16. विषा+अवशा. 17. The Sun (स्व severe, hot, अणु rays). 18. Ocean. 19. Qual. हृदि. 20. लता + अर्पिता (a separate word).

स्वर्जयिनोस्त्रपया सैविधस्थयोर्मलिनतामभजद्भ्रुजयोर्भ्रशाम् ॥
 पिकैरुतश्रुतिकम्पिनि शैर्वलं हृदि तथा निहितं विचलद्भ्रुगौ ।
 सतततद्गैतर्हच्छयकेतुना हतमिष संवतनूषनप्रविषणा ॥
 न खलु मोहवशेन तदाननं नैलमनः शैशिकान्तर्भोधि तत् ।
 हंतैरथाभ्युदये राशिनस्ततः कथमसुस्रुवर्दश्रुमयं पंथे ॥
 रतिपतेर्विजंयास्त्रमिषुर्यथा जयति भीमसुतापि तथैव सा ।
 स्वविशिखानिव पञ्चतया ततो नियतमैहर्तं योर्जयितुं स ताम् ॥

1. Conquerors. 2. Standing near. The arms are often compared to lotus-stalks. When the lotus-stalks were placed near their conquerors on both sides (the arms of Damayantī) they were put to shame and therefore soon drooped and faded away. 3. Seized with tremor at hearing the cry of the cuckoo. 4. Moss. The moss that was placed on the bosom as a cold application began to tremble when the heart on which it was placed itself trembled. The next line is an उत्प्रेक्षा. It trembled as if struck and pushed by the badge of the god of love (a fish) as represented on the banner as both came in contact, together near each other. 5. Remaining in the heart. 6. Love god. 7. Badge, banner. 8. Struck. 9. Its (moss's) body. 10. Rubbing. 11. Her face. 12. Mind of Nala, subject of अर्वाधि. This is a question of appeal. Did not the mind of Nala know ? 13. Used in a double sense:— (1) Pleasing as the moon; (2) the stone (real or imaginary) said to melt when touched by the moon's rays. 14. Aor. of वृत्. 15. Otherwise. 16. Rise. 17. Aor. of स्रु 'to ooze, melt.' 18. Consisting of tears. 19. Water. 20. The triumphant weapon. 21. Damayantī. Damayantī was as successful in achieving the conquests of Kāma as his arrow was. 22. Arrows. 23. The state of being five; also death. 24. Certainly. 25. Wished. 26. To join her. Kāma wished to take her to पञ्चता. It is well-known that the number of Kāma's arrows is five.

शशिमयं वैहनास्त्रमुदित्वरं मनसिजस्य विमृश्य विद्योगिनी ।
 झटिति वारुणमश्रुमिषादसौ तदुचितं प्रतिशास्त्रमुपाददे ॥
 अतनुना नैवमम्बुदर्पोम्बुदं सुतेनुरस्त्रमुदस्तमकेभ्य सा ।
 उचितमायतनिश्वसितच्छलाच्छ्वसनमस्त्रममुबद्धमुं प्रति ॥
 रतिपतिप्रहितानिलहेतितं प्रतिपती सुदेती मेलयानिले ।
 तदुहतापमयात्तु मृणालिकाभयमिद्यं भुजगास्त्रमिवादिता ॥
 न्यथित तैदृदि शैल्यमिव ह्ययं विरहितां च तथापि च जीवितम् ।
 किमथ तत्र निहत्य निस्त्रातवान् रतिपतिः स्तनविलेपयुगेन^३ तत् ॥
 अतिशैरव्ययता मदनेन तां निखिलपुष्पमयस्वशरव्ययात् ।
 स्फुटमैकारि क्लान्यपि मुञ्चता तदुरसि स्तनतौलयुगार्पणा ॥

S'RĪHARSHA—*Naishadhūcharita*. Canto. IV.

1. Consisting of the moon. 2. A missile which had for its deity the fire. 3. Rising. 4. Regarding. 5. At once. 6. A missile the deity of which was Varuna. 7. Guise. 8. She, Damayanti. 9. Suitable. 10. A counter-weapon, missile. 11. Took, had recourse to. 12. The bodiless (Kāma). 13. A fresh cloud. 14. A missile having for its deity a cloud, rain. 15. Damayanti; beautiful limbed. 16. Sent, urged. 17. Long. 18. A missile having the wind for its deity. 19. Weapon. 20. Knowing. Pres. part. Fem. of ज्ञ् with वृत्ति. 21. Beautiful-teethed. 22. The wind (Southern) coming over the Malaya mountain. 23. Great. 24. The missile directed by the serpents. The serpents, it is said, live on wind. 25. Aor. Ātm. of दा. 26. Aor. Ātm. of धा with नि. 'to place, deposit.' 27. In her heart. 28. An arrow. 29. An abstract noun. 30. Having killed. 31. Built, planted. 32. Fruits. 33. Pair. 34. Constantly aiming arrows. 35. Consume. 36. Aor. pass. of कृ. 37. Discharging. 38. The fruits of Tāla.

विक्रीस तयार.

सावित्रीचरित्र.

या साध्वीचें चरित्र भारतांत व्यासांनीं वर्णिलें आहे व तें एकूण भरतखंडांत कोट्यावधि लोकांस आनंद झाला आहे. याचा सर्व अ-बालवृद्धांस उपयोग व्हावा म्हणून हल्लीं तें आझीं प्राकृत गोष्टीप्रमाणें केलें आहे.

यांत सावित्री म्हणून सुशीला रूपवती विदुषा अशी राजकन्या होती, तिला बापानें स्वयंवर करण्यास सांगितलें. तिनें सामान्यस्त्री-स्वभावाप्रमाणें ऐश्वर्याकडे लक्ष न देतां गुणावर लक्ष देऊन पति व-रिला. पुढें आपल्या आचरणानें सासुसासरा व पति यांस संतुष्ट करून पतीवर आलेल्या महत्संकटाचा बुद्धिकौशल्यानें परिहार करून उभ-यकुळांस सुखी केलें. याप्रमाणें चित्तवेधक कथा आहे.

किंमत १ आणा व पोष्टेज ॥ आणा.

रसिकाष्टक— हें, वे. शा. रा. रा. नारायण भट्ट पर्वणीकर यांणीं संस्कृतांत केलेलें आहे. यांत साहा ऋतुंच्या वर्णनानें स्त्रीचें सात्वतन केलेलें असून ही कविता फार सुरस आहे.

किंमत ॥ आणा व पोष्टेज ॥ आणा परंतु या अर्ध्या आण्यांत १० प्रतिही पाठवितां येतील.

हीं पुस्तकें “निर्णयसागर” छापखान्यांत विकत मिळतील.

THE SANSKRIT READER.

OBJECT.

The Study of Sanskrit has been greatly facilitated by the introduction of the two books of Prof. R. G. Bhândárkar. But the main object in preparing those excellent books was, we think, to simplify the intricacies of grammar and present the subject in an easily intelligible form. They, therefore, contain rather too much of Grammar and too little of Reading. Sanskrit forms an important part of the studies taught at the High Schools and Colleges and the majority of students who present themselves at the University Examinations select Sanskrit as their Second Language. But though Sanskrit has been so largely studied, it is not uncommon to find that students who are very clever at making by heart a string of grammatical forms, however recondite and difficult, are hardly able to construe a simple sentence and speak in a way in which ordinary people spoke Sanskrit when it was a living language. In fact they have no command over the language. The reason is not far to seek. The standard works—the Kāvya and the Nātakas—are high for beginners and cannot be much utilized without the help of a teacher—a procedure not within the reach of many students. This attempt has, therefore, been made to meet the desiderata of a good Reading Book which the students can read and understand by themselves.

RATES OF SUBSCRIPTION.

	Rs.	Ans.
Per Annum (in advance)...	...	0—12.
” ” (in arrears)...	...	1— 0.
Single Copy.	0— 2.
Postage for Mofussilites.	0— 6.

Intending subscribers should send their names and subscriptions to the Proprietor of the Nirṇaya-sāgara Press, Bombay.

THE
SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

Vol. I.

October 1884.

No. 10.

CONTENTS.

Part I. EXERCISES.	PAGE.
Section 1. Exercise 10.	19
" 2. " 10.	19
" 3. " 10.	19
Part II. CHOICE EXPRESSIONS, IDIOMS &c....	19
Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS.	
4. S'ûdraka's Mṛichchakatika.	37

BOMBAY :

PRINTED AND PUBLISHED BY THE PROPRIETOR
OF THE "NIRNAYA-SÂGARA" PRESS.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhândárkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kāvya, Nātakas, Kathās &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhândárkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. The *Tarkasangraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dipikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.

Exercise 10.

वृक्ष फलानि यच्छसि । वृक्षौ पादैर्जलं पिबथः । वृक्षाश्लया-
भाश्रयामः ।

सूद मेढु किमन्नं न पचसि । सूदौ मेहानसान्मोदकानानयथः ।
सूदा ओदनं शाकांश्च मार्जारेभ्यो रक्षत ।

मूर्खं याहि, मासंबद्धं जल्प । मूर्खौ मौनेर्मांलम्बेथाम् । मूर्खा
अविनयं मां चरत ।

पुत्रं वैयात्यं त्यज । पुत्रौ प्रतिपद्येथामाचारम् । पुत्राः कलहं
मां कुरुत ।

नृप पुत्रस्य लाभेन वर्धसे । नृपौ श्रूयतामभ्यर्थना । नृपाः प्रजा
धर्मेण पालयत ।

बाल ईर्ष्या आगच्छ । बालौ मा धावतम् । बाला मुंरूणां व-
चनेमनुरुध्यध्वम् ।

किंकर कर्तुर्मुपहर । किंकरौ अग्निर्माहरतम् । किंकरा भिक्षुका-
न्निमन्त्रयध्वम् ।

-
1. To take shelter, resort to. 2. Soon. Adv. 3. Why. Indecl.
4. A kitchen. 5. Vegetables. 6. To guard. 7. Imperat. 2nd
Pers. Sing. 8. Nonsense. 9. Silence. 10. To observe. 11. Im-
modesty. 12. To do, commit. 13. Impera. 2nd Pers. Plural
of कृ 'to do.' 14. To thrive, prosper. 15. Request, solicitation,
suit. 16. Here, this way. 17. Elders. 18. To bring, fetch.
19. To get, bring.

ब्राह्मण माधर्ममनुतिष्ठ । ब्राह्मणौ कन्यायाः शुल्कं न गृही-
तव्यमिति शास्त्रस्याज्ञा । ब्राह्मणा वेदस्य विक्रयो न कर्तव्यः । ऋ-
षे अभिवादये । ऋषी शिष्यस्य प्रथमोऽपराधः क्षीन्तव्यः । ऋ-
षयो वैल्कलान्यार्द्राणि परिधानायायोग्यानि ।

नृपते विजयस्व । नृपती विभ्रंहे मा यतेथाम् । नृपतयः प्रजा ज-
नक इव पीते ।

सारथे रथमानय । सारथी योर्जयतमश्वान् । सारथयश्चोदयत्
धुर्यान् ।

Synonyms of आकाश.

२५ द्योदिवौ द्वे स्त्रियामभ्रं व्योम पुष्करमम्बरम् ।

नभोऽन्तरिक्षं गगनमनन्तं सुरवर्त्म खम् ॥

वियद्विष्णुपदं वा तु पुंस्याकाशविहायसी ।

विहायसोऽपि नाकोऽपि द्युरपि स्यात्तदव्ययम् ॥

द्यो-ओकारान्तः; अभ्र, पुष्कर, अम्बर, अन्तरिक्ष, गगन, अनन्त, ख, वि-
ष्णुपद, आकाश, विहायस, नाक-अकारान्ताः; व्योमन्, सुरवर्त्मन्-नका-
रान्तौ; नभस्, विहायस्-सकारान्तौ; वियत्-तकारान्तः.

1. मा + अधर्म + अनुतिष्ठ. स्था with अनु 'means, 'to do, act, commit.'
2. Money taken as the price of a bride or girl. 3. Pot. part. of ग्रह 'to take, receive.' Should be taken. 4. Sale. 5. Past. part. of कृ 'to do.' 6. Past. part. of क्षम् 'to pardon.' 7. Bark garments. 8. Wet. 9. Wearing. 10. War, hostility. 11. Imperat. 2nd Pers. Plu. of पा 'to protect' 2nd Conj. 12. To yoke. 13. Horses. 14. The word द्यौ, declined in two different ways, is fem. अन्नं to विष्णुपदं are neuter. आकाश and विहायस m. or n. विहायस and नाक m. द्युः is indeclinable.

Exercise 10.

अभिज्ञः खल्वसि लोकव्यवहाराणाम् ।

संप्राप्तमिदानीमक्षणोः साफल्यम् ।

पुनः समागमाय गमनेऽनुमान्यतामयं दासजनः ।

याते दिनत्रयेऽयं प्रकृतिस्थो भविष्यति । नास्य पापं शङ्कनीयम् ।

तस्य सद्मनि स्नुषायाः प्रथमार्तवमहोत्सवो वर्तते । ततश्च सवि-
शेषमलंकृतं गृहम् । सुखश्रवा मङ्गलहूर्ण्यनिस्वना विजृम्भन्ते ।

आगामिन्यां षष्ठ्यां तस्य गृहे विवाहोत्सहो भविता । तस्मि-
न्तिथौ वारयोषितो नृत्यं भविष्यतीति श्रुतं मया ।

अहं यात्राप्रसङ्गेन कार्शी मथुरामयोध्यामन्यानि च तीर्थानि
स्थानानि द्रष्टुं श्वः प्रस्थाताहे । मम पुत्रा अत्र वत्स्यन्ति । ता-
न्कुमार्गान्निवारय । सम्यक्ताञ्छाधि । पितृस्थाने भवान्भवितुमर्हति ।

शैशवशेषवानेव स उदारधीश्चतसृणां विद्यानां पारं जगाम ।

हरिचरणयोरयं पुष्पाणामञ्जलिः प्रकीर्यते ।

एष काव्यबन्धः परिषदि प्रकीर्यते ।

मधुलिहो मधुभिन्दूनिव विरलानपि गुणलेशान्भजत ।

भवतामवधानमभ्यर्थये ।

युध्यमानयो राज्ञोर्वैर्दहनो निर्वाणः । उभयोः प्रजा निर्वात-

ङ्गाश्रामवन् ।

1. Evil, wrong. 2. Suspect, apprehend. Pot. Part. 3. First appearance of the menses, catamenia. 4. Trumpets, Fife. 5. Not quite grown up. When he has yet to pass a portion of young age. 6. Fire. 7. Extinguished, put out. 8. Free from danger.

प्राणेषु वित्तनिचयेषु च वयं प्रहृताः खलेन ।
 न खल्वमङ्गलानि चिन्तयितुमर्हन्ति भवन्तो भ्रातृणाम् । अत
 एवाद्यप्रभृति भिन्नोऽहं भवद्भ्यः ।
 मम शिशोरेव तेन वैरं प्रवृद्धम् ।
 एवमतिसंभृतक्रोधेषु युष्मासु कदाचित्खिद्यते गुरुः ।
 आमन्त्रयितव्या मया मातुलानी । अहं कार्यान्तरेणाभ्यन्तरं
 गच्छामि । ममागमनं प्रैतिपालय ।
 इदमासनमास्तीर्णम् । अत्रोपविश मुहूर्तम् ।
 द्विर्पुरुषेयं पैरिखा । अस्यास्तरणं दुष्करम् ।
 प्रकृत्यामणिरलंकारः श्रेयान्न पुनश्चयुंतोपलः ।

A Grammatical Note.

द्वन्द्वो द्विगुरपि चाहं मद्देहे नित्यमव्ययीभावः ।
 तत्पुरुष कर्म धारय येनाहं स्यां बहुव्रीहिः ॥

1. Separated, one whose connection is severed. 2. Ever since I was a boy. 3. Ask leave. 4. Wife of a maternal uncle. 5. Wait. 6. Whose depth is the height of two men. 7. A ditch. 8. Having no jewel. 9. One from which the jewel has dropped. 10. This verse enumerates all the compounds; viz., द्वन्द्वः, द्विगुः, अव्ययीभावः, तत्पुरुषः, कर्मधारयः and बहुव्रीहिः. A beggar addresses some donor thus:—I am a pair (द्वन्द्वः); i. e. of man and wife; and I have two cows (द्विगुः) with me; I have not much expense (अव्ययीभावः); therefore, O man, (तत्पुरुष) do that thing (कर्मधारय), by which I shall be a possessor of much corn, (बहुव्रीहि) i. e. I shall become rich.

Exercise 10.

अत्रोद्याने शुक्रौघाः कलनिर्नदसुधाभिः श्रोत्रमापूरयन्ति ।

वर्षत्रयात्प्राक्तेन कृतो दोषः । एतावत्कालपर्यन्तं राजदण्डः प-
तिष्यतीति भिया तेन निर्लीयावस्थितम् । पूर्वं प्रख्यापितो दोषो-
ऽधुना विस्मृतः स्यादिति मत्वा सोऽधुना प्रकाशं रथ्यासु चरन्के-
नापि राजपुरुषेण दृष्टः । सोऽप्यहितबुद्धी राजानं गत्वा निवेद-
यामास । राजाज्ञया ततोऽधिकरणं गत्वा ततो निर्ग्रहपत्रं लब्ध्वा-
न्यैः पुरुषैरुपेतस्तद्दर्शनस्थानमासाद्य तन्निग्रहं चिकीर्षुर्यथोपपन्न-
ज्जुभिस्तं दैत्तपश्चाद्बन्धमकार्षीत् । रक्षिभिरनुयातं तं कारागृहं
प्रवेशयामास ।

नवसंरोपणशिथिलस्तरुः समुद्धर्तुं सुकरोऽरूढमूलत्वात् ।

स्त्रीणां साहचर्यञ्चेतांसि मर्तृसदृशानि भवन्ति । अत्र दृष्टान्तः ।
मधुरापि वल्ली विषविटपिसमाश्रिता मूर्च्छयते ।

साधु बुद्धिमतिके, साधु । तदभिहितं यदस्मत्परिजनोचितम् ।
प्रशस्यमस्य व्यवसायं गुरुजनो नान्वगृह्णात् ।

ज्ञानोद्रेकाद्विधटिततमोऽग्रन्थयः सत्वनिष्ठास्तमसां ज्योतिषां वा
परस्ताद्धर्तमानं यं वीक्षन्ते तं पुराणं देवमयं मोहान्धः कथं वेत्तु ।
नार्थप्रमत्तसंचरणीयानि रिपुबलानीति श्रूयते । तन्मा खलु प्रियापैरि-
भवेद्दीपितकोपानला अनपेक्षितशरीरा रणभुवि संचरिष्यथ ।

1. Sweet. 2. Notes. 3. Passed his days in concealment. 4. Openly. 5. A warrant of arrest. 6. Pinioned. 7. Brings on infatuation, insanity, unsoundness of mind. 8. Intensity. 9. Dissolved, unfastened. 10. Knot of ignorance. 11. With due, utmost care. 12. Insult. 13. Not regarding, regardless, desperate.

अहं विरुद्धवृत्तिरिति कथं संभवेत् । कीदृशस्तृणानामग्निना
सह विरोधः ।

समिद्धशरणेऽस्मिन्नगरे कदाचिद्यन्त्रोत्क्षिप्तैर्जलैर्वह्निं प्रशामयितुं
नगररक्षाधिकृतैर्यत्ने कृतेऽपि स न प्रशाम्यति । अर्षिषां चैक्रवालैः
संनिकर्षस्थितमखिलं दाह्यजातं लेढि ।

अनवरतं धिक्छब्दगर्भं तस्य मुखम् । सोऽनिशं परुषं वक्ति ।
ग्राम्यशब्दानुदीरयति । अतश्च द्विष्यते जनेन ।

अस्यां पाठशालायामभिद्युक्तेन मनसा न केनापि छात्रेणाधीयते ।
पूर्वराजभिराधुनिकैरपि स्वस्वविषयेषु स्वपरपक्षयोरनुरक्तापर-
क्तजनजिज्ञासया बहुविधदेशभाषावेशाचारसंचारवेदिनो नानाव्यं-
ञ्जनाः प्रणिधयो नियुज्यन्ते ।

—
Alliterations, puns, &c.

पेभ्ये मूढजने ददासि हि धनं विद्वत्सु किं मत्सरो
नाहं मत्सरिणी न चापि चपला नैवास्ति मूर्खे रतिः ।
मूर्खेभ्यो द्रविणं ददामि नितरां तत्कारणं श्रूयतां
विद्वान्सर्वजनेषु पूजिततनुर्मूर्खेस्य नान्या गतिः ॥

1. Acting against. 2. A house. 3. Circles, volumes. 4. Eagerly
intent. 5. Affected, attached, devoted. 6. Disaffected, discontented.
7. Marks of distinction. 8. Spies. 9. Addressed to the Goddess
Lakshmi. Some one puts the question why she enriches illiterate
men, and is jealous of learned men. The three lines which purport
to be the repartee or answer of Lakshmi are clear and easily
intelligible.

- उद्धतम्— Impudently, insolently.
 सुखर्— (10th Conj.) To make one speak.
 प्रतीहार— Door (देवडी).
 अत्याहितम्— Great dangar.
 अस्तमित— Set. (said of the Sun).
 कृतम्— Enough.
 कृते— For the sake of.
 समिति— Assembly.
 अभिषेण्— (10th conj.) To encounter, meet face to face.
 कङ्कटः— An armour.
 प्रगल्भ— Bold.
 विकृतम्— With grimaces.
 वसा— Fat. (चरवी)
 कोष्णम्-कत्रोष्णम्— Lukewarm, tepid.
 उपदंशः— Some thing eaten to give zest to food (लोणचें, चटणी,
 कोशिंबीर &c.)
 सुगृहिणी— A good housewife.
 संविधानम्— Arrangement, order, injunction.
 चिन्त— To care, look after.

‘मातृभिक्षिन्यमानानां ते हि नो दिवसा गताः’

Uttarardmacharita. I.

- यत्नेन— With care.
 निवेदय— To report, also to offer.
 रक्ष— To watch.
 द्वार— Entrance.
 रुद्ध— Occupied.
 परित्यज्य, मुक्त्वा— Save, except.
 परिगृहीत— Patronised.
 अविचार्य— Without hesitation, unhesitatingly.
 अचित— Usual, customary, accustomed.

वचनक्रिया— Obedience.

वचनं कृ— To obey.

„ उल्लङ्घ्, अतिष्टत्, आतिक्रम— Disobey.

कृपण— Helpless.

दृष्टेव— As soon as (he) saw it. The same expressed by 'मात्र'

'उदितमात्र एव सवितरि'— As soon as the Sun rose.

वराकः, तपस्विन्— Poor, an expression of pity.

अपिनद्धसुख— (Said of jars containing stored up provisions)
Mouths covered with pieces of cloth tightened and well
preserved by strings (दादरा बांधून ठेवलेला).

खन् with उत्— To draw from the scabbard, unsheath (said of
a sword).

त्सरुः— The handle of a sword.

शुवा— In vain, for nothing.

और्व— The submarine fire.

संभ्रम— Fear, consternation.

लब्धसंज्ञ, प्रतिपन्नसंज्ञ— Regaining consciousness, coming to him-
self, his senses.

नष्टसंज्ञ— Senseless, insensible.

एकपदे— At once.

परीहास— Joke.

तूलः— Cotton.

कोविद्— Knower, clever, master.

भू— Thrive, prosper.

'भवेदभीष्ममद्रोणं धृतराष्ट्रबलं कथम्'

Veñśamhāra. III.

आभियुक्त— Learned, wise.

'सूक्तमिदमभियुक्तैः प्रकृतिर्दुस्त्यजोतिः'

Veñśamhāra. III.

लघूकृ— To make light, mitigate.

त्वैतदार्यशीला वसन्तसेना “ शान्तं शान्तम् । अपोहि । अनार्यं मन्त्रयसे ” इति प्रत्यब्रवीत् । ततो विटस्तामुवाच— “ वसन्तसेने, वैशवासविरुद्धमभिहितं भवत्या । गणिका त्वं मार्गजाता लतेव वर्तसे । धनहार्यं पण्यभूतं शरीरं हि वहसि । अतो भद्रे, सुप्रियं चाप्रियं च समुपचर ” इति विटभाषितं निशम्य वसन्तसेना तं बभाषे—“ भद्रमुख, गुणः खल्वनुरागस्य कारणं न बलात्कारः ” इति । श्रुत्वैतच्छकारेण चारुदत्तगृहसमीपवर्तिना मूढेनोक्तम्— “ भाव, भाव, एषा गर्भदासी कामदेवायतनोद्यानात्प्रभृति तस्य दरिद्रचारुदत्तस्यानुरक्ता मां न कामयते । वामतस्तस्य गृहम् । यथा तव मम च हस्तान्नैषा भद्रश्रयति तथा करोतु भावः ” इति । “ वामतश्चारुदत्तस्य गृहम् ” इति शृण्वती वसन्तसेना “ अपराध्यता दुर्जनेनोपकृतं यत्प्रियसंगमं प्रापिता ” इति तुतोष । अत्रान्तरे समाप्तजपस्य सिद्धीकृतदेवकार्यस्य चारुदत्तस्य गृहान्मातृभ्यश्चैतुष्पथे बलिमुपहर्तुं पक्षद्वारमपाठ्य दीपं बलिं च गृहीत्वा निष्क्रान्ता रदनिकेति तस्य दासी मैत्रेयश्च । वसन्तसेनापाठ्ये पक्षद्वारे पटान्तेन दीपं निर्वाप्य प्रविष्टा । शकारस्त्वन्धकारे मौषराशिप्रविष्टां मैत्रीगुटिकाभिव प्रणष्टां वसन्तसेनामन्विष्यन् रदनिकां केशेषु जग्राह । अत्रान्तरेऽभ्यन्तरचतुःशालातः प्रदीपं प्रज्वाल्य “ भो रदनिके ” इत्याकारयन्प्राप्तो मैत्रेयस्तस्यास्तं परिभवं प्रेक्ष्य जातामर्षे

1. Unworthy of a courtesan. 2. On the left hand. 3. A square where four roads meet. 4. By the skirt of a garment. 5. Having extinguished. 6. A kind of black grain (उडीद). 7. A ball of lampblack.

राजश्यालं दृष्ट्वाह— “ अरे रे राजश्याल, संस्थानक, दुर्जन, दुर्मनुष्य, युक्तमिदम् । यद्यपि नाम तत्रभवानार्यचारुदत्तो दरिद्रः संवृत्तस्तर्किकं तस्य गुणैर्नलंकृतोज्जयिनी, येन तस्य गेहं प्रविश्य परिजनस्येदृश उपमर्दः क्रियते ” इति । ततो विटः सर्वैर्लक्ष्यम् “महाब्राह्मण, मर्षय मर्षय । अन्यजनशङ्कया खल्विदमनुष्ठितं न दर्पात् । सर्वथेदमनुनयसर्वस्वं गृह्यताम् ” इति स्वस्वङ्गमुत्सृज्य कृताञ्जलिः पादयोरपतत् । ततश्च “ इमं वृत्तान्तं चारुदत्ताय माख्याहि ” इति विटेन भणितो “ न कथयिष्यामि ” इति समयं चकार मैत्रेयः । “ एष ते प्रणयो विप्र शिरसा धार्यते मया ” इति विट उदतिष्ठत् । ततो विटः “ अहं गच्छामि ” इति गतः । शकारस्तु “ अगृहीत्वा वसन्तसेनां च गमिष्यामि ” इति तत्रैव तस्थौ । विटं गतं ज्ञात्वा भीरुः शकारो मैत्रेयमाहूयाह— “ अरे रे दुष्टबटुक, भणिष्यसि मम वचनेन तं दरिद्रचारुदत्तम् । एषा समुवर्णा सहिरण्या नवनाटकदर्शनोत्थिता सूत्रधारीव वसन्तसेना नाम गणिकादारिका कामदेवायतनोद्यानात्प्रभृति त्वामनुरक्तास्माभिर्बलात्कारादनुनीयमाना तव गेहं प्रविष्टा । तद्यदि स्वयमेव प्रस्थाप्यैनां समर्पयसि ततोऽधिकैरणे व्यवहारं विना शीघ्रं निर्यातयतस्तव मयानुबद्धा प्रीतिर्भविष्यति । अथवानिर्यातयत आमरणान्तिकं वैरं भविष्यति ” इति । एवं संदिश्य शीघ्रमपचक्राम शकारः । वसन्तसेना “ अलंकारस्य निमित्तं पापा अनुसरन्ति ” इति चा-

1. Reproach, abuse. 2 Mortification. 3. Forgive, excuse. 4. Arrogan ce. 5. Agreement. 6. Court. 7. Justice.

रुदत्तस्य गृहे सुवर्णभाण्डं न्यासीकृत्य स्वगृहं निवृत्ते । मैत्रेये-
णापि राजश्यालस्य संदेशश्चारुदत्ताय कथितः ।

पुनरेकस्मिन्दिने कश्चित्पुमान्वसन्तसेनागृहम् “आर्ये, शरणागतो-
ऽस्मि” इति ब्रुवन्प्रविवेश । “अभयं शरणागतस्य” इत्युदित्वा चेटीम्
“ह ज्ञे, पिषेहि पक्षद्वारम्” इत्यादिदेश । ततो वसन्तसेना चेटीमुखेन
“कुत आर्यः, को वार्यः, कां वा वृत्तिमार्थं उपजीवति, कुतो वा भयम्”
इति पप्रच्छ । स्ववृत्तान्तं निवेदयन् “अत्रोज्जयिन्यामेक आर्यः
श्लाघनीयनामधेयश्चारुदत्तो नाम मया शुश्रूषितः । सर्वोहकस्य वृत्ति-
मुपजीवामि ” इति कथयामास । चारुदत्तस्य नामश्रवणसमका-
लमेव वसन्तसेना सहर्षमासनादवतीर्योत्तस्थौ । “आर्यस्येदं गृ-
हम् ” इति च सत्कारं दर्शयामास । ततश्च “चारित्र्यावशेषे तस्मि-
न्द्यूतोपजीव्यस्मि संवृत्तः । भागधेयविषमतया दशसुवर्णं द्यूते हा-
रितम् । तौ च सैभिकद्यूतकरौ मामनुसंधत्तः । सांप्रतं श्रुत्वार्था
प्रमाणम् ” इत्युक्त्वा विरराम । एतावता कालेन तस्य पेंदवीमनु-
सरन्तौ सभिकद्यूतकरौ तत्रागत्य वसन्तसेनागृहं रुद्धावतस्थतुः ।
वसन्तसेनागृहं प्रविष्टं तमुपलभ्य च मिथः संमन्त्रयांचक्राते—“राज-
कुलं न गच्छावः । एवं कृत एष धूर्तोऽतो निष्क्रम्यान्यत्र गमि-
ष्यति । यथायं वसन्तसेनागृहं प्रविष्टस्तथा जाने भूतानि सुवर्णा-
नि । उपरोधेनैव सुवर्णानि गृह्णीवः ” इति । वसन्तसेना तु “उ-

1. Having pledged. 2. An attendant employed to rub and knead the body, a shampooer (चंपी करणारा). 3. A keeper of a gaming house. 4. A Road, a path.

त्सादितोऽस्मि मुषितोऽस्मि” इति बहिःस्थितयोः सभिकद्यूतकरयोः क्रन्दितं श्रुत्वा “ इमं हस्ताभरणं तयोर्देहि ” इति हस्तात्कटक-
माकृष्य चेद्याः प्रायच्छत् । चेद्यपि तौ गत्वा “ अस्ति कोऽपि युवयोर्धारकः ” इत्यनुयुयोज । “ अस्ति, दशसुवर्णं धारयति ” इति ताम्यामुक्ते “ इमं हस्ताभरणं स प्रतिपादयति ” इति तत्ता-
भ्यां समर्पयामास । तौ च दृष्टौ “ अये, भण तं कुलपुत्रं भूतस्तव ग्रन्थिः । आगच्छ, पुनर्द्युतं रमस्व ” इति संदिश्य यथाभिमत्प्रदेशं जग्मतुः । ततः संवाहकः “ आर्ये, अहमेतेन द्यूतकरावमानेन शा-
क्यश्रमणको भविष्यामि । तत्संवाहको द्यूतकरः शाक्यश्रमणकः संवृत्त इति स्मर्तव्यान्यार्यैतान्यक्षराणि ” इति कृतनिश्चयो वस-
न्तसेनामाष्टच्छद्य निश्चक्राम प्रव्रज्यां चाग्रहीत् ।

गच्छति काले ततः कस्मिंश्चिद्दिने गौन्धर्वं श्रोतुं गतश्चारुदत्तो-
ऽतिक्रान्तायामर्धरजन्यां गृहमागत्य समैत्रेयः सुष्वाप । सुप्तयो-
रुभयोः शर्विलक इति चतुर्वेदषिदोऽप्रतिग्राहकस्य पुत्रः कश्चिद्ब्रा-
ह्मणचौरो वसन्तसेनायाश्चेटी मदनिकामभूजिण्यां कर्तुमिच्छंस्तन्नि-
ष्क्रयार्थं स्तेयेन द्रव्यमाप्तुं भवनप्रत्ययाञ्चारुदत्तस्य गृहं संधिमुत्पाद्य
प्रविवेश । प्रविश्य च मृदङ्गदूर्दुरपणववीणावंशीदीनि वाद्यानि पु-
स्तकांश्च दृष्ट्वा परं विषादमगच्छत् । आत्मानं वक्ति च— “ कथं
नाद्याचार्यस्य गृहमिदम् । अथवा परमार्थदरिद्रोऽयम् । उत राज-
भयाञ्चौरभयाद्वा भूमिष्ठं द्रव्यं धारयति । ततः परमार्थदरिद्रोऽय-

-
1. Debtor. 2. Owes. 3. Music. 4. Mistress. 5. A hole.
6. A musical instrument. 7. A drum. 8. Flute.

मिति निश्चित्य भवतु गच्छामीति गन्तुं व्यवसिते मैत्रेय उदस्व-
 प्रायत—“भो वयस्य, संधिरिव दृश्यते । चौरमिव पश्यामि ।
 तद्गृह्णातु भवानिदं सुवर्णभाण्डम् ” इति । ततश्च तद्गृह्णादितस्ततो
 दृष्ट्वा जर्जरस्त्रानशाटीनिबद्धं दीपप्रभयोद्दीपितमलंकरणभाण्डमुप-
 लक्ष्य ग्रहीतुमना अपि “न युक्तं तुल्यावस्थं कुलपुत्रजनं पीडयितुम् ।
 तद्गच्छामि” इति मनश्चकार । ततो मैत्रेयश्चारुदत्तमुद्दिश्य पुनरुदस्व-
 प्रायत—“भो वयस्य, शापितोऽसि गोब्राह्मणकाम्यया, यद्येतत्सु-
 वर्णभाण्डं न गृह्णासि ” । ततः शर्विलकोऽनतिक्रमणीया भगवती
 गोकाम्या ब्राह्मणकाम्या चेति तज्जिघृक्षुः प्रदीपनिर्वापणार्थं धृत-
 मात्रेयं कीटं प्रावेशयत् । तेन निर्वापिते प्रदीपे “ इदानीं करोमि
 ब्राह्मणस्य प्रणयम् ” इति भाण्डं जग्राह मैत्रेयस्य हस्तात् ।
 ग्रहणकाले च मैत्रेय उत्स्वप्रायमान आह—“भो वयस्य, शीतल-
 स्तेऽग्रहस्तः” इति । अनन्तरं स चौरो मदनिकानिष्क्रयणार्थं वसन्त-
 सेनागृहं गतः । तस्मिन्निष्क्रामति गृहाद्ददनिका प्रबुद्धा सत्रासम् “हा
 धिक्, हा धिक् । अस्माकं गृहे संधिं कर्तित्वा चौरो निष्क्रामति ।
 आर्य मैत्रेय, उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अस्माकं गृहे संधिं कर्तित्वा चौरो नि-
 ष्क्रान्तः ” इत्युच्चैराचक्रन्द । सोऽप्युत्थाय चारुदत्तं प्रबोधया-
 मास । चारुदत्तस्तु “ आशान्वितश्चौरोऽस्माकं महतीं निवासरच-
 नां दृष्ट्वा संधिच्छेदनखिन्न एव निराशो गतः सुहृद्भ्यः किमसौ

1. Prattled in dream. 2. A small and worn out garment. 3.
 An oath. 4. Fingers.

कथयिष्यति तपस्वी, सार्थवाहसुतस्य गृहं प्रविश्य न किञ्चिन्मया समासादितमिति तमेव चौरमनुशुशोच । ततश्च मैत्रेयः स्मृत्वा चारुदत्तमुवाच— “ भो वयस्य, त्वं सर्वकालं भणसि ‘मूर्खो मैत्रेयः, अपण्डितो मैत्रेयः’ इति । सुष्ठु मया कृतं तत्सुवर्णभाण्डं भवतो हस्ते समर्पयता । अन्यथा दास्याः पुत्रेणापहृतं भवेत् । चारुदत्तो ग्रहणमस्मरन्मैत्रेयमाह—“ वयस्य, अलं परिहासेन । ”

मैत्रेयः— भोः, यथा नामाहं मूर्खस्तर्किकं परिहासस्यापि देशकालं न जानामि ।

चारुदत्तः— वयस्य, कस्यां वेलायां समर्पितं तत्सुवर्णभाण्डम् ।

मैत्रेयः— भोः, यदा त्वं मया भणितोऽसि शीतलस्तेऽग्रहस्त इति ।

चारुदत्तः “कदाचिदेवमपि स्यात्” इति सर्वतो निरूप्य सहर्षं सहृदमाह—“ वयस्य, प्रियं ते निवेदयामि । हृतं तत् । स चौरोगतः कृतार्थः । मैत्रेयेण ततो “न्यासः खलु सः” इति स्मारितः सद्यो मोहमुपगतः ।

मैत्रेयः—समाश्वसितुं भवान् । यदि न्यासश्चौरेणापहृतस्त्वमपि किं मोहमुपगतः ।

चारुदत्तः— (समाश्वस्य ।) वयस्य, कः श्रद्धास्यति भूतार्थम् । सर्वो मां तुलयिष्यति । शङ्कनीया हि लोकेऽस्मिन्निष्प्रतापा दरिद्रता । भोः कष्टम् । यदि तावत्कृतान्तेनार्थेषु मे प्रणयः कृतः किमिदानीं नृशंसेन चारित्रमपि दूषितम् ।

मैत्रेयः— वयस्य, अहं खल्वपलपिष्यामि केन दत्तं केन गृहीतं को वा साक्षीति ।

चारुदत्तः— अहमिदानीमनृतमभिधास्ये, जैक्ष्येणापि पुनन्यास-प्रतिक्रियामर्जयिष्यामि । चारित्रभ्रंशकारणमनृतं नैवाभिधास्यामि ।

इमं वृत्तान्तं रदनिका गत्वार्थाधूतायै न्यवेदयत् । सापि सती मैत्रेयेण सहापरिक्षतशरीरो भर्तेति जानत्यपि न्यासोऽपहृत इति शृ-
ण्वती मोहं जगाम । पुनः समाश्वस्याह—“ वरमिदानीं भर्ता मे शरीरेण परिक्षतो न पुनश्चारित्रेण । सांप्रतमुज्जयिन्यां जन एवं मन्त्रयिष्यते यथा दरिद्रतयार्यपुत्रेणैवेदशमकार्यमनुष्ठितमिति । भग-
वन्कृतान्त, पुंस्करपत्रपतितजलबिन्दुचक्षुः क्रीडासि दरिद्रपुरुषभा-
गधेयैः” इति । ततो धीरतया महानुभावतया च रदनिकामुखेन मैत्रेयमाकार्यं मातृगृहलब्धां रत्नावलीम् “आर्य, इमां प्रतीच्छ” इति तस्मै समर्पयत् । सोऽपि चारुदत्तमुपेत्य “ भोः, गृहाणैताम् । स-
दृशदारसंग्रहस्य फलमिदम्” इति तस्मै ददौ । चारुदत्तोऽपि तां गृहीत्वा मैत्रेयमाह—“मैत्रेय, गच्छ रत्नावलीमादाय वसन्तसेनायाः सकाशम् । वक्तव्या च सा मद्दचनाद्यत्खल्वस्माभिः सुवर्णभाण्ड-
मात्मीयमिति कृत्वा विस्रम्भ्य द्यूते हारितम् । तस्य कृते गृह्यतामियं रत्नावली ” इति ।

मैत्रेयः— मा तावत् । अस्वादितस्याभुक्तस्याल्पमूल्यस्य चौरैर-
पहृतस्य कारणाच्चतुःसमुद्रसारभूता रत्नावली दीयते ।

चारुदत्तः— वयस्य, मा मैवम् । यं विश्वासं समालम्ब्य तया न्यासोऽस्मासु कृतस्तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्यैव दीयते । तद्वयस्य, अस्मच्छरीरस्ष्टिकया शापितोऽसि । नैनामत्राहयित्वात्रा-
गन्तव्यम् ।

अन्येद्युर्मित्रेयस्यागमनात्पूर्वं मदनिकां निश्चिक्रीषुः शर्विलको-
ऽलंकारं गृहीत्वा वसन्तसेनागृहमुपतस्थे । मदनिकां कार्यतो ब-
हिरागतामुपेत्याह शर्विलकः— “मदनिके, दारिद्र्येणाभिभूतेन त्व-
स्त्नेहानुगतेन च मया रात्रौ त्वदर्शे साहसं कृतम् । तद्विज्ञाप्यतां
वसन्तसेना । अयं तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितोऽप्रकाशो ह्य-
लंकारो मत्स्नेहाद्धार्यताम्” इति मदनिकायै साशङ्कं समर्पयायास ।
मदनिका त्वलंकारं निरूप्य “दृष्टपूर्वोऽयमलंकारः । तद्गण कुतस्त
एषः ” इति तं पप्रच्छ ।

शर्विलकः— किं तवानेन । गृह्यताम् ।

मदनिका— (सरोषम् ।) यदि मे प्रत्ययं न गच्छसि तर्तिक-
निमित्तं मां निष्क्रीणासि ।

शर्विलकः— अयि, प्रभाते मया श्रुतं श्रेष्ठिचत्वरे यथा सार्थ-
वाहस्य चारुदत्तस्येति ।

श्रवणपथं गतेष्वेतेष्वक्षरेषु मदनिका, निभृतमवस्थाय स्वसंनन्धि-
नी कथेति चिरयति मदनिकेति गवाक्षस्थितैव शृण्वती वसन्तसेना च,
मूर्च्छां प्रापतुः । ततः क्षणेन संज्ञां लब्ध्वा मदनिका शर्विलकमाह—“श-
र्विलक, एष खल्वलंकार आर्यायाः । स च तस्यार्यस्य हस्ते कार्य-

4. The *Raghuvams'a* of Kâlidâsa with the commentary (the Sanjvini) of Mallinâtha and various readings. Rs. 2.
5. The *Subhâshitaratnabhândâgâra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.
6. The *Hitopades'a* of Vishṇus'arman. Ans. 9.
7. The *Ratnâvalî* of S'riharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.
8. The *Das'akumâracharita* of Daṇḍin with its Pûrvapîthikâ and Uttarapîthikâ and an Uttarapîthikâ by Padmanâbha ; also with the commentaries (the Padachandrikâ) of Kavindra Sarasvatî and (the Bhûshanâ) of S'ivarâma on the Das'akumâracharita and the Padadîpikâ on the Pûrvapîthikâ and various readings. Rs. 2.
9. The *Abhijnânas'akuntala* of Kâlidâsa with the commentary (the Arthadyotânikâ) of Râghavabhata and explanatory English Notes. Rs. 2.
10. The *Bhagavadgîtâ* (in very small type). Ans. 5.
11. The *Pancharatnî Gîtâ* ("). Ans. 7.
12. The *Adhyâtmarâmâyana* ("). Re. 1 Ans. 4.
13. The *Saptas'atî* ("). Ans. 5.
14. The *Anubhûtiprakâs'a* of Vidyâranyasvâmin. Rs. 2 Ans. 4.
15. The *Râmachandrikâ* (Declensions of nouns). Ans. 4.
16. The *S'ivatândava-Stotra*. Ana. 1.
17. The *Ratnasamuchchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.
18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.
19. The *Ashtâdhyâyî-Sâtrapâtha* of Pâṇini. Ans. 5.
20. The *Udâsinasâdhu-Stotra*. Ans. 5.
21. *Æsop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.
22. The *Abhinavakâdambarî* by Dhundirâja (An abstract of Bâna's Kâdambarî). Ans. 8.
23. The *Manusmriti* with the commentary of Kullukabhata. Rs. 2. Ans. 8.
24. The *Dharmasindhu* (with Marâthî translation). Rs. 6.
25. The *S'ûdrakamalâkara* ("). Rs. 4.
26. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

चारुदत्तः— वयस्य, मा मैवम् । यं विश्वासं समालम्ब्य
न्यासोऽस्मासु कृतस्तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्यैव दी
तद्वयस्य, अस्मच्छरीरस्थाष्टिकया शापितोऽसि । नैनामग्राहयित्वा
गन्तव्यम् ।

अन्येद्युर्मैत्रेयस्यागमनात्पूर्वं मदनिकां निश्चिक्रीषुः शर्विलकः
ऽलंकारं गृहीत्वा वसन्तसेनागृहमुपतस्थे । मदनिकां कार्यतो
हिरागतामुपेत्याह शर्विलकः— “मदनिके, दारिद्रेणाभिभूतेन त्व
स्त्रेहानुगतेन च मया रात्रौ त्वदर्थे साहसं कृतम् । तद्विज्ञाप्य
वसन्तसेना । अयं तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितोऽप्रकाशो ह
लंकारो मत्त्रेहाद्दार्थताम्” इति मदनिकायै साशङ्कं समर्पयायास
मदनिका त्वलंकारं निरूप्य “दृष्टपूर्वोऽयमलंकारः । तद्गण कुत
एषः” इति तं पप्रच्छ ।

शर्विलकः— किं तवानेन । गृह्यताम् ।

मदनिका— (सरोषम् ।) यदि मे प्रत्ययं न गच्छसि तर्हि
निमित्तं मां निष्क्रीणासि ।

शर्विलकः— अयि, प्रभाते मया श्रुतं श्रेष्ठिचत्वरे यथा सा
वाहस्य चारुदत्तस्येति ।

श्रवणपथं गतेष्वेतेष्वक्षरेषु मदनिका, निभृतमवस्थाय स्वसंबन्धि
नी कथेति चिरयति मदनिकेति गवाक्षस्थितैव शृण्वती वसन्तसेना च
मूर्छां प्रापतुः । ततः क्षणेन संज्ञां लब्ध्वा मदनिका शर्विलकमाह—“श
र्विलक, एष खल्वलंकार आर्यायाः । स च तस्यार्यस्य हस्ते कार्य

4. The *Raghuvams'a* of Kâlidâsa with the commentary (the Sanjivini) of Mallinâtha and various readings. Rs. 2.
5. The *Subhâshitaratnabhândâgâra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.
6. The *Hitopades'a* of Vishṇus'arman. Ans. 9.
7. The *Ratnâvalî* of S'riharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.
8. The *Das'akumâracharita* of Dandin with its Pûrvapîthikâ and Uttarpîthikâ and an Uttarpîthikâ by Padmanâbha ; also with the commentaries (the Padachandrikâ) of Kavindra Sarasvatî and (the Bhûshaṇâ) of S'ivarâma on the Das'akumâracharita and the Padadîpikâ on the Pûrvapîthikâ and various readings. Rs. 2.
9. The *Abhijnânas'akuntala* of Kâlidâsa with the commentary (the Arthadyotanikâ) of Râghavabhata and explanatory English Notes. Rs. 2.
10. The *Bhagavadgîtâ* (in very small type). Ans. 5.
11. The *Pancharatnî Gîtâ* ("). Ans. 7.
12. The *Adhyâtmarâmâyana* ("). Re. 1 Ans. 4.
13. The *Saptas'ati* ("). Ans. 5.
14. The *Anubhûtiprakâs'a* of Vidyâranyasvâmin. Rs. 2 Ans. 4.
15. The *Râmachandrikâ* (Declensions of nouns). Ans 4.
16. The *S'ivatâṇḍava-Stotra*. Ana. 1.
17. The *Ratnasamuchchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.
18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.
19. The *Ashtâdhyâyi-Sâtrapâtha* of Pâpini. Ans. 5.
20. The *Udâsînasûdhu-Stotra*. Ans. 5.
21. *Æsop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.
22. The *Abhinavakâdambarî* by Dhundirâja (An abstract of Bâna's Kâdambarî). Ans. 8.
23. The *Manusmṛiti* with the commentary of Kullukabhata. Rs. 2. Ans. 8.
24. The *Dharmasindhu* (with Marâthî translation). Rs. 6.
25. The *S'ûdrakamalâkara* ("). Rs. 4.
26. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

ARRANGEMENT.

This Magazine will contain, for the present, 16 pages. It will be divided into four parts. Part I will contain Sections 1-3 adapted for Anglo-Vernacular Standards IV-VI respectively. This part will contain easy exercises for translation. Care will be taken to see that these exercises contain words and expressions with which the student is familiar in Prof. Bhândárkar's Books, but when any new words or forms occur explanatory foot-notes will be given. Part II is meant for Students of Standard VI. and VII. It will include a collection of choice words, expressions, and idioms from various Sanskrit writers, with their English equivalents. Part III is intended for the Candidate Classes in our High Schools. Here it is proposed to give abstracts of the Standard Sanskrit Kāvya, Nātakas, Kathās &c. on the plan of the well-known "Lamb's Tales from Shakespeare". Part IV is expected to serve as reading for more advanced Students. It will contain elegant extracts from original Sanskrit works with full explanatory Notes in English. Thus, it is hoped, that this serial will be useful to those for whom it is intended and will be read as a companion to Prof. Bhândárkar's Books. The parts and sections are so graduated as to meet, it is hoped, the requirements of all classes of Students—from beginners to under-graduates. It is also hoped that it will afford interesting reading to those who do not read with an eye for examination.

Each number will be issued on the first of every month. Each part and section will have separate paging so that they could be bound separately.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. *The Tarkasangraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dīpikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. *The Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjīvinī*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. *The Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjīvinī*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.

चशान्निक्षिप्तः” । श्रुत्वैतच्छर्षिलको ऽपि संतप्तः “मदनिके, किमिदानीं युक्तम्” इति तामेव प्रैतिपत्तिं पप्रच्छ । सा च तमाह— “शर्षिलक, तस्यैव महानुभावस्य प्रैतिनिर्यातय ” इति । शर्षिलकायाय-मुपायो न रुरुचे । “अन्यः कश्चिदुपायश्चिन्त्यताम्” इति च स मदनिकां पुनरप्याह । सा च पुनराह— “शर्षिलक, तदीयो भू-त्स्वैनमलंकारमार्याया उपनय । एवं कृते त्वं तावदचौरः, सोऽप्या-र्योऽनृणः, आर्यया च स्वालंकार उपगतो भवति । तथेति तेन प्रतिपन्ने सा तमाह— “त्वमत्र मुहूर्तं तिष्ठ, यावदार्यायै तवाग-मनं निवेदयामि ” । इति तं तत्र स्थापयित्वा वसन्तसेनां पुनर्लब्ध-संज्ञामुपसृत्याह— “आर्ये, एष खलु चारुदत्तस्य सकाशाद्वाह्यण आगतः” इति । “प्रविशतु ” इति तयानुज्ञाता बहिर्गत्वा शर्षिलकं गृहीत्वा प्रावेशयत् । शर्षिलकोऽप्युपसृत्य जगाद—“स्वस्ति भवत्यै । सार्थवाहस्त्वां विज्ञापयति जर्जरत्वादृहस्य दुःस्थमिदं भ्राण्डम् । त-द्रुह्यताम् ।” इति मदनिकायाः समर्प्य प्रतस्थे । वसन्तसेनापि धूर्ता तमाह— “आर्य, ममापि तावत्प्रतिसंदेशं तत्रार्यो नयतु ।”

शर्षिलकः— (स्वगतम् ।) कस्तत्र यास्यति । (प्रकाशम् ।)

कः प्रतिसंदेशः ।

वसन्तसेना— प्रतीच्छत्वार्यो मदनिकाम् ।

शर्षिलकः— भवति, न खल्ववगच्छामि ।

वसन्तसेना— अहमवगच्छामि ।

- कथमिव ।

- अहमार्यचारुदत्तेन भणिता य इममलंकारं सम-
त्वया मदनिका दातव्येति ।

वा पुनर्वसन्तसेना प्रवहणिकमाहूय “सुदृष्टां मां
। आरोह प्रवहणम् । स्मरसि माम् ” इति रुदतीं
पार्यया” इति पादयोः पतन्तीं मदनिकामुद्दिश्याह ।

स्निग्धया वधूशब्दावगुण्ठितया मदनिकया सह
गन्तुं प्रवृत्तेन शर्विलकेन घोषणा श्रुता- “ राष्ट्रि-
ते । एष खल्वार्यको गोपालदारको राजा भवि-
देशप्रत्ययपरित्रस्तेन राज्ञा पालकेन घोषादानीय
रे क्षिप्तः । ततः स्वेषु स्वेषु स्थानेष्वप्रमत्तैर्भवाङ्गिर्भ-
ते । एनां घोषणां श्रुत्वा “ प्रियसुहृदार्यको मे बद्ध
नाय यतिष्ये” इति प्रवहणादवततार शर्विलकः ।
रुजनसमीपं प्रापितवान् ।

मैत्रेयो वसन्तसेनां द्रष्टुं चारुदत्तादिष्टो रत्नावली-
। अष्टप्रैकोष्ठं तस्याः समृद्धं गृहं प्रविश्य विस्मय-
क्षवाटिकायां तां ददर्श । स्वागतव्याहारानन्तरं
समुपासीने मैत्रेय आगमनप्रयोजनं पप्रच्छ वस-
पे संदेशं कथयित्वा रत्नावली तस्यै दत्ता । वसन्त-
श्रुत्वात्मगतं सखीवदनदत्तदृष्टिराह- “कथं चौरै-

णापहृतं शौण्डीरतया द्यूते हारितमिति भणति । अत एव
 कौम्यते ।” इति रत्नावलीं गृहीत्वा पार्श्वे स्थापयित्वा च मैत्रेय-
 माह— “आर्य, विज्ञापयसि तं द्यूतकरं मम वचनेनार्यचारुद-
 त्तम् । अहमपि प्रदोष आर्यं प्रेक्षितुमागमिष्यामि ” इति । मैत्रेयः
 “ भवति, भणामि ” इति प्रकाशं प्रतिवाक्यं दत्त्वा स्वगतमाह—
 “ किमन्यत्तत्र गत्वा ग्रहीष्यति । भणामि निवर्ततामस्माद्रणिका-
 प्रसङ्गात् ” इति । एवमुक्त्वा प्रतिनिववृते ।

प्रदोषे च यथा प्रतिश्रुतं तथा वसन्तसेनात्मानं प्रसाधय्य याव-
 न्निष्क्रामति गृहात्तावदकालदुर्दिनमुन्नमति स्म । सा तु

उदयन्तु नाम मेघाः, भवतु निशा, वर्षमविरतं पततु,

गणयामि नैव सर्वं दयिताभिमुखेन हृदयेन ।

इति निश्चित्य हारं चेत्या हस्ते दत्त्वा मार्गेण चारुदत्तमुद्दिश्य
 प्रतस्थे । मैत्रेयेण प्रतिनिवृत्तेन वसन्तसेना प्रदोष आगमिष्यतीत्यावे-
 दितप्रियः सोत्कण्ठो यावच्चारुदत्तः स्ववृक्षवाटिकायामासने तिष्ठति
 तावद्वसन्तसेनायाश्चेष्ट आगत्य सागतेति प्रियवृत्तान्तं निवेदयामा-
 स । तदनु छिन्नवासाः सोत्कण्ठोज्ज्वलाभिसारिकावेशा सापि
 प्राप्ता । चेत्यान्ययोर्वाससोः समुपनीतयोः सर्वेषूपविष्टेषु मैत्रेयः
 पप्रच्छ वसन्तसेनाम्— “ किंनिमित्तं पुनरीदृशे प्रणष्टचन्द्रालोके
 दुर्दिनान्धकार आगता भवती ” इति । ततो वसन्तसेनायाश्चेत्योत्तरं

दत्तम्— “एषा स्वस्वार्थैवं प्रष्टुमागता कियत्तस्या रत्नावल्या भूल्यम्” इति ।

मैत्रेयः— (जनान्तिकम् ।) भोः, भणितं मया यथाल्पमूल्या रत्नावली, बहुमूल्यं सुवर्णभाण्डम् । न परितुष्टापरं मार्गितुमागता ।

चेटी— सा खलु रत्नावल्यार्ययात्मीयेति भणित्वा शूते हारिता । स च सभिको राजापथ्यकारी न ज्ञायते कुत्र गत इति ।

मैत्रेयः— भवति, मन्त्रितमेव मन्त्र्यते ।

चेटी “यावत्सोऽन्विष्यते तावदेतं गृहाण सुवर्णभाण्डम्” इति तदेवार्पयति । मैत्रेयो दृष्ट्वा विचारयति ।

चेटी— अतिमात्रमार्यो निध्यायति । तर्त्तिक दृष्टपूर्वस्ते ।

मैत्रेयः— भवति, शिल्पिकुशलतयावबध्नाति दृष्टिम् ।

चेटी— आर्य, वञ्चितोऽसि । तदेवैतत् ।

मैत्रेयः— (सहर्षम् ।) भो वयस्य, तदेवैतत्सुवर्णभाण्डम्, यद् स्माकं गृहे चौरैणापहृतम् ।

ततस्तस्यागमोऽपि चेत्या कथितः । ततो रत्नावली संदर्श्य चारुदत्तमनुयुयोज वसन्तसेना— “आर्य चारुदत्त, युक्तमिदमनया रत्नावल्येमं जनं तुलयितुम्” इति ।

चारुदत्तः— वसन्तसेने, पश्य पश्य, को भूतार्थ श्रद्धास्यति । सर्वो मां तुलयिष्यति । शङ्कनीया ह्यस्मिँल्लोके निष्प्रतापा दरिद्रता ।

ततो गोष्ठीप्रसङ्गेनानवरतगतयामा शृङ्गारभावस्य परां काष्ठा-

मधिरूढा वसन्तसेना चारुदत्तगृह एव सुष्वप । प्रभाते चेत्या च बोधिता । उत्थाय च प्रगेतनक्रिया अनुष्ठाय चेटीमाह— “ हञ्जे, गृहाणैतां रत्नावलीं मम भगिन्या आर्याधूतायै गत्वा समर्पय । वक्तव्यं चाहं श्रीचारुदत्तस्य गुणनिर्जिता दासी । तदा युष्माकमपि । तदेषा तवैव कण्ठाभरणं भवतु रत्नावली ” इति । चेटी पुनर्वसन्तसेनामागत्य रत्नावलीं प्रत्यर्प्य धूतायाः प्रति-संदेशं न्यवेदयत्— “ आर्यपुत्रेण युष्माकं प्रसादीकृता न युक्तं ममैतां ग्रहीतुम् । आर्यपुत्र एव ममाभरणविशेष इति जानातु भवती ” इति । एवं संवदत्योस्तयो रुदन्तं रोहसेनं चारुदत्तपुत्रं गृहीत्वा तच्छालां प्रविवेश चारुदत्तदासी रदनिका । कमनीय-वपुषं तं विलोक्य वसन्तसेना “ कस्य पुनरयं दारकोऽनलंकृत-शरीरोऽपि चन्द्रमुख आनन्दयति मम हृदयम् ” इति रदनिकां पप्रच्छ । “ आर्यचारुदत्तस्य पुत्रो रोहसेनः ” इति तया कथिते “ एहि पुत्रक, आलिङ्ग ” इति जणित्वाङ्गे तमुपावेशयद्दसन्तसेना । “ किं-निमित्तमेष रोदिति ” इति पुनः पप्रच्छ । ततो रदनिका तां प्राह— “ एतेन प्रैतिवेशिकगृहपतिदारककृतया सुवर्णशकटिकया क्रीडितम् । तेन च सा नीता । ततः पुनस्तां याचमानाय मयेयं मृच्छकटिका कृत्वा दत्ता । तदा भणति— “ रदनिके, किं ममैतया मृत्तिकाशकटिकया । तामेव सुवर्णशकटिकां देहि ” इति । “ दार-

कोऽपि परसंपत्त्या संतप्यते” इति वीक्ष्य वसन्तसेना तस्यानुनयपरा बभूव । दारकोऽपि रदनिकामाह— “कैषा ” इति ।

रदनिका—तात, आर्या ते जननी भवति ।

दारकः— रदनिके, अलीकं त्वं भणसि । यद्यस्माकमार्या जननी तत्कस्मादलंकृता ।

मुग्धमुखात्तदतिकरुणं मन्त्रणं श्रुत्वा सबाष्पाभरणाम्भवतार्थं दारकमाह— “ तात, एषेदानीं ते जननी संवृत्ता । तैरलंकारैश्च मृच्छकटिकं पूरयित्वा गृहाणैतमलंकारम्, सौवर्णशकटिकां कारय, गच्छ, क्रीड ” इति मण्डनानि ददौ । रदनिकापि बालकं गृह्णित्वा गता ।

ततः प्रातरेवोत्थाय पुष्पकरण्डकेतिनगरोपान्तवर्ति जीर्णोद्यानं पूर्वगतस्य चारुदत्तस्य निदेशेन प्रवहणाधिरूढश्चेटो वर्षमानकनामागत्य “ रदनिके, निवेदयार्यायै वसन्तसेनाया अपवारितं पक्षद्वारे सज्जं प्रवहणं तिष्ठति ” इति द्वारस्थित एवोच्चैरराब्दाययत् । एतस्मिंश्चेत्या निवेदित आत्मानं प्रसाध्य वसन्तसेना नेमिशब्दं श्रुत्वा यावत्पक्षद्वारमागच्छति तावत्त्रोपस्थितस्थावरकचेटेनाधिरूढं राष्ट्रियश्यालस्यापवारितं तादृगेव प्रवहणं चारुदत्तस्यैवेदमिति मन्यमानारुरोह । चारुदत्तस्य चेटो वर्षमानको यानास्तरणं विस्मृतमिति नासारज्जुकटुकान्बलीवर्द्धिज्ञात्वा प्रवहणेनैव गतागतं करिष्य इति प्रवहणेन सहात्रान्तरे यानास्तरणं ग्रहीतुं पुनर्जगाम ।

राष्ट्रियश्यालस्य प्रवहणमपि तत्स्वामिना पुष्पकरण्डकमेवानेतुं
चेद आदिष्ट आसीत् । मार्गश्च ग्रामशकटै रुद्ध इति प्रवहणं
चारुदत्तस्य वृक्षवाटिकायाः पक्षद्वारके स्थापयित्वा स स्थितो-
ऽभूत् । शकारप्रवहणमारोहन्त्या वसन्तसेनाया दक्षिणाक्षि प-
स्पन्द । अनिमित्तसूचितमपि पापमशङ्कमाना सा प्रवहणमारुरोह ।
अपसृतेषु शकटेषु भारवत्प्रवहणं चक्रपरिवृत्त्या परिश्रान्तयोर्ब-
लीवर्दयोः सभारं भासत इति मन्यमानः प्रस्थितः । प्रस्थिते त-
स्मिन्केनाप्युच्चैरुद्गुष्टम्— “अरे रे दौवारिकाः, अप्रमत्ताः स्वेषु
स्वेषु गुल्मस्थानेषु भवत । एषोऽद्य गोपालदारको गुप्ति भङ्क्त्वा
गुप्तिपालकं व्यापाद्य बन्धनं भित्ता परिभ्रष्टोऽपक्रामति । तद्रु-
ह्नीत गृह्णीत” इति । श्रुत्वैतत् “महान्नगर्यां संभ्रम उत्पन्नः । तत्त्वरितं
त्वरितं गमिष्यामि” इति स वेगेन चचाल । तस्मिन्गते संभ्रान्त ए-
कचरणलघ्ननिर्गडोऽवैगुण्ठित आर्यकस्तत्रैव चारुदत्तस्य गृहोपैकण्ठे
पर्यक्रामत् । अनावृतपक्षद्वारं च विलोक्य तत्प्रविश्यातिष्ठत् । ततो
यानास्तरणं गृहीत्वा प्रवहणेन सह वर्धमानकः प्राप्तो रदनिका-
माकारयत् । आर्यकस्तु तस्य भाषिताद्रणिकाप्रवहणं बहिर्यानं च
तज्ज्ञात्वा स्वैरमुपसर्प्य पृष्ठत आरुरोह । तन्निगडशब्दं नूपुर-
शब्दत्वेन गृह्णानो वसन्तसेनागतारूढा चेति शब्दविश्रामेण ज्ञात्वा
चचाल । एवं प्रवहणविपर्ययेण वसन्तसेना शकारस्य प्रवहणमा-
रूढा । तपस्वी चार्यकश्चारुदत्तप्रवहणम् ।

राजमार्गेण व्रजत्प्रवहणमपवारितं दृष्ट्वा वीरकचन्दनकौ रक्षिणौ
 “अरे प्रवहणवाहक, मा तावदेतं प्रवहणं वाहय । कस्येदं प्रवहणम्,
 को वात्रारूढः, कुत्र वा व्रजति” इति पृच्छां चक्रतुः । “एतत्प्र-
 वहणं खल्वार्यचारुदत्तस्य । इहार्या वसन्तसेनारूढा प्रच्छन्नं पुष्पक-
 रण्डकं जीर्णोद्यानं क्रीडितुं याति” इति प्रवहणवाहकः प्रत्युवाच ।
 तच्छ्रुत्वा चन्दनको वीरकमाह— “यद्येवं तद्रच्छतु” । वी-
 रकस्तु “नानवलोकितं यास्यति” इति सनिर्बन्धं तमाह । तत-
 श्चन्दनकः प्रवहणमारुह्य यावद्विलोकयति तावत्तत्रार्यकं ददर्श ।
 असौ च चन्दनकस्य पूर्वबन्धुर्वीरकस्य च पूर्ववैरी बभूव । आर्यक-
 श्चन्दनकं प्रत्याह— “आर्य, शरणागतोऽस्मि” इति । चन्दनके-
 नापि दत्तमभयम् । ततश्च मनसि चिन्तितवान्— “एषोऽनपराधः
 शरणागतः, आर्यचारुदत्तस्य प्रवहणमारूढः, प्राणप्रदस्य मे
 आर्यशर्विलकस्य मित्रम् । अन्यतो राजनियोगः । तत्किमि-
 दानीमत्र युक्तमनुष्ठातुम् । अथवा यद्भवतु तद्भवतु । प्रथममेवाभयं
 दत्तम्” इति । वीरकस्तु तस्यावरोहानन्तरं “दृष्टार्या वसन्त—”
 इत्यादि वक्तव्ये “दृष्ट आर्यः—” इत्यर्घोक्तं निशम्य रा-
 ङ्कितश्चन्दनकः “मम मनसि संशय उत्पन्नः । अत्र तव वचस्य-
 प्रत्ययो जातः । तद्दहमवलोकयामि प्रवहणम् । राजाज्ञैषा । प्राप्ते
 राजकार्येऽहं पितरमपि न जानामि, किं पुनश्चारुदत्तं वा वसन्तसेनां
 वा” इत्युवाच । ततोऽन्योन्याधिकेभ्यं कुर्वतोः कलहपरयोस्तयोर्वीरको

अदा प्रवहणमारोढुमैच्छत्तदा चन्दनकः केशेषु गृहीत्वा पातयित्वा पादेनाताडयताब्रवीच्च—“किमहमप्रत्ययः संजातः। आलोकितं मया प्रवहणम् । तत्कस्त्वमवलोकयितुम् ” । वीरकोऽपि सक्रोधमुत्थाय चन्दनकमाह—“ अरे, अहं त्वया विश्रब्धो राजाज्ञप्तिं कुर्वन्सहसा केशेषु गृहीत्वा पातितः पादेन ताडितः । तच्छृणु रे, अधिकरण-मध्ये यदि ते चतुरङ्गं न कर्तयामि तदा न भवामि वीरकः” इ-त्युक्त्वा सावेगं निर्जगाम । चन्दनकोऽपि प्रवहणवाहकमाह—“ रे, गच्छ । यदि कोऽपि पृच्छति ततो भण, वीरकचन्दनकाभ्यामव-लोकितं प्रवहणमिति ” । अधःस्थित एव “ आर्ये वसन्तसेने, इदं चाभिज्ञानं ते ददामि ” इत्युक्त्वार्यकाय खड्गं प्रायच्छत् । चेटः प्रवहणेन गतः । चन्दनकोऽपि “ प्रैधानदण्डधारको वीरको मया विरोधितः । तच्छर्विलकादीननुगच्छामि ” इति पुर्या निश्चक्राम ।

पुष्पकरण्डके चारुदत्तो वर्धमानकश्चिरयतीति यावद्वितर्का-कुलमनास्तिष्ठति तावद्दुत्तार्यकं प्रवहणं प्राप्तम् । आर्यकः “ सुदू-रमपक्रान्तोऽस्मि । तत्किमवतीर्य वृक्षवाटिकागहनं प्रविशामि । उताहो प्रवहणस्वामिनं पश्यामि ” इति विमृशन् “ तं प्रत्यक्षी-कृत्य गच्छामि ” इति निश्चित्य वसन्तसेना प्राप्तेत्यवतारयितुं प्राप्तं चारुदत्तम् “ शरणागतो गोपालप्रकृतिरार्यकोऽस्मि ” इति प्र-णनाम । ततः “ प्राणानपि जह्यां न तु त्वां शरणागतम् ” इति

चारुदत्तेनोक्ते तेनाज्ञतो वर्धमानकस्तस्य निगडान्यपनिनाय । तत-
 श्रारुदत्तः प्रत्ययार्थं प्रवहणेनैव तं संप्रेष्य “मनुजपतेर्महद्वचली-
 कमेवं कृत्वा क्षणमप्यत्र स्थातुं न प्रशस्तम् । मैत्रेय, पुराणकूपे
 निगडं क्षिप । क्षितिपतयो हि चारदृष्ट्या पश्येयुः ” इति मैत्रेय-
 मादिश्य वसन्तसेनादर्शनोत्सुक एव वामाक्षिस्पन्दनं सूचयित्वा
 भीत भीत उद्यानान्निरक्रामत् ।

ततस्तस्मिन्नुद्याने पूर्वप्राप्तः सविटः शकारः प्रवहणं प्रतिपाल-
 यन्नतिष्ठत् । आगतं प्रवहणमारुरुक्षन्भीरुर्वसन्तसेनां तत्र दृष्ट्वा झटि-
 त्यवतीर्य विटं कण्ठेऽवलम्ब्याह—“भाव, मृतोऽस्मिः । प्रवहणाधि-
 रूढा राक्षसी चौरो वा प्रतिवसति ” । ततः शकारवचनात्प्रवहण-
 मारुह्य विटो यावदवलोकयति तावद्वसन्तसेनां दृष्ट्वा “ अये, कथं
 मृगी व्याघ्रमनुसरति ” इति विस्मयं विषादं च जगाम । वसन्तसेनापि
 सविस्मयमात्मगतं प्राह— “कथं मम नयनयोरायासकर एव
 राजश्यालः । तत्संशयितास्मि मन्दभाग्या । एतदिदानीं मम मन्द-
 भागिन्या ऊषरक्षेत्रपतित इव बीजमुष्टिर्निष्फलमिहागमनं सं-
 दृष्टम् । तत्किमत्र करिष्यामि ” इति । विटः “ प्रवहणविप-
 र्यीसेनागता शरणागता च ” इति तस्या उपलम्भावतीर्थं शकार-
 माह— “ सत्यं राक्षस्येवात्र तिष्ठति । आस्तां प्रवहणम् । उद्या-
 नपरंपरया पङ्क्यामेव नगरीं गच्छामः । सोऽपि प्रथमं पङ्क्यां
 गन्तुं व्यवसितोऽपि सौवलेपं मानित्वाह— “ चरणाभ्यां न ग-

च्छामि । प्रवहणमेवाधिरुह्य गच्छामि । येन दूरतो मां दृष्ट्वा भ-
 णिष्यन्ति लोकाः, एष स राष्ट्रियश्यालो भट्टारको गच्छति” इति ।
 तस्य निश्चयं श्रुत्वा विटस्ततस्तमाह— “काणेलीमातः, परिह-
 सितं मया । नैषा राक्षसी । एषा वसन्तसेना भवन्तमभिसर्तुमागता”
 इति । अनन्तरं वसन्तसेनामुपसृत्य पादयोः पतित्वा “मातः,
 अम्बिके, शृणु मम विज्ञप्तिम् । दासोऽहं तव । वरगात्रि, यन्म-
 दनानुरेण मयापकृतं तत्क्षमस्व । एष चरणयोः पतामि” इत्यु-
 वाच । वसन्तसेना सक्रोधम् “अपेहि । अनार्थं मन्त्रयसे” इत्युक्त्वा
 पादेन ताडयांचकार । शकारोऽर्मर्षपूर्णः “कुत्र समासादितेयम्”
 इति स्थावरकचेटाज्ज्ञातुकामः “प्रवहणत्रिपर्यासेनारूढा सा” इति
 तस्य तर्कं ज्ञात्वा “अवतरावतर मदीयात्प्रवहणात् । तं दरिद्रसार्धवा-
 हपुत्रमभिसरसि, मदीयान्वृषभान्वाहसि । तदवतर गर्भदास्यवतर”
 इत्युक्त्वा बलात्केशकर्षणोद्यतो बभूव । ततो विटेन “वसन्तसेने, अव-
 तीर्यताम्” इति विज्ञापितावतीर्यैकान्ते स्थिता । ततः पूर्वं वचनावमा-
 नेन संधुक्षितरोषाग्निस्तस्मिन्दिने पादप्रहारेण प्रज्वलिताग्निमारया-
 म्येनामिति निश्चित्य विटमाह— “भाव, वसन्तसेनां मारय” इति ।
 विटः कर्षो पिधाय “एनामनागसं घातयित्वा केनोद्धेपेन परलोक-
 नर्दी तरिष्ये, तन्नाहमकार्यमाचरिष्यामि” इति प्रत्याख्यात् ।
 ततश्चेटं सुवर्णाभरणदानेन प्रलोभयितुं येते । सोऽपि “नाह-
 मकार्यं करिष्यामि” इति प्रत्याख्यात् । ततो बहुविधं तं ताडयि-

त्वा तस्य दर्शनं विटस्यापि परिहर्तुमनाः स्वयंकृतमारणानिश्रयश्चे-
 टमाह—“अरे गर्भदास, गच्छ । विश्रान्त एकान्ते तिष्ठ” इति तं
 गमयति स्म । परिकरं बद्ध्वा “तिष्ठ वसन्तसेने, तिष्ठ । मारयिष्यामि”
 इति सज्जो बभूव । विटस्तु तं गले गृहीत्वा “आः, ममाग्रतो
 व्यापादयिष्यसि” इति प्रत्यबध्नात् । तत उपायान्तरं मनसा
 चिन्तयित्वा विटमाह—“ भाव, एषा तवाग्रतो लज्जते । न मामङ्गी-
 करोति । तद्गच्छ । स्थावरकचेद्ये मया ताडितः पलायिष्यते । तत्तं
 गृहीत्वागच्छतु भावः । विटोऽपि विविक्तविश्रम्भरसं कामं विदि-
 त्वा “एवमपि स्यात्” इति मन्यमानः शकारमाह— “काणेलीमातः,
 अहं गच्छामि । परं वसन्तसेना तव हस्ते न्यासः” इत्याभाष्य किञ्चि-
 द्गत्वा “गते मायि नृशंसो हन्यादेनाम् । तदपवारितशरीरः पश्यामि
 तावदस्य चिकीर्षितम्” इत्येकान्ते स्थितः । राष्ट्रियोऽपि तस्य तच्चे-
 ष्टितं ज्ञात्वा तं वक्षयितुं कुसुमावचयं कुर्वन्नात्मानं मण्डयांचकार ।
 “बाले वसन्तसेने, एहि” इत्यादिभिश्चाटूक्तिभिः प्रसादयितुं प्रचक्रमे।
 “कामी संवृत्तः” इति दृष्ट्वा निर्वृतो विटो “गच्छामि” इति निष्क्रान्तः ।
 बहुविधं प्रसाद्यमानापि यदानुग्रहपराङ्मुखोति तस्मै बभौ तदा
 ताडयितुमुद्यतो बभूव । ऊर्ध्वमाक्रन्दितुं प्रवृत्ता वसन्तसेनाध्वमाक्र-
 न्दतीति लज्जनीयमिति चारुदत्तमेव स्मरन्ती कण्ठे पीडिता निश्चेष्टा
 मूर्छितापतत् । तां तथाभूतां दृष्ट्वा हृष्टः “विट आगमिष्यति” इत्य-
 पसृत्यातिष्ठत् । एतावता कालेन सचेटो विट उपससार । उपसर्प-

तस्तस्य मार्गे पतितः कश्चित्पादपः । तेन च पतता स्त्री व्यापादि-
 तातिष्ठत् । तदनिमित्तं दृष्ट्वा वसन्तसेनां प्रति शङ्कितं तस्य मनः ।
 विट आगत्य शकारं “मदीयं न्यासमुपनय” इति प्रोवाच । श-
 कारः “भावस्य पृष्ठत एव गता” इति तमकथयत् । पूर्वया दिशा
 गतेति दक्षिणया गतेति संदिग्धं बहु जगाद । “अत्याकुलं कथयसि ।
 न शुद्धचति मेऽन्तरात्मा । तत्कथय सत्यम् ” इत्यापृष्टः “ एषा
 मया मारिता । पश्य राष्ट्रियश्यालसंस्थानकस्य शूरत्वम् ” इति
 तस्याः कलेवरं दर्शयामास । विटस्तां दृष्ट्वा मूर्च्छितोऽपतत् । संज्ञां
 कालेन लब्ध्वातीव विललाप । ततः “अये, कदाचिदयं पाप
 इदमकार्यं कृत्वा मयि संक्रामयेत् । तदन्यतो गच्छामि” इति प्रास्थि-
 ते विटे शकारस्तं धृत्वोवाच— “मदीये पुष्पकरण्डकजीर्णोद्याने
 वसन्तसेनां मारयित्वा कुत्र पलायसे । एहि । मर्मावुत्तस्याग्रतो व्यव-
 हारं देहि” इति । विटस्तु “आं, तिष्ठ जाल्म” इत्युक्त्वा खङ्ग-
 माचकर्ष । खङ्गमाकृष्टं दृष्ट्वैव शकारः “अरे, किं भीतोऽसि । तद्ग-
 च्छ” इत्युक्त्वापससार । विटोऽपि “न युक्तमत्रावस्थातुम् । भवतु ।
 यत्रार्यशर्विलकचन्दनकप्रभृतयः सन्ति तत्र गच्छामि” इति वव्राज ।
 गते तस्मिंश्चेदमाह— “अरे पुत्रक स्थावरक, कीदृशं मया कृतम्”
 इति । सोऽप्युत्तरितवान्— “भर्तः, महदकार्यं कृतम्” इति । ततः
 “अयमकार्यस्य साक्षी कस्याप्यग्रतः कथयेत्” इति तमादिदेश—
 “स्थावरक, गच्छ त्वम् । तौ वृषभौ गृहीत्वा मदीयायां प्रासादबाला-

1. Brother-in-law (king's) who was Police Commissioner. 2
 Trial, investigation.

अप्रतोलिकायां तिष्ठ, यावद्दहमागच्छामि” इति । “यद्गतज्ञापय-
ति” इति स ब्रजितः । ततः “एनं चेष्टं प्रासादवालाग्रप्रतोलिकायां
निगडपूरितं कृत्वा स्थापयिष्यामि । एवं कृते मन्त्रो रक्षितो भवति”
इति मनसि चकार । ततो वसन्तसेना मृता न वेति निरूप्य वैताली-
पुञ्जितेन शुष्कपर्णपुटेन प्रच्छाद्य प्रतस्थे । मार्गे च चारुदत्तवैरनि-
र्घातनार्थं नवं कपटप्रबन्धं चकार— “ अधिकरणं गत्वा व्यवहारं
लेखयामि यैर्भार्थस्य कारणाय सार्थवाहचारुदत्तेन मदीयं पुष्पक-
रण्डकजीर्णोद्यानं प्रविश्य वसन्तसेना व्यापादिता ” इति ।

निष्क्रान्ते तस्मिन्संवाहकभिक्षुः श्रमणकश्चीवरखण्डं प्रक्षाल्य
तच्छुशुक्षुः “किं नु खलु शाखायां शुष्कं करोमि । नहि, वानरा
इह विलुम्पन्ति । किं नु खलु भूमौ । नहि, धूलीदोषो भवति” इति
विचारयन्वातालीपुञ्जितं शुष्कपत्रसंचयं तमेव दृष्ट्वा तत्र चीवरं प्रसार-
यामास । “नमो बुद्धाय” इति भणित्वा धर्माक्षराण्युदाहरन्नास्त ।
अल्पीयस्या कालकलया “पर्णोदरे किमपि समुच्छ्वसिति” इति तस्मा
अभात् । प्रथमं तावत्पत्राण्येव स्फुरन्तीति स मेने । परं त्वीषल्लब्ध-
संज्ञा वसन्तसेना हस्तं दर्शयामास । शुद्धालंकारभूषितं स्त्रीहस्तं
दृष्ट्वा बहुविधं निर्वर्ण्य द्वितीयमपि हस्तं निष्क्रान्तं ददर्श । तं चो-
द्भाव्य प्रत्यभिजज्ञौ— “ स एवायं हस्तो येन मेऽभयं दत्तम् ”
इति । वसन्तसेना ततः पानीयमाकाङ्क्षत् । दीर्घिका दूर इति चीवर-
माद्रं तस्या उपर्यचालयत् । वसन्तसेना च सुखिता संज्ञां लब्ध्वो-

1. A high street. 2. Wind, breeze. 3. यथा + अर्थस्य. 4. Wish
ing to dry. 5. To remove.

दतिष्ठत् । पुनरपि भिक्षुस्तां पटान्तेन वीजयांचकार । वसन्तसेना
“आर्ये । कस्त्वम्” इति पप्रच्छ ।

भिक्षुः—किं न स्मरति बुद्धोपासिका दशसुवर्णविक्रीतम् ।

वसन्तसेना—आर्ये, वरमहमुपरतैव ।

ततोऽसामर्थ्याच्छतामवलम्ब्योत्थिता सती भिक्षुणा सहोद्याना-
न्निरगच्छत् ।

अन्येद्गुरुज्ज्वलवेषधारी शकारो व्यवहारमण्डपं गत्वाधिकराणि-
कानामागमनं प्रतिपालयन्दूर्वाचत्वरेऽतिष्ठत् । आधिकरणिका व्य-
वहारमण्डपमागत्य तत्र वर्तमानं राजपुरुषं शोधनकम् “भद्र, बहि-
निष्क्रम्य ज्ञायतां कः कः कार्यार्थी” इत्याज्ञापयामास । शोधनको
बहिर्गत्वा दृष्ट्वागत्य कथयामास—“ आर्याः, एष खलु राष्ट्रियस्था-
लः कार्यार्थी व्यवहारमुपस्थितः । आधिकरणिकाः “कथं प्रथममेव
राष्ट्रियशालः कार्यार्थी यथा सूर्योदय उपरागो महापुरुषनिपातमेव
कथयति ।” इति विचिन्त्य “भोः शोधनक, निष्क्रम्योच्यतां
शकारः ‘गच्छाद्य । न दृश्यते तव व्यवहारः’ इति शोधनकमाज्ञाप-
यामासुः । तच्छ्रुत्वा शकारः “किं न दृश्यते मम व्यवहारः । यदि
न दृश्यते तर्ह्यावुक्तं राजानं पालकं विज्ञाप्य भगिनीं मातरं चैतमा-
धिकरणिकं दूरीकृत्यान्यमाधिकरणिकमत्र स्थापयिष्यामि ।” इत्यु-
क्त्वा गन्तुं प्रस्थिते तस्मिंश्शोधनकस्तथा गत्वाधिकरणिकानां न्यवे-
दयत् । आधिकरणिकैस्तच्छ्रुत्वा “आगच्छ । दृश्यते तव व्यवहारः”

इति पुनराहूयत । कार्यं कथयितुमादिष्टोऽकथयत्—“मम भागिनीपतिना राज्ञा परितुष्टेन मे क्रीडितुं सर्वोद्यानानां प्रवरं पुष्पकरण्डकजीर्णद्यानं दत्तम् । तत्र च प्रेक्षितुमनुदिवसं शोषयितुं शोधयितुं पोषयितुं लावयितुं गच्छामि । दैवयोगेन पश्यामि तत्र स्त्रीशरीरं निपतितम् अन्विष्य ज्ञातं मया तद्वसन्तसेनायाः क्लेवरमिति । केनापि कुपुत्रेणार्थकल्यवर्तस्य कारणाच्छून्यं तदुद्यानं प्रविश्य बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । न मया” इत्यर्थोक्ते मुखमाववार । श्रेष्ठिकायस्थाम्यामाधिकरणिकादेशेन ‘न मया’ इति व्यवहारपदमभिलिखितं दृष्ट्वा “आत्मविनाशितः” इति ‘एव दृष्ट्वा’ इत्यपूरयत् । आह च—“किं कोलाहलं कुरुत । अवहिता अप्रमत्ताः सर्ववृत्तान्तं शृणुत” इत्यभिधाय पादे लिखनं प्रौञ्छत् । आधिकरणिकोऽर्थानुसारतः “अयं व्यवहारः स्वबुद्धिनिष्पाद्यः” इति तत्स्वरूपनिर्णयं कृत्वा “वसन्तसेनामातरमवलम्बत एष व्यवहारः” इति वसन्तसेनामातरमनुद्वेजयन्नावहयेति शोधनकं प्रेषयामास । साप्याधिकरणिकाह्वानं श्रुत्वा कम्पितहृदयागत्यासन उपविष्टाधिकरणिकेनादिष्टा वसन्तसेनावृत्तान्तं यथाज्ञातं न्यवेदयत्—“श्रेष्ठिचत्वरे वसन्तं सुगृहीतनामधेयं सार्धवाहचारुदत्तं यौवनसुखमनुभवितुं गता” इति । तच्छ्रुत्वा चारुदत्तमप्याह्वाययामासुराधिकरणिकाः । अधिकरणमण्डपमागच्छतश्चारुदत्तस्यानिमित्तत्तानि बभूवुः । धार्मिकस्तु सः “सर्वथा देवताः स्वस्ति करिष्यन्ति” इति पापमशङ्कमानो मण्डपं प्रविवेश । तमागतं दृष्ट्वैव शकारः “आगतोऽसि रे स्त्रीघातक, आगतोसि” इति समभावयत् । गणिकाया मित्र-

4. The *Raghuvams'a* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjivini*) of Mallinātha and various readings. Rs. 2.

5. The *Subhūshitaratnabhāndāgāra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 s'lokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.

6. The *Hitopades'a* of Vishnus'arman. Ans. 9.

7. The *Ratnāvalī* of S'riharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.

8. The *Das'akumāracharita* of Daṇḍin with its Pūrvapīthikā and Uttarapīthikā and an Uttarapīthikā by Padmanābha ; also with the commentaries (the Padaclandrikā) of Kavindra Sarasvati and (the Bhūshaṇā) of S'ivarāma on the Das'akumāracharita and the Padadīpikā on the Pūrvapīthikā and various readings. Rs. 2.

9. The *Abhīnānas'akuntala* of Kālidāsa with the commentary (the Arthadyotanikā) of Rāghavabhatta and explanatory English Notes. Rs. 2.

10. The *Bhagavadgītā* (in very small type). Ans. 5.

11. The *Pancharatnī Gītā* ("). Ans. 7.

12. The *Adhyātmārāmāyana* ("). Re. 1 Ans. 4.

13. The *Saptas'atī* ("). Ans. 5.

14. The *Anubhūtiprakāś'a* of Vidyāranyasvāmin. Rs. 2 Ans. 4.

15. The *Rāmachandrikā* (Declensions of nouns). Ans. 4.

16. The *S'ivalāṇḍava-Stotra*. Ana. 1.

17. The *Ratnasamuchchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.

18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.

19. The *Ashtādhyāyī-Sūtrapātha* of Pāṇini. Ans. 5.

20. The *Udāsīnasādhu-Stotra*. Ans. 5.

21. *Æsop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.

22. The *Abhinavakādambarī* by Dhunḍirāja (An abstract of Bāna's Kādambarī). Ans. 8.

23. The *Manusmṛiti* with the commentary of Kullukabhatta. Rs. 2. Ans. 8.

24. The *Dharmasindhu* (with Marāthī translation). Rs. 6.

25. The *Sūdrakamalākara* ("). Rs. 4.

26. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

OBJECT.

The Study of Sanskrit has been greatly facilitated by the introduction of the two books of Prof. R. G. Bhândârkar. But the main object in preparing those excellent books was, we think, to simplify the intricacies of grammar and present the subject in an easily intelligible form. They, therefore, contain rather too much of Grammar and too little of Reading. Sanskrit forms an important part of the studies taught at the High Schools and Colleges and the majority of students who present themselves at the University Examinations select Sanskrit as their Second Language. But though Sanskrit has been so largely studied, it is not uncommon to find that students who are very clever at making by heart a string of grammatical forms, however recondite and difficult, are hardly able to construe a simple sentence and speak in a way in which ordinary people spoke Sanskrit when it was a living language. In fact they have no command over the language. The reason is not far to seek. The standard works—the Kāvya and the Nātakas—are high for beginners and cannot be much utilized without the help of a teacher—a procedure not within the reach of many students. This attempt has, therefore, been made to meet the desiderata of a good Reading Book which the students can read and understand by themselves.

RATES OF SUBSCRIPTION.

	Rs. Ans.
Per Annum (in advance)... ..	0—12.
” ” (in arrears)... ..	1— 0.
Single Copy.	0— 2.
Postage for Mofussilites.	0— 6.

Intending subscribers should send their names and subscriptions to the Proprietor of the Nirṇaya-sāgara Press, Bombay.

THE
SANSKRIT READER.

संस्कृतपाठावलिः ।

Vol. I. December 1884. No. 12.

CONTENTS.

Part III. TALES FROM SANSKRIT AUTHORS.

4. S'ûdraka's Mṛichhakatika...
Title-page and contents of Vol. I...
Opinions of Eminent Scholars and Newspapers...

BOMBAY:

PRINTED AND PUBLISHED BY THE PROPRIETOR
OF THE "NIRNAYA-SÂGARA" PRESS.

THE SANSKRIT READER.

NOTICE.

With this number we have finished the first year of our career. We have to offer our hearty thanks not only to our numerous subscribers but to those kind friends whose opinion is entitled to great respect and who have expressed warm support to the undertaking.

We have also to thank those gentlemen who have kindly furnished us with various suggestions the adoption of which they think will add to the utility of the Sanskrit reader. Which of these suggestions we are prepared to accept will be announced in the first number of the next year.

In the last two numbers of the current year we had to deviate from our usual course and appropriate a larger number of pages, to "Tales from Sanskrit authors." This was done with the object of completing with the year, a certain definite portion of the subject treated and we have no doubt our readers will appreciate the advisability of this course.

SANSKRIT BOOKS FOR SALE AT THE NIRNAYASAGARA PRESS.

1. The *Tarkasangraha* of Annambhatta with his own gloss (the *Dīpikā*) and an English Translation. Ans. 6.
2. The *Meghadūta* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjīvinī*) of Mallinātha and various readings. Ans. 8.
3. The *Kumārasambhava* of Kālidāsa with the commentary (the *Sanjīvinī*, 1-8 Sargas) of Mallinātha and various readings. Re. 1 Ans. 8.

मिति सलज्जोऽपि चारुदत्तो ऽयवहारपृष्ठः “वसन्तसेना गृहमागता स्वगृहं गता” इति कथयामास। “कथं गता, कदा गता” इति भूयः पृष्ठः “गृहं गता । किमन्यद्भूवीमि” इत्यजानन्प्रत्यब्रवीत् । अनेन लब्धवन्ध्रः शकारः—“अरे, मदीयं पुष्पकरण्डकोद्यानं प्रवेश्यार्थनिमित्तं बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । सांप्रतं वदसि गृहं गतेति” । आधिकरणिकः श्रेष्ठिकौयस्थौ वृद्धा वसन्तसेनामाता च न कोऽपि शकारस्य वचनं प्रतीयाय । वृद्धा त्वाह—“यो न्यासीकृतं सुवर्ण-भाण्डं रात्रौ चौरैरपहृतमिति तस्य कारणाच्चतुःसमुद्रसारभूतां रत्नावलीं ददाति स इदानीमर्थनिमित्तमिदमकार्यं करोति” इत्युक्त्वा “हा जाते, एहि मे पुत्रि । क्व गतासि । देहि मे प्रतिवचनम्” इत्युच्चैराचक्रन्द रुरोद च । पुनरप्रतियन्तोऽपि व्यवहारनिर्णयार्थम् “किं पद्भ्यां गतोत प्रवहणेन” इति पृष्ठश्चारुदत्तः “मम प्रत्यक्षं न गता । तन्न जाने पद्भ्यां गतोत प्रवहणेन” इति निवेदयामास ।

अत्रान्तरे प्रधानदण्डधारकः सामर्थो वीरकः प्रविवेश । प्रविशन्तं तम् “किमागमनप्रयोजनम्” इत्याधिकरणिकः पप्रच्छ । स च सविस्मयं न्यवीविदत्— “बन्धनभेदनसंभ्रमे आर्यकमन्विष्यन्नपवारितं प्रवहणं व्रजतीति विचारं कुर्वन् “अरे, त्वयाप्यालोकितम् । मयाप्यालोकितव्यम्” इति भणन्नेव चन्दनकमहत्तरेण पादेन ताडितोऽस्मि । श्रुत्वार्थमिश्राः प्रमाणम्” इति ।

1. Being questioned by the court. 2. Having found an opportunity. 3. Writers, clerks of the court. 4. Believed. 5. Not believing. 6. In my presence. 7. Related, reported.

आधिकरणिकः— मद्र, जानीषे कस्य तत्प्रवहणमिति ।

वीरकः— अस्य चारुदत्तस्य । वसन्तसेनारूढा पुष्पकरण्डकं क्रीडितुं नीयत इति प्रवहणवाहकेन कथितम् ।

आधिकरणिकः— मद्र, पश्चादिह भवतो न्यायं द्रक्ष्यामः । य एषोऽधिकरणद्वारेऽश्वस्तिष्ठति तमेनमारुह्य गत्वा पुष्पकरण्ड-कोद्यानं दृश्यतामस्ति तत्र काचिद्विपन्ना स्त्री न वेति ।

“ यदार्य आज्ञापयति ” इत्युक्त्वा तत्र गत्वा निवृत्त्याह—
 “श्रापदैर्विलुप्तं सावशेषेणः केशहस्तपाणिपादेनोपलक्षितं स्त्रीकलेवं तत्र दृष्टम्” इति । तत आधिकरणिको लोकव्यवहारस्य वैषम्यं धिक्कुर्वंश्चारुदत्तेनेदमकार्यं कृतमित्यप्रतीतोऽपि “यथा यथा तन्निपुणं विचार्यते तथा तथा संकटमेव दृश्यते” इति विषादलुप्तप्रतिपात्तिरभवच्चारुदत्तमाह च— “ आर्य चारुदत्त, सत्यमभिधीयताम्” इति । एतावताधिकरणिकप्रत्ययो जात इति राष्ट्रिय आह— “ भोः, किं पक्षपातेन व्यवहारं पश्यत, येनाद्याप्येष चारुदत्त आसने धार्यते ” इत्याकर्ण्य शोधनक एवं कर्तुमादिष्टः । चारुदत्त आसनादवतारयितुं शोधनकमागतं दृष्ट्वाह— “ विचार्यतां भो अधिकृताः, विचार्यताम् ” इति । तांस्तूर्ण्णाभूतान्विलोक्य स्वयमेवासनादवतीर्य भूमावुपाविशत् । दुरात्मा शकारो दृष्ट्वैतत्सहर्षं नर्तित्वा चारुदत्तस्य सकाशं गत्वोपविश्य तं बभाण—“पश्य चारुदत्त, पश्य माम् । भण भण मया मारितेति ” ।

अत्रान्तरे “ चारुदत्तस्त्वामाह्वयति ” इति केनापि कथितो

मैत्रेयो वसन्तसेनया दारकाय दत्तान्याभरणानि गृहीत्वा तत्र प्राप्तः । “ इमानि चालंकरणानि वसन्तसेनायै प्रत्यर्प्यागच्छ ” इति स चारुदत्तेन प्रेषित आसीत् । मैत्रेय आगत्य प्रश्नोत्तरैश्चारुदत्तमुद्दिग्ं दृष्टोद्दिगकारणमपृच्छत् । “ कुतो वाहमाहूतः ” इति च पप्रच्छ । चारुदत्तः कर्णे तस्याकथयत्—“ एवमेवम् ” इति । कुपितो मैत्रेयो राष्ट्रियमुद्दिश्य दण्डकाष्ठमुद्यम्य “ किं रे, मम वयस्यश्चारुदत्त इदमकार्यमुभयलोकविरुद्धं करिष्यति । कथमिदं भणसि ” इति सरोषं तमुपगम्य “ अधुना ते मस्तकं शतखण्डं करोमि ” इति प्रहर्तुमुद्यतोऽभूत् । शकारोऽपि सक्रोधमाकुशयोत्थाय तमताडयत् । मैत्रेयोऽपि प्रतीपं ताडयामास । अन्योन्यताडनपरयोस्तयोर्मैत्रेयस्य कक्षादेशादाभरणानि पेतुः । तानि च सपदि गृहीत्वा शकारः “ प्रेक्षन्तां प्रेक्षन्तामार्याः । एते खलु तस्यास्तपस्विन्या अलंकाराः । अस्यार्थस्य कारणादेषा मारिता ” इत्युवाच । तान्दृष्ट्वाधिकृताः सर्वेऽधोमुखाः स्थिताः । चारुदत्तोऽपि द्विगुणमुद्दिग्ो भूतार्थं कथितमपि न कोऽपि श्रद्धास्यतीति जौषमास्त । श्रेष्ठिकायस्थौ वसन्तसेनामातरमुद्दिश्याहतुः—“ वृद्धे, अवाहिता भूत्वैतत्सुवर्णभाण्डमवलोकयतु भवती तदेवेदं न वेति ” । वृद्धावलोक्य “ सट्टरा एष न पुनः सः ” इति प्रत्युवाच । श्रेष्ठिकायस्थौ चारुदत्तं पप्रच्छतुः—“ आर्य चारुदत्त, किं त्वदीयान्येतानि ” । अधर्मभीरुश्चारुदत्तः “ न खलु न खलु । न मदीयानि । अत्रभवत्या दुहितुरेवैतानि ” इति कथयामास ।

“ कथं तस्या वियोगं गतानि ” इति पुनः दृष्टो भीतभीतः सगद्ग-
दम् “ आभरणान्याभरणानीति न जाने । किं त्वस्मद्गुहादानीता-
नीति जाने ” इति पर्याकुलं बभाषे । चारुदत्तस्तु भूतार्थमकथयित्वा

“ अपापानां कुले जाते मयि पापं न विद्यते ।

यदि संभाव्यते पापमपापेन च किं मया ॥ ”

इत्येवोक्तवाधोमुखस्तूर्ण्णीं तस्थौ । पुनः पुनः “ भोः, सत्यं कथय ”
इति निर्बन्धेन दृष्टः किं वसन्तसेनाविरहितस्य भे जीवितेन कृत्य-
मिति मनसा संचिन्त्य प्रकाशमाह—“ भोः । किं बहुना ।

मया किल नृशंसेन परलोकमजानता ।

स्त्रीरतिश्च विशेषेण रोषमेषोऽभिधास्यति ॥ ”

इति शकारमङ्गुल्यादर्शयत् । तत्प्रमाणान्तराभावाद्दौर्गत्यप्रेरिते-
नानेनार्थचरितेनापि चारुदत्तेन वसन्तसेना मारितेति निश्चिन्वानाः
“ भो राजपुरुषाः, गृह्यतामयं चारुदत्तः । अस्य च शरीरे दण्डो
धार्यताम् ” इत्युदीरयामासुः । तथेति राजपुरुषास्तं जगृहुः । त-
स्य शरीरे दण्डं धर्तुं नीयमानं तं दृष्ट्वा वसन्तसेनामाताह—“ प्रसी-
दन्तु प्रसीदन्त्वार्यमिश्राः । अयं नेदमकार्यं करिष्यति । यदि
व्यापादिता मम दारिका, व्यापादिता । जीवतु मे दीर्घायुः । अन्यञ्च ।
अर्थिप्रत्यर्थिनोर्व्यवहारः । न चाहमर्थिनी । तन्मुञ्चतैनम् ” इति ।
तामनन्तरं “ गम्यतामार्थे ” इत्याभाष्य राजपुरुषैश्चारुदत्तं मण्ड-
पास्त्रिक्रामयन् । शकारोऽपि दृष्टोऽपकृतश्चारुदत्त इति निर्जगाम ।
आधिकरणिका निष्क्रामयन्तौ चारुदत्तमाहतुः— “ आर्यं चारुदत्त,

निर्णये वयं प्रमाणम् । शेषे तु राजा । तथापि (शोधनकं प्रति)
शोधनक, विज्ञाप्यतां राजा पालकः ।

अयं हि पातकी विप्रो न वध्यो मनुरब्रवीत् ।
राष्ट्रादस्मात्तु निर्वास्यो विभवैरसतैः सह । ”

इति । शोधनकोऽपि गत्वा पुनः प्रविश्य सास्त्रमाह—“ आर्याः,
गतोऽस्मि । राजा पालको भणति—‘येनार्थकल्पवर्तस्य कारणाद्दसन्त-
सेना व्यापादिता तं तत्रैवाभरणानि गले बद्ध्वा डिण्डिमं ताडयित्वा
दक्षिणशमशानं नीत्वा शूल आरोपयत’ इति । यः कोऽप्यपर ईदृश-
मकार्यमनुतिष्ठति स एतेन निकारदण्डेन शास्यते । आत्मनो वि-
नाशं ध्रुवमवलोक्य चारुदत्तो मैत्रेयमाह—“मैत्रेय, गच्छ । मद्बचना-
दम्बामपश्चिममभिवादयस्व । पुत्रं च मे रोहसेनं परिपालयस्व” इति ।
निशम्यैतन्मैत्रेयोऽप्याह—“ भो वयस्य, छिन्ने मूले कुतः पादपस्य
पालनम् । अपि चाहं ते प्रियवयस्यो भूत्वा त्वया विरहितः प्रा-
णान्धारयामि” इति । ततः “रोहसेनमपि तावद्दर्शय” इत्याभाषित-
स्तमानेतुं गतः । अन्ते च “चाण्डालानां दीयतामादेशः” इत्या-
ज्ञाप्य गताः सर्वे राजपुरुषाः । शोधनकोऽपि चारुदत्तमादायाधिक-
रणिकनिर्दिष्टं स्थलं जगाम ।

ततश्चाण्डालद्वयेनानुगम्यमानो दत्तकैरवीरदामा चाण्डालगृहीतः
पिष्टचूर्णावकीर्णः सर्वगात्रेषु विन्यस्तरक्तचन्दनहस्तकः स्कन्धारो-

1. Greed of money. 2. Horrible punishment. 3. Garlands of
करवीर, 'a kind of red flowers.'

पितशूलश्चारुदत्तः श्मशानं प्रति नेतुं राजमार्गेणानीतः । कुतूह-
लिनां जनानां महान्संमर्द आसीत् । मुहुर्मुहुश्चाण्डालौ “ अपसर-
तरार्याः, किं पश्यत । सत्पुरुषप्राणविपत्तिर्न द्रष्टव्या” इत्युचतुः ।
तं तथाभूतं दृष्ट्वा राजाज्ञया शूलमारोपयितुं नीयमानं तं रक्षितुम-
शक्नुवन्तः स्वर्गं लभस्वेति पौरा ऊदुः । नगर्यां हर्म्यगतर्भहिला-
समूहनयनमेधेभ्योऽपि बाष्पवारिधारा उत्ससृजिरे । ततो गच्छन्तौ तौ
घोषणस्थानमागत्य डिण्डिममाहत्य घोषणामघोषयताम्—“ शृणु-
त आर्याः, शृणुत । एष सार्थवाहविनयदत्तस्य नैप्ता सागरदत्तस्य
पुत्र आर्यचारुदत्तो नाम । एतेन किलाकार्यकारिणा गणिका वस-
न्तसेनार्थकल्यवर्तस्य कारणाच्छून्यं पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं प्रवेश्य
बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । एतच्छोभ्रं गृहीतं स्वयं च प्रतिप-
न्नः । तदा राज्ञा पालकेन वयमाज्ञप्ता एतं मारयितुम् । यद्यपर
ईदृशमुभयलोकविरुद्धमकार्यं करोति तमपि राजा पालक एवमेव
शास्ति” इति । एतच्छ्रुत्वोद्भीक्ष्य कर्णौ पिधाय “प्रिये वसन्तसेने”
इत्युच्चैः सकरुणमुक्त्वा तूष्णीं तस्थौ चारुदत्तः । “आर्याः, अपसर-
तापसरत ” इत्युक्त्वा पुनश्चलितौ चाण्डालौ ।

अत्रान्तरे रोहसेनमादाय प्राप्तो मैत्रेयः । “पुत्रमुखं स्वजाति-
महत्तरौ द्रष्टुमभ्यर्थये” इति विज्ञापितौ चाण्डालौ “ तथा कुरु-
ताम् ” इत्युचतुः । अन्त्यां स्वां दशामवेक्ष्य “किमधुना पुत्राय
प्रयच्छामि ” इति यज्ञोपवीतं पुत्राय प्रायच्छत् । पुत्रं सान्त्वपू-

1. Women. 2. Grand-son. 3. Plunder, booty.

र्वमाह च । पुत्रोऽपि तं दृष्ट्वा चाण्डालावाह—“अरे चाण्डालौ, कुत्र मम पितरं नयतम् ” इति । “मारयितुं नयावः” इति ताभ्यां कथिते रोहसेन आह—“व्यापादयतं माम् । मुञ्चतं पितरम् ” इति । चाण्डालाभ्यां त्वर्यमाणश्चारुदत्तः पुरो नीयमानो राष्ट्रिय-प्रासादोपकण्ठं प्राप्तः । तत्र च घोषणां प्रासादस्थो बद्धः स्थावर-कोऽशृणोत् । श्रुत्वा सवैक्लव्यमाह—“कथमपापश्चारुदत्तो व्यापाद्यते । अहं तु स्वामिना निगडेन बद्धः । भवतु, आक्रन्दामि ” इत्यात्मगतमुक्त्वाचक्रन्द—“शृणुतार्याः, शृणुत । अस्तीदानीं मया पापेन प्रवहणपरिवर्तेन पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं वसन्तसेना नीता । ततो मम स्वामिना मां न कामयस इति कृत्वा बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । न पुनरेतेनार्येण” इति । “कोऽपि न शृणोति विदूरतयेति पातयाभ्यात्मानम् । यद्येवं करोमि तदार्यचारुदत्तो न व्यापाद्यते” इति मनसा निश्चित्य प्रासादबालाम्रप्रैतोलिकातो जीर्णगवाक्षेणा-त्मानं पातयामास । पातयितुकाम आत्मनि चिन्तयामास—“वरमह-मुपरतो न पुनरेष कुलपुत्रविहगानां वासपादप आर्यचारुदत्तः । एवं यदि विपद्ये लब्धो मया परलोकः” इति । आत्मानं पातयन्दैवगत्या नासावुपरतः । भग्नश्चास्य दण्डनिगडः । ततश्चाण्डालघोषमन्विष्य-न्गतश्चाण्डालावाह—“हंहो चाण्डालौ, अन्तरमन्तरम्” इति । अन्तरे दत्ते स्थावरकचेट आगत्य पूर्वोक्तमपठत् । तच्छ्रुत्वा चारु-दत्त आह—“भोः, श्रुतं भवद्भिः ।

न भीतो मरणादस्मि केवलं दूषितं यशः ।

विशुद्धस्य हि मे मृत्युः पुत्रजन्मसमो भवेत् ॥”

इति । “स्थावरक, अपि सत्यं मणसि” इति चाण्डालाभ्यां पृष्टश्चेट आह—“सत्यम् । अहमपि मा कस्यापि कथयिष्यसीति प्रासादबालाग्रप्रतोलिकायां दण्डनिगडेन बद्धा निक्षिप्तः” इति । दुरात्मा राष्ट्रियश्चारुदत्तं वध्यस्थानं नीयमानं द्रष्टुं स्नातो भुक्तः प्रासादबालाग्रप्रतोलिकामधिरुह्य यावत्पश्यति तावत्स्थावरकचेटं नष्टमुपलभ्य तमन्विष्य घोषणास्थानं प्राप । तत्रापत्य स्थावरकं दृष्ट्वा तमाह—“पुत्रक स्थावरक, एहि । इतो गच्छावः” इति । चेटस्तमनादृत्याह—“अनार्य, वसन्तसेनां मारयित्वा न पारितुष्टोऽसि । सांप्रतं प्रणयिजनकरूपपादपमार्थ्यचारुदत्तं मारयितुं व्यवसितोऽसि” इति । तदाकर्ण्य सर्वे “अहो, त्वयैव वसन्तसेना मारिता । नार्य्यचारुदत्तेन” इति सपादि बभाषिरे । ततश्चेटस्य कटकं प्रदाय यावत्तं प्रलोभयितुं येते, तावत् “पश्यत भट्टारकाः, सुवर्णेन मां प्रलोभयति” इति चेटेनोक्तम् । तद्दृष्ट्वा राष्ट्रिय उवाच—“भट्टारकाः, अलीकमेष भणति । एष चेटः सुवर्णचौरिकायां मया गृहीतस्ताडितो बद्धश्च । तच्छतवैर एष यद्गणति तार्त्तिकं सर्वं सत्यम्” इति । ततश्चेटवाक्यमिति तत्सत्यमपि न प्रत्यायितम् । स्थावरकश्च तस्मात्प्रदेशाद्दलान्निर्वासितः । शकारस्तत्र चारुदत्तपुत्रं दृष्ट्वा “अरे चाण्डाली, किं विलम्बध्वम् । मारयतमेनम् । सपुत्रमेनं मारयतम्” इत्युवाच ।

चारुदत्तः “सर्वं मूर्खस्य संभाव्यते” इति “एनं गृहीत्वा गृहं
 ब्रज ” इति मैत्रेयं प्रार्थयत् । मैत्रेयोऽपि “वयस्य, त्वयि विपन्ने
 नाहं प्राणान्धारयिष्यामि । तद्भगिन्या एनं दारकं समर्प्य प्राणप-
 रित्यागेन वयस्यमनुगमिष्यामि” इत्युक्त्वा तं गृहीत्वा निःससार ।
 चारुदत्तः “मया वसन्तसेना मारिता ” इति यदा न स्वजिह्वा-
 याभणत्तदा जर्जरवंशखण्डेन ताडयित्वानेन भणितव्यमिति चाण्डा-
 लाभ्यां कृतो यत्नः । अनन्तरमुभावपि वध्यपुरुषौ “ तवाद्य वध्य-
 पालिका । न मम ” इति विवदितुमारिभाते । लेखोऽपि कृतः ।
 वधनिश्चये जाते यस्य वध्यपालिकेति निर्णयो जातः स विललम्बे ।
 अन्ततश्च चाण्डाल आह—“ आर्यं चारुदत्त, राजानियोगः खल्व-
 पराध्यति । न खलु वयम् । तत्स्मर यत्स्मर्तव्यम्” इति । चारुदत्तः

“प्रभवति यदि धर्मो दूषितस्यापि मेऽद्य

प्रबलपुरुषवाक्यैर्भाग्यदोषात्कथंचित् ।

सुरपतिभवनस्था यत्र तत्र स्थिता वा

व्यपनयतु कलङ्कं स्वस्वभावेन सैव ॥ ”

इत्युक्त्वा “मरणसमयः प्राप्तः” इति दक्षिणश्मशानमुद्गीक्ष्य “हा,
 हतोऽस्मि मन्दभाग्यः” इति सावेगमुपाविशत् । तत्रापि शकारः “किं
 रे दरिद्रचारुदत्त, भीतोऽसि ” इति सोपालम्भं प्रोवाच । तावता
 वसन्तसेनां संज्ञां लम्भयिता संवाहकभिक्षुः “ वसन्तसेना चारु-
 दत्तेन मारितेति चारुदत्तो वध्यभूर्मि नीयते ” इति जनसमाजा-
 च्छ्रुत्वा तां गृहीत्वान्तरममार्गयत् । चारुदत्तोऽप्येतावता कालेन

चाण्डालाभ्यर्थित उँत्तानो भूत्वा सममतिष्ठत् । “ एकप्रहारेण मारयित्वा स्वर्गं नयामि ” इत्युक्त्वा प्रहर्तुमीहमानश्चाण्डालो यावत्खड्गमुदयच्छत्तावत्खड्गस्तस्य हस्तान्मुष्टिमुक्तो धरण्यां पपात ।

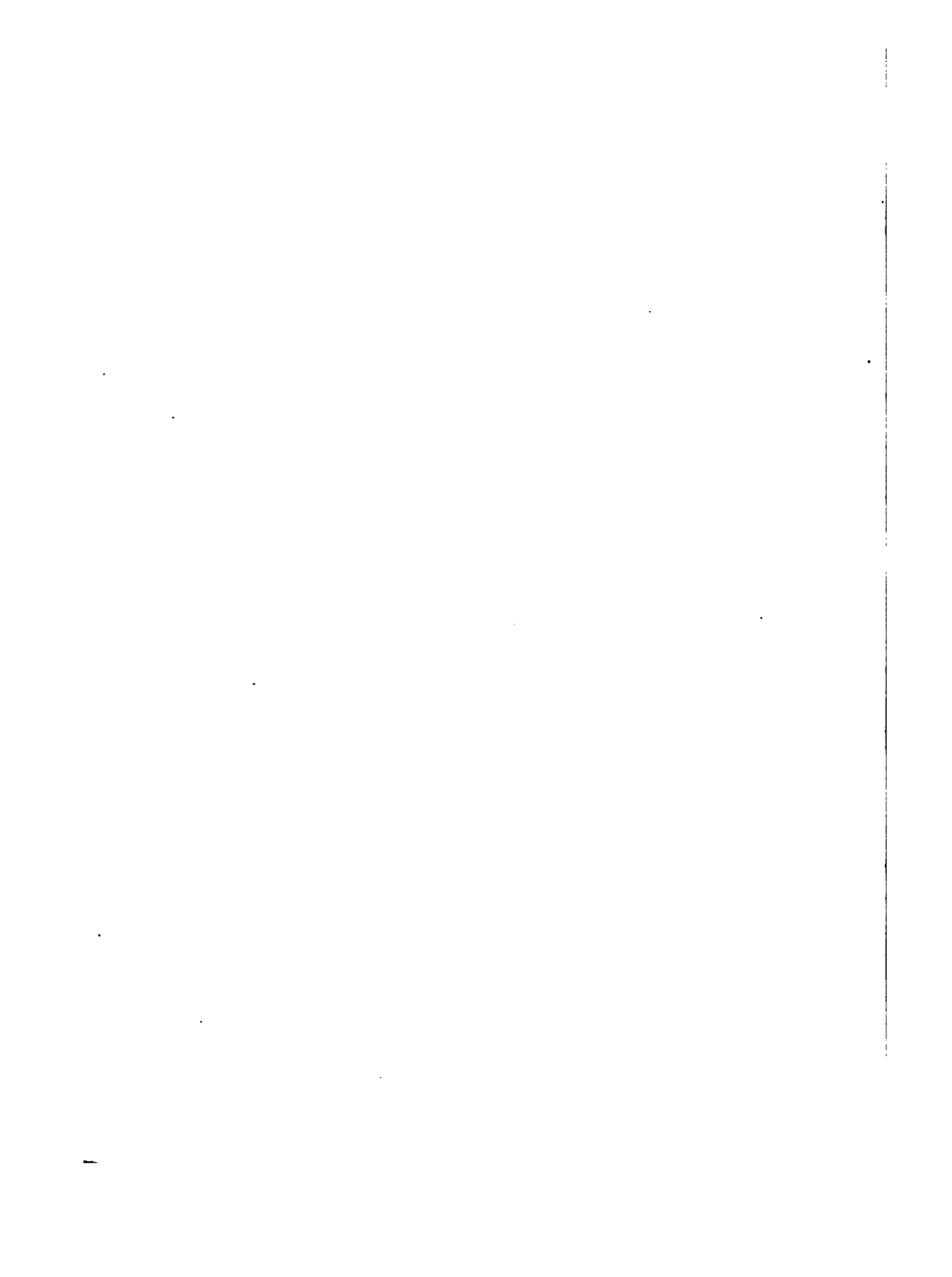
अत्रान्तरे सह भिक्षुणा वसन्तसेनाप्यागत्याह— आर्याः, मा तावत् । एषाहं मन्दभागिनी, यस्याः कारणादेष व्यापाद्यते ” इति । चाण्डालावपि विसिष्मियाते । वसन्तसेनापि “आर्यं चारुदत्त, किमिदम् ” इति तस्योरसि पपात । भिक्षुरपि पादयोरपतत् । राज्ञ एतं वृत्तान्तं निवेदयितुं गतौ चाण्डालौ । शकारस्तु तां दृष्ट्वा पलायत । पलायमानः स च राज्ञो निवर्तमानाभ्यां चाण्डालाभ्यां गृहीतः । वसन्तसेनापि चारुदत्तम् “ तेनानार्येण व्यापादिता (भिक्षुं दर्शयित्वा) अनेन जीविता ” इति कथयामास । स शाक्यश्रमणकोऽपि स्ववृत्तान्तं निवेद्य तत्तथैवावर्णयत् ।

अत्रान्तरे नगर्यां महान्संभ्रमः समुत्पन्नः । पूर्वं निगृह्य बन्धने क्षिप्तः पश्चाद्बन्धनात्पलायित आर्यको मित्रमण्डलसाहाय्येन पालके हते तद्राज्येऽभिषिचे । तदाज्ञां च शिरसि निधाय शार्विलकश्चारुदत्तं मोचयितुं श्मशानमागतः । आगत्य तं दृष्ट्वा सप्रणयं पादयोर्निपत्य वसन्तसेनापि ध्रियत इति हर्षस्य परां काष्ठां गतः पालकस्य हननमार्यकस्य चाभिषेकं निवेद्याह—“प्रतिष्ठितमात्रेण तव सुहृदोज्जयिन्यां वेणातटे कुशावत्यां राज्यमतिसृष्टम् । तन्मान्यतां प्रथमः सुहृत्प्रणयः ” इति । ततः पुरुषैरधिष्ठितः पश्चाद्वाहुबद्धः शकारस्तत्रानीतः । स्वविनाशं प्रेक्षमाणः सोऽशरण इदानीं चारु-

1. Lying with the face upwards, supine.

दत्तस्यैव “आर्य, परित्रायस्व ” इति पादयोर्निपपात । यथार्थना-
मार्थः स सानुकम्पः “मुच्यतामेषः । कृतापराधः शत्रुरपि शरण-
मुपेत्य पादयोः पतितः शस्त्रेण न हन्तव्यः । उपकारहतस्तु कर्त-
व्यः ” इत्यादिदेश ।

अत्रान्तरे सर्वे कलकलमाकर्णयांचक्रुः— “ एषा चारुदत्तवधूरा-
र्या धृता पदे वसनाञ्चलेऽपि लगन्तं दारकमाक्षिपन्ती बाष्पभरित-
नयनैर्जनैर्निवार्यमाणा प्रज्वलिते पावके प्रविशति ” इति । ततश्च
चन्दनक आगत्याह—“ आर्य, सत्यामिदम् । कथितं च मया तस्यै
‘आर्ये, मा साहसं कुरुष्व । जीवत्यार्ये चारुदत्तः’ इति । परं तु दुः-
खव्याप्ततया कः शृणोति कः प्रत्याग्यते ” इति । ततः ससंभ्रमं
सर्वे ज्वलनसमीपं गत्वा तामाश्वासयन् । इत्थं सर्वेऽपि मिलिताः ।
कुशलिनः सर्वे हर्षातिरेकं प्रापुः । वसन्तसेनापि राजाज्ञया वधूश-
ब्देनानुगृहीता । स भिक्षुरपि पृथिव्यां सर्वविहारेषु कुलपतिश्चक्रे ।
स्थावरकचेटश्चाण्डालौ चन्दनकः सर्वेऽप्युपकर्तारो राष्ट्रियोऽपि
दानमानादिना तोषिताः । इत्थं समाप्ता चयमार्यकथा ॥

THE SANSKRIT READER.

OPINIONS.

—
“ I find the book very useful. I am sure the book will have a large sale.” *A. Führer. Ph.D., Professor of Sanskrit, St. Xavier's College, Bombay.*

—
“ I am of opinion that this monthly publication will be useful to those students of our Schools and Colleges who take up Sanskrit as their second language.” *Ādityarām Bhattāchārya. M. A., Professor of Sanskrit, Muir's Central College, Allahabad.*

—
“ I have found your Sanskrit Reader very useful to the boys.” *Vāman Prabhākar Bhāve, Head Master, Poona Native Institute, Poona.*

—
“ I find and admire the excellence which runs through these pages (both in arrangement and in selection of the passages.) It needs no recommendation to any of the Sanskrit students who have been in want of such a journal.” *S. Rāmaswāmy Iyre, Civil Court Amin, Pudukotā.*

—
“ I think it is a very useful little publication and ought to held beginners to a considerable extent. I believe it is calculated to popularize the study of Sanskrit with young students with whom nothing succeeds so well as that which interests them.”—*Shankar Pāndurang Pandit M. A., Oriental Translator to Government, Bombay.*

—

“The object you have in view is decidedly good and if the work is carried on in the way in which it has been begun, I believe that it will in the course of time become a valuable supplement to Prof. R. G. Bhândárkar’s Sanskrit Readers.”—*Dvārkanáth Rāghobā Tarkhadkar, Head Master, High School, Hyderabad.*

“It will prove of use to students and ought to find sale. The sentences given in the exercises for reading are chosen with great judgment from classical works; and the beginner who has read sentences such as you propose to give will carry with him to the study of classics a fair acquaintance with the most prominent thoughts and feelings contained in the books.”—*Ābāyī Vishnu Kāthavate B. A., Professor of Sanskrit, Guzerat College, Ahmedabad.*

“The new Sanskrit Reader is in my opinion a very meritorious publication, and is calculated, I think, to materially help the large and increasing class of students, learning the Sanskrit language. The various parts of the Reader are put together with great judgment and with due regard to the wants of the various classes of students for whom they are intended. The adaptation of sentences from standard works is also well done and the notes, so far as I have seen them, are judicious. I am afraid there will be considerable difficulty in making the last Part complete in each number, but if that could be done, it would make the publication, I think, even more acceptable than it is at present. I have noticed a few trifling slips but they do not detract from the merits of the publication as a whole and can be easily corrected.” *The Hon’ble K. T. Telang C. I. E., Advocate, H. M. High Court., Bombay.*

“I have looked through several numbers of your Sanskrit Reader and think it well suited for the ends it is intended to

serve. This does great credit to your ability and energy ; and I hope you will meet with the success which you deserve. I shall not fail to bring your Sanskrit Reader to the notice of my students.—*P. Peterson. M. A., D. Sc., Professor of Sanskrit, Elphinstone College, Bombay.*

“A good help to the beginners of Sanskrit.”—*G. W. Kurkaray, Registrar of Native Publications (in the Bombay Government Gazette of 14th May 1884).*

“This work, as its name implies, is intended for the use of Sanskrit scholars, and, as far as we are able to judge, it is a very excellent medium of instruction.” *The Times of India (3-1-84), Bombay.*

“This publication is designed as an aid to students of Sanskrit.” *The Bombay Guardian (5-1-84), Bombay.*

“The Sanskrit Reader is a useful magazine for beginners, and considering its cheapness, it bids fair to attract a good number of subscribers. It would benefit even College students if its plan were a little modified. Part II. contains good forms of expressions and idioms, some of which might interest any reader.”—*Journal of the National Indian Association. (April 1884).*

संतुष्टोऽस्म्यहमवलोक्य संस्कृतपाठवलीति मासिकं पुस्तकम् । एतदस्वत्युपयोगिक-
मिच्छिन्नाशालयां संस्कृताभ्यासकर्तृणामन्येषां च संस्कृतज्ञानार्थमारब्धपरिश्रमाणां ।
अस्ति चैतत्प्रथमं प्रसिद्धिमागतं पश्चिमभारते संस्कृतभाषायां मासिकं पुस्तकमतो भव-
न्नेतस्य वृद्धिश्चिरस्थितिक्षेति सानन्दं लिखति— भगवानलालशर्मा. (पण्डित भग-
वानलाल इन्द्रजी पी. एच. डी.)

“संस्कृत भाषेत ज्यांचा नुकताच प्रवेश झाला आहे त्यांस या पुस्तकाचा फार उपयोग होईल.”
विविधज्ञानविस्तार (आगष्ट १८८३), मुंबई.

“हें पुस्तक संस्कृत शिक्षणाऱ्यांस फार उपयोगी पडेल, असें आम्हांस वाटतें. विद्यार्थ्यांनीं तर ह्याचा संग्रह अवश्य करावा.” बालबोध (जानेवारी १८८४), मुंबई.

“संस्कृत शिक्षणाऱ्यांस या पाठावलीचा घराच उपयोग व्हावा अशाविषयी सदर-चे पुस्तककर्त्यांनीं यत्न केला आहे व तो त्यांचा यत्न बहुतेक अंशी सफलही झाला आहे असें झणण्यास हरकत नाही. एकंदरीत हें पाठावलीचें पुस्तक संस्कृत शिक्षणाऱ्यांस उपयोगी व संग्रहणीय आहे. असलीं कामें केवळ लोकाश्रयावर अवलंबून असतात, करितां सर्व लोकांनीं या पुस्तकास आश्रय द्यावा अशी आम्ही शिफारस करितों.”

सुबोधपत्रिका (६-१-८४), मुंबई.

लहानापासून थोरापर्यंत सर्वास या पुस्तकाचा लाभ व्हावा, अशी व्यवस्था या पुस्तकाचो केलेली आहे. संस्कृत भाषेत प्रथम प्रवेश करणारांपासून तों तिच्या शिरोभागाच्या रत्नसमुच्चयाचा आस्वाद घेण्यास ज्यांचे आंगां योग्यता आली आहे, अशांसही हें पुस्तक वाचण्यासारखें होणार आहे, तेव्हां त्याच्या उपयुक्ततेबद्दल कोणास शंका नसेल, असें आम्हांस वाटत नाही. या पुस्तकाचो किंमत फारच अल्प असून शिवाय तें संस्कृतभाषाध्ययनाचें एक चांगलें साधन होत आहे, यामुळें तें विद्यार्थी व इतर रसिकजन यांच्या आदरास पात्र आहे, असें आम्हीं समजतो.”

बकुल (६-१-८४), रत्नागिरी.

“पुस्तकाचा सांचा लहान असून किंमतही बेताचीच ठेविली आहे, यामुळें ह्या पुस्तकाचा प्रसार होण्यास फारशी कुरकुर राहिली नाही. हें पुस्तक आम्हीं साद्यंत वाचून पाहिलें. आमच्या मते प्रकाशकांचा, संस्कृतभाषा सुलभ व सुबोध करण्याचा जो मुख्य हेतु, तो बऱ्याच अंशी सिद्धीस गेला आहे. हें पुस्तक संस्कृत भाषेचा अ-

भ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांस फारच उपयोगाचें आहे व त्यांनीं ह्या पुस्तकाचा अवश्य संग्रह करावा, अशा पुस्तकांची आपल्या देशांत पुष्कळ उणीव आहे.”

महाराष्ट्रहितेच्छु (७-१-८४), मुंबई.

“ह्या पुस्तकाची रचना चांगली असून तें नवीन संस्कृत शिकणारांस फार उपयोगी पडण्याजोगें आहे.”

सन्मागदीपिका (१३-१-८४), मुंबई.

“संस्कृत भाषेचा अभ्यास करणाऱ्या नूतन विद्यार्थ्यांस हें मासिक पुस्तक उपयुक्त होईल असें आमचें मत आहे. ह्याची किंमत नेमस्त आहे झणून यास सर्व लोक आपला उदार आश्रय देतील अशी आशा करितों.”

न्यायसुधा (९-१-८४), हरदा.

“हें पुस्तक लहानापासून थोरापर्यंत सर्वांस उपयुक्त व्हावें अशाबद्दल सदर पुस्तककर्त्यांनीं यत्न केला आहे व तो पुष्कळ अंशीं सफलही झाला आहे. एकंदरीत हें मासिक पुस्तक संस्कृत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांस उपयोगी व संग्रहणीय असून आश्रयास पात्र आहे, यांत शंका नाही. या पुस्तकाची किंमत फारच अल्प असून पुष्कळ आश्रय मिळाल्यास ती याहूनही कमी करण्याचा प्रकाशकांचा मानस आहे. असलीं कामें केवळ लोकाश्रयावरच अवलंबून असतात तेव्हां संस्कृतभाषाज्ञानेच्छु जनांहीं या पुस्तकास आपला उदार आश्रय द्यावा अशी आमची शिफारस आहे.”

शुभसूचक (११-१-८४), सातारा.

“संस्कृत शिकणाऱ्यांस या पाठावलीचा बराच उपयोग व्हावा अशाविषयी सदरचे पुस्तककर्त्यांनीं यत्न केला आहे व तो त्यांचा यत्न बहुतेक अंशीं सफलही झाला आहे असें झणण्यास हरकत नाही. एकंदरीत हें पाठावलीचें पुस्तक संस्कृत शिकणाऱ्यांस उपयोगी व संग्रहणीय आहे. असलीं कामें केवळ लोकाश्रयावर अवलंबून असतात, करितां सर्व लोकांनीं या पुस्तकास आश्रय द्यावा अशी आम्ही शिफारस करितों.”

नागपुरसमाचार (१४-१-८४), नागपुर.

“ह्या पुस्तकाची, खाचे कर्त्यानी दिलेल्या उद्देशाप्रमाणें प्रो० भांडारकर ह्यांच्या पुस्तकांस, उच्चम प्रकारची मदत होईल ह्यांत विलकुल संशय नाही. प्रो० भांडारकर ह्यांच्या ह्या दोन पुस्तकांच्या अभ्यासानें विद्यार्थ्यांस प्रवेशपरीक्षेपर्यंत लागणारें व्याकरणाचें ज्ञान खचित चांगलें होतें, परंतु भाषेच्या संबंधानें पूर्णता होत नाही. ती ह्या पुस्तकाच्या योगानें होईल. ह्यांत दिलेल्या इंग्लिश टिपा तर फारच अमोलिक आहेत. श्रमाच्या मानानें ह्याची किंमतही अगदी थोडी ठेविली आहे. वर्तमानकाळीं अशा पुस्तकाची फारच जरूरी आहे.”

जगन्मित्र (१४-१-८४), रत्नागिरी.

“हें पुस्तक संस्कृतभाषेचा अभ्यास करणारांस फारच उपयुक्त झालें आहे. या पुस्तकापासून म्याट्रिक्युलेशन परीक्षेस जाण्याच्या उमेदवारांस अतिशय साह्य होईल. या मासिकपुस्तकाच्या मालकांस उत्तेजन दिल्यानें ते यांत विशेष फेरफार करून उपयुक्त करितील यांत संदेह धरणें नलगे. या तऱ्हेचीं जर नवीन पुस्तकें वारंवार प्रकट होऊं लागलीं तर आमची जीर्ण झालेली संस्कृतभाषा उदयास येईल यांत काय नवल !”

द्वैतसमाचार (१-२-८४), मुंबई.

“विद्यावृद्धीचा खरा आरंभ करावयाचा झटला झणजे तो अप्रौढवाचकांपासूनच झाला पाहिजे, व तो तसा झाला तरच अल्पकाळानें प्रौढवाचकांची संख्या आपले देशी पुष्कळ निपजण्याचा संभव आहे. ह्या गोष्टी “संस्कृतपाठवलि” या पुस्तकापासून खचित सिद्धीस जातील अशी आम्हांस उमेद वाटते. या पुस्तकासंबंधानें आमचा अनुकूल अभिप्राय झाला आहे. हें पुस्तक नामरूपावलि अगर धातुरूपावलि शिकू लागणाऱ्या विद्यार्थ्यांपासून तहत म्याट्रिक्युलेशनच्या परीक्षेस जाणाऱ्या विद्यार्थ्यांपर्यंत सर्वांस उपयोगी पडण्याजोगें आहे. यांत येणाऱ्या विषयांचें अर्थपरिज्ञान सुकर होण्याकरितां इंग्रजी भाषेंत उत्कृष्ट टीपाही दिल्या असतात, ह्या योगानें या पुस्तकाचें उपयोगित्व फारच ठरतें यांत संशय नाही. पुस्तकाची छपाई उत्तम असून त्यांत अशुद्धें न राहू देण्याविषयी यत्न केलेला आढळतो, व तो पुस्तककारांस असंत भूषणावह आहे.”

नेटिव ओपिनियन (१७-२-८४), मुंबई.

“मुंबई इलाख्यांत संस्कृत मासिक पुस्तक हें पहिलेंच असावें असें आझांस वा-
टतें. आजपर्यंत संस्कृत मासिक पुस्तक काढण्याचा प्रयत्न थोड्यांनींच केला असेल
झणून ही गोष्ट ह्या पुस्तकाचे प्रकाशकांस भूषणार्ह आहे. ह्याची छपाई फार स्वच्छ
व शुद्ध आहे. ह्या मासिक पुस्तकाचा उपयोग इंग्रजी शाळेंतील संस्कृत शिकणाऱ्या
सर्व विद्यार्थ्यांस होण्यासारखा आहे. झणजे हें मासिक पुस्तक केवळ विद्यार्थ्यांचें
संस्कृत भाषेचें ज्ञान वाढविण्याकरितांच काढलें आहे, असें झटलें असतां चालेल.
अशा पुस्तकाची उणीव फार दिवस होती ती यांनीं भरून काढली, हें योग्यच केले.
प्राचीनकाळापासून आपल्या लोकांत संस्कृत भाषेनें गद्यात्मक ग्रंथ लिहिण्याची
चाल फारच थोडी होती ती चाल काहीं अंशीं ह्या मासिक पुस्तकानें जास्त सुरू
होण्याचा रंग चांगला दिसत आहे. एकंदरीनें ह्या मासिक पुस्तकाविषयी आमचा
अभिप्राय बरा आहे. हल्लीं इंग्रजी शाळेंतील मुलांस संस्कृत शिकण्याचीं जीं साधनें
आहेत त्या सर्वांत हें साधन उत्तम आहे. यास्तव हें मासिक पुस्तक चिरकाल चालो
असें आझी इच्छितों.”

जगदादर्श (२४-२-८४), अहमदनगर.

“जिसके आशयोंकी अपूर्वताकी अवलोक कर चित्तको बडी प्रसन्नता हुई कि
संपादकने थोडे आशयके साथ बडी चतुरता प्रकट की है.”

सज्जनकीर्तिसुधाकर (२८-१-८४), उदयपुर.

“आपणां ईश्वरप्रीभाताना बोधाधी सातभा धारण सुधीना संस्कृत शिषानारा, विधार-
धीम्माने तेमना अक्षयासभां सगवड करी आपवानो तेनो हेतु ज्ञानाववाभां आवेछे. युनंदा
संस्कृत लभानाराम्मानां असस लभालोभाधी कटलाक उताराओ, तथा जील परशुशु
वांभला तेभां सभावयां छे. मे आपान्याना नेम पसंड करवा ज्ञेज छे, अने तेभां ते पार पडे
अम अमो धरुधीयु.”

मुंजर्ध सभायार (१-१-८४), मुंजर्ध.

“सरवेधी संस्तुं अने सरवेधी वधु अगततुं अिक बोपान्युं. संस्कृत लापाना अक्षया-
सिम्मा भाटे ते अतीधलुं अगततुं छे. संस्कृत जेवी रसीली पणु अिक मान पामेली लापाना
ना शुपी तेनां अक्षयासिम्मा शिवाअे जील केधने अमर पडती नधी अने अे लापानां

શહેલી પુસ્તકોની છુટ પુરી પાડવા અને વગર ચિકિત્સે પોતાનું કામ કાઢાડી લેવાને વિધાર-
થીઓના મદદગાર તરીકે આ ઓપાન્યું બાહાર પાડી છે તે માતર એટલાજ માટે કે તેનો
બાહોળી રીતે ફેલાવો થાએ જેમ થવા વિના તે માતર બાર ઓના જેવી નજવી સરખી કીમતે
તેના મગટ કરનારને કદાબી પાશાએ નહી, માટે આશા છે કે એ ભાષાના અભ્યાસિઓ તેનો
પુરતો લાભ લેઈને તેમની શહેલાઈઓ વધારી આપનારાઓને પુરતું ઉત્તેજન આપશે.”

અખબારે સોદાગર (૧-૧-૮૪), મુંબઈ.

“આ નવું આકીક સંસ્કૃત ઓપાન્યું સંસ્કૃત શિખનાર વિધાર્થીઓને અતિ ઉપયોગી છે.
એ ઓપાન્યામાં જે ગોઠવણુ રાખી છે તેથી સાધારણ પ્રકારના નવા શિખનારાઓને સાધારણ
જ્ઞાન મેળવવા તથા તે પછી સારું જ્ઞાન મેળવવાને માહેના સાહિત્ય મળી શકે છે. તેથી નવા
શિખનાર વિધાર્થીને ધણું સવળ કરી આપ્યું છે.”

ગુજરાતી (૧૩-૧-૮૪), મુંબઈ.

“આરંભ કરનારને પોતાની મેળેજ વાંચીને સમભય એવો વાંચનપદ્ધતીની ગરજ સારજ
માટે આ મથતન છે. ઓ. ભાંડારકરની ઓપડીઓની પૂરવણી તરીકે આ પદ્ધતિ ઉપ-
યોગી થશે એવી અમને આશા છે.”—**બુદ્ધિ પ્રકાશ (માર્ચ ૧૮૮૪), અમદાવાદ.**

4. The *Raghuvams'a* of Kālidāsa with the commentary (the Sanjivini) of Mallinātha and various readings. Rs. 2.

5. The *Subhāshitaratnabhāndāgāra* or the Gems of Sanskrit Poetry, being a collection (of about 12,000 ślokas) of Witty, Epigrammatic, Instructive and Descriptive verses picked up from about 500 different authors. Rs. 3 Ans. 8.

6. The *Hitopadeśa* of Vishṇus'arman, Ans. 9.

7. The *Ratnāvalī* of S'riharshadeva with explanatory English Notes. Ans. 8.

8. The *Das'akumāracharita* of Daṇḍin with its Pūrvapīthikā and Uttarapīthikā and an Uttarapīthikā by Padmanābha ; also with the commentaries (the Padachandrikā) of Kavindra Sarasvatī and (the Bhūshaṇā) of S'ivarama on the Das'akumāracharita and the Paḍadīpikā on the Pūrvapīthikā and various readings. Rs. 2.

9. The *Abhijnānas'ākuntala* of Kālidāsa with the commentary (the Arthadyotanikā) of Rāghavabhata and explanatory English Notes. Rs. 2.

10. The *Bhagavadgītā* (in very small type). Ans. 5.

11. The *Pancharatnī Gītā* („). Ans. 7.

12. The *Adhyātmārāmayāna* („). Re. 1 Ans. 4.

13. The *Saptas'atī* („). Ans. 5.

14. The *Anubhūtiprakāś'a* of Vidyāranyasvāmin. Rs. 2 Ans. 4.

15. The *Rāmachandrikā* (Declensions of nouns). Ans. 4.

16. The *S'ivatāndava-Stotra*. Ana. 1.

17. The *Ratnasāmucchaya* (about 900 sayings of different authors). Ans. 2.

18. The *Pras'nottara-Payonidhi*. Ans. 4.

19. The *Ashṭādhyāyī-Sūtrapāṭha* of Pāṇini. Ans. 5.

20. The *Udāsīnasādhu-Stotra*. Ans. 5.

21. *Aesop's Fables* (Translated). Part 1 & 2. Each part. Ans. 6.

22. The *Abhinavakādambarī* by Dhundirāja (An abstract of Bāṇa's Kādambarī). Ans. 8.

23. The *Manusmṛiti* with the commentary of Kullukabhata. Rs. 2. Ans. 8.

24. The *Dharmasindhu* (with Marāṭhī translation). Rs. 6.

25. The *S'ūdrakamalākara* („). Rs. 4. •

26. The *Matriculation Examination Papers* in Sanskrit with answers (1862-1883). Re. 1 Ans. 2.

THE SANSKRIT READER.

OBJECT.

The Study of Sanskrit has been greatly facilitated by the introduction of the two books of Prof. R. G. Bhândárkar. But the main object in preparing those excellent books was, we think, to simplify the intricacies of grammar and present the subject in an easily intelligible form. They, therefore, contain rather too much of Grammar and too little of Reading. Sanskrit forms an important part of the studies taught at the High Schools and Colleges and the majority of students who present themselves at the University Examinations select Sanskrit as their Second Language. But though Sanskrit has been so largely studied, it is not uncommon to find that students who are very clever at making by heart a string of grammatical forms, however recondite and difficult, are hardly able to construe a simple sentence and speak in a way in which ordinary people spoke Sanskrit when it was a living language. In fact they have no command over the language. The reason is not far to seek. The standard works—the Kāvya and the Nātakas—are high for beginners and cannot be much utilized without the help of a teacher—a procedure not within the reach of many students. This attempt has, therefore, been made to meet the desiderata of a good Reading Book which the students can read and understand by themselves.

RATES OF SUBSCRIPTION.

	Rs.	Ans.
Per Annum (in advance)...	...	0—12.
” (in arrears)...	...	1—0.
Single Copy:	0—2.
Postage for Mofussilites.	0—6.

Intending subscribers should send their names and subscriptions to the Proprietor of the Nirṇaya-sāgara Press, Bombay.

